

Era Val d'Aran ena Guèrra de Succession, en Decrèt de Naua Planta e ena Guèrra dera Quadrupla Aliança

Joan Carles Riera Socasau

Era existència der Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana, e aguesta publicacion, son possibles gràcies ara ajuda de:

Generalitat de Catalonha

Departament de Politica Lingüística

Departament de Justícia

Gobierno de España

Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades

Deputacion de Lhèida

Institut d'Estudis Ilerdencs

Baqueira Beret S.A.

Ajuntament de Naut Aran

Donacions privades

Era seccion aranesa der Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana ei formada per Miquèu Segalàs, Ròsa Maria Salgueiro, Angelina Cases, Lourdes España, Jèp de Montoya, Jusèp Loís Sans, Bernat Arrous, Maria Elvira Riu, Ramon Sistac, Laura Rodríguez, Eduardo Orduña, Albert Moyes e Ferriol Macip. Formen era seccion estandard Claudi Balaguer, Patrici Pojada, Jacme Taupiac, Myriam Bras, Eric Fraj e Gerard-Joan Barceló.

Era Societat Filiau d'Istòria, Patrimòni e Identitat der Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana ei formada per Thaïs Rodés, Álvaro Aunòs, Carlos Fañanas, Maria Pau Gómez, Isaure Gratacós, Josep Lluís, Patrici Pojada, Joan Carlos Riera e Alberto Velasco.

Direccion dera Istòria d'Aran: Josep Maria Canabal

Correccion: Ròsa Maria Salgueiro

© Joan Carles Riera Socasau

© Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana

1èra edicion: agost 2026

ISBN: 978-84-09-88737-8

DL: L582-2026

Imprés en Arts Grafiques Bobalà

ENSENHADOR

1. PROLÒG	5
2. INTRODUCCION.....	7
3. ERA GUÈRRÀ DE SUCCESSION.....	9
3.1. Es prolegomèns deth conflicte.....	9
4. ERA GUÈRRÀ DE SUCCESSION ENA VAL D'ARAN.....	11
1704. Prumèr ensag d'assaut a Castèth Leon.....	12
1706. Prenuda de Castèth Leon. Aran passe a mans austracistes	13
1709. Tèptativa de prenuda deth Castèth de Benasc	22
1710. Prenuda deth Castèth d'Aren per archiduc. Fusilhamènt deth baron de Les.....	22
1711. Recuperacion deth Castèth d'Aren. Preparatiu entà préner Castèth Leon e Benasc .	24
1711. Prenuda deth Castèth d'Aren	26
1711. Prenuda de Benasc	27
1711. Atac des tropes der archiduc manades per Taff tà Luishon	32
1711. Prenuda de Castèth-Leon	35
Era repression d'Aran.....	45
5. ARAN JOS CONTRÒLE DE FELIPE V	51
1711. Eth baron de Les designat governador de Castèth Leon	52
1712. Er endeutament des aranesi. Es consequéncias der assaut de Luishon per Taff.....	54
1713- 1714	59
1716. Decrèt de Naua Planta	60
Perqué Aran non quedèc integrat en decrèt de Naua Planta?	63
1717. Eleccion der assessor dera Val d'Aran	72
6. GUÈRRÀ DERA QUADRUPLA ALIANÇA.....	73
Premanida deth sètge a Castèth Leon.....	76
Queiguda de Castèth Leon.....	81
Aran despús dera prenuda de Castèth Leon.....	91
Tractat dera Haya 1720.....	94
Eth baron de Les ei replaçat coma governador. Nomenament d'assessor.....	95
Devolucion de Castèth Leon.....	97

ANNÈXE 1. APOGÈU E QUEIGUDA DE MATEU ARJÒ BINÓS, JUTGE ORDINARI D'ARAN	101
ANNÈXE 2. 1940. REINVIDINCACION DETH TÍTOL DE BARON DE LES PER PART DE FRANCISCO CAO DE BENÓS.	105
BIBLIOGRAFIA	107

1. PROLÒG

Auetz enes mans un nau libre der escrivan aranés Joan Carles Riera Socasau, un recercaire incansable que mos permet conéisher hèts dera istòria d'Aran plan extensa. Hè un estudi ben documentat des prumèrs vint-e-cinc ans deth sègle XVIII. Atau en aquest volum vam a veir coma era situacion fronterèra naturau amièc a signar en 1513 eth tractat de Lies e Patzeries, en tot assegurar a Aran eth liure comèrç e pas, autant en temps de patz coma de guèrra, mès poiram comprovar coma non tostemp a estat atau, tractat qu'a estat en perill fòrça viatges, per tant en moments de maxima conflictivitat i a agut escaramosses entre andues termières.

Sustot se centre ena prenuda des castèths d'Aren, de Benasc e de Castèth Leon, periòde d'assetjaments arribant ara queiguda de toti tres. Mès entà Aran signifie era desaparicion dera fortaleza mès importanta deth país. Sedença deth poder e dera administracion reiau. De grana valor estrategica pr'amor que des dera fortaleza se podie controlar eth camin que comunicaue es tèrres occitanes tamb era peninsula, a trauès dera Artiga de Lin, tamb es vals de Benasc e Luishon, estant envadit aquest darrèr tanben. Mos conde coma afectec era guèrra de Succession ara Val d'Aran, dividint as aranesi entre austracistes e felipistes, coma comencèc eth prumèr assaut a Castèth Leon qu'ère en mans de tropes castelhan-franceses, tamb tot aquerò que comportau. Eth marquès d'Arpajon, militar francés ath servici de Felip V, auec un papèr important en aquest ahèr, sonque arribe en Aran impause tributs e contribucions, que pòrten a un endeutamet, provocant era pòur entre es aranesi e tot per auer ajudat as francesi deuant dera incursion deth comde Taff sus Luishon, dera que i a retenguts, ostatges aranesi, en França.

Veiram eth papèr deth Baron de Les, designat governador d'Aran e de Castèth Leon, personatge non estimat per toti, pr'amor que s'aligue damb era noblesa francesa, coma ben ditz er autor: *non se podie hèr arren en Aran sense era sua autorizacion*.

E fin finau veiram coma quede Aran despús dera prenuda de Castèth Leon. Aquest libre ei un volum mès dera colleccion dera Societat Filiau de Istòria,

Patrimòni e Identitat der Institut d'Estudis Aranesi- Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana, aportacion plan interessanta que passarà a formar part deth volum dera *Istòria d'Aran*.

Arregair-li a Joan Carles Riera eth sòn trabalh. Eth, Doctor pera Universitat de Barcelona, especialista en Ginecologia e Obstetricia, mès pera sua vinculacion tamb Aran, ath delà de dedicar-se ara sua profession a publicat fòrça libres restacats tamb era istòria aranesa, e tanben fòrça articles e comunicacions, que mos queden tàs futurs estudiosi. Gràcies Joan Carles.

RÒSA MARIA SALGUEIRO PUJÒS
Vicepresidenta der Institut d'Estudis Aranesi
Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana

2. INTRODUCCION

Es prumèrs vint-e-cinc ans deth sègle XVIII sigueren ans ahiscats en Aran, ei en aguest periòde quan eth casteràs de Castèth Leon patís es sòns assejaments que l'amièren ara sua lèu desaparicion, es afrontaments entre partidaris austracistes e felipistes aueren eth sòn reflèxe enes lutes intransigentes entre es pròpris aranesi, era guèrra dera Quadrupla Aliança apareishec en Aran, eth Decrèt de Naua Planta, eth papèr deth baron de Les, eth marquès de Arpajon de malerosa memòria, eth nomentament deth governador, eth d'assessor e jutge d'Aran, eth desmoliment de Castèth Leon, er apogèu e queiguda deth jutge ordinari d'Aran, era restitucion d'Aran a Felipe V, totes aguestes situacions son es que se van a veir reflectides en tèxte; es referéncias nomentades per autors verificats s'an revisat, ena sua màger part, enes sòns documents originaus, ampliant-les o rectificant-les en ocasions.

E ei precis nomenar era existéncia de dues hons de fòrça importància entà seguir aguesti hèts. Ua ei es "*Villetes*" e era auta es "*Consultas*". Es "*Consultas*" èren informes detalhats e formaus qu'era Reau Audiéncia manaua ath Rei. En eres, es auditors (jutges) expausauen ahèrs complèxes, demanauen instruccions sus coma procedir en cassi dobtosi, o sollicitauen era interpretacion de normes. Es "*Villetes*" èren comunicacions mès braques, soent de caractèr intèrn o administratiu, qu'èren tengudes entà despachar ahèrs de formalitat, balhar ordes dirèctes sus cassi especifics o accelerar era comunicacion entre es auditors dera Audiéncia e d'autres autoritats locals. Toti eri se pòden consultar en Archiu dera Corona d'Aragon. Aguesti documents apòrten es documents originaus en relacion ara Val d'Aran a compdar de 1716. Son aguesti documents es qu'an permetut aportar, completar e rectificar naues donades en aguest periòde aranés, mès s'a hèt de besonh delimitar era recèrca en temps e deishar de costat ua situacion especiau que quede ben reflèxada en aguesti documents e que pòt èster objècte d'un posterior estudi, non ei ua auta qu'eth conflicte entre eth clergat d'Aran e eth Sindic, damb eth Bisbe de Comenges e damb eth sòn Oficiu eclesiastic Buenaventura Riba, que demore dubèrt entà posteriors analisi. Nomenar

as que hèn referéncia ath Decrèt de Naua Planta e era sua non inclusion dera Vald'Aran enes corregiments creats, era faussa sollicitud d'èster includit Aran en corregiment de Pallars Conca de Tremp, es demanes deth caperan d'Es Bòrdes, era trajectòria der assessor Matèu Arjò e era sua queiguda, e eth memoriau que presente eth Baron de Les, Francisco Cao de Benós, en eth que reïvindique eth sòn títol aportant donades interessantes relacionades damb eth sòn pair, Francisco, e damb eth sòn pair-sénher José. Era auta hònt basica son es documents conservats en SHAT, *Service Historique de l'Armée de terre*, qu'an permetut seguir es assauts a Castèth Leon. Eth termiament en temps s'a creigut convenient hèr-lo enquiar an 1721, data dera devolucion per part francesa de Castèth Leon a Felipe V, encara que s'a hijut bèra anotacion plan concisa posteriora. E entà acabar arregraïr a toti es estudiosi prèvis que s'an amiat a tèrme per diferents autors, toti eri nomentats ena bibliografia.

3. ERA GUÈRRÀ DE SUCCESSION

3.1. Es prolegomèns deth conflicte

En noveme der an 1700 morís, as 40 ans en Madrid eth rei, Carlos II eth Embruishat, darrèr rei espanhòu dera casa des Austries, hilh e ereu de Felipe IV e de Mariana de Àustria; maridat prumèrament damb Maria Luisa d'Orleans, hilha de Felipe d'Orleans e nebuda deth rei Loís XIV; en morir era sua prumèra hemna Carlos II se maridèc damb Mariana de Neoburgo. De cap des dus matrimònis auec descendéncia qu'eredèsse eth tron.

Carlos en sòn testament, eth 2 d'octobre de 1700, designe successor ar arrehilh deth rei Loís XIV de França, Felipe d'Anjou, maridat damb Mª Teresa d'Àustria, fraia de Carlos II. Carlos II morís eth 1 de noveme de 1700 e Felipe d'Anjou ei proclamat rei eth 16 de noveme, en Versailles, as 17 ans, Felipe V de Castelha e IV de Catalonha e Aragon. Felipe auie neishut en Versailles eth 19 de deseme de 1683, hilh de Loís, eth "*Gran Delfín*" e de Maria Ana de Baviera, Carlos II ère eth sòn oncle pair-sénher. Damb aguesta decision ereditària s'inauguraue era monarquia des Borbons en Espanha. Eth dia 8 de mai de 1701 Felipe V ei proclamat enes Corts de Castelha, eth prumèr rei dera casa de Borbon en Espanha.

Aguesta designacion non siguec a gost dera rèsta de païsi europèus que s'auessen estimat mès en tron espanhòu ar archiduc Carlos d'Àustria, nebot deth defuntat Carlos II; er emperaire deth Sacre Roman Empèri Germanic, Leopoldo I, consideraue qu'eth sòn segon hilh, Carlos auie mès drets que Felipe d'Anjou entath tron d'Espanha.

Es nacions maucontentes signèren en 1701 eth tractat de La Haya, lo signèren es representants deth rei d'Anglatèrra e Escòcia Guillermo III, er emperaire aleman deth Sacre Empèri Roman Germanic Leopoldo I e es delegats des Estats Generaus des Païsi Baishi, en tot formar era Grana Aliança, en tot junher-se mès tard Portugal e Sabòia.

En mai de 1702 era Grana Aliança de La Haya declare era guèrra a França e Espanha en tot començar era Guèrra de Succession espanhòla.

Ena guèrra successòria ara Corona de Espanha, Catalonha, Valéncia e Ara-

gon sigueren ath cant der archiduc Carlos d'Àustria, aportant òmes entà deféner era sua causa, mentres que Castelha defenie es drets de Felipe V; es ostilitats s'alonguèren pendent 14 ans.

A compdar de 1704 se comence en Catalonha era conspiracion e afrontament contra Felipe V, se comencen es pactes entre nacions entà reconéisher ar archiduc Carlos coma rei; en 1705 Catalonha pacte damb Anglaterra, pacte de Genèva, eth compromís catalan de llevar 6000 òmes contra eth monarca borbonic mentres qu'es anglesi se comprometen a fornir-les aliments, municions e armes.

4. ERA GUÈRRÀ DE SUCCESSION ENA VAL D'ARAN

Eth 22 d'abriu de 1513 s'auie signat en Plan d'Arrem eth tractat de Lies e Patzeries, tractat soscrit pes vals gascones, aragoneses, catalanes e Aran, qu'asseguraue eth liure comèrch autant en temps de guèrra coma en temps de patz entre es signants. Aguesti pactes sigueren renauits en diuèrses ocasions, per Loís XIV eth 12 de març de 1653, que les signe en Pòrt de Salau eth 26 de junh d'aqueth an e per Felipe IV eth 27 de març de 1653, que les signe en Montgarri eth 8 de junh de 1654.

D'Aran, coma recuelh Poujade, gessie enquia França er an qu'es aranesi anauen a cercar en Aragon, en Balaguer o en Castelló de Farfanya, sau procedenta de Gerri de la Sal e tanben d'Aragon òli e especiaument gessie lenha des bòsqui aranesi entà Tolosa tà èster venuda e qu'ère transportada fluviaument peth riu Garona. De França arribaue en Aran bestiar, peish (bacalhà, congres, sardines salades), cuer, sabates, gran, hius, agulhes, hormatge, airines qu'èren cromptades enes hèires de Sent Biat, Luishon e en pòbles adjacents ara termièra.

A començament de 1700 es francesi se queishauen dera existència d'aguest tractat que favorie segontes eth sòn vejaire, es incursions des miquelets catalans, soldats capables d'actuar, dar còps de man e retirar-se rapidament; arraitz d'aguestes quèishes en junhsèga de 1703 er intervector Generau de Finances de França mane, maugrat des tractats de Lies e Patzeries, non deishar gèsser horment de França mès Gaspard-François Le Gendre, senhor de Lormoy, conseilhaire deth rei e deth Parlament, intendent de justícia, policia e finances dera Generalitat de Montauban, contèste ath ministre argumentant-li que, segontes eth tractat de Lies e Patzeries, Comenges pòt negociar damb Aran durant era guèrra, justificant-lo pes nauti ingrèssi que receben es francesi en aguestes ventes ja que *“Toucher ses anciennes conventions me parait être une nouveauté delicate”*.

En seteme de 1703 er archiduc Carlos, en Viena, ei nomentat rei de Castelha, Catalonha e Aragon. Ar an sigüent comencen es afrontaments entre austracistes e felipistes.

1704. Prumèr ensag d'assaut a Castèth Leon

Era prumèra conseqüència d'aguest conflicte en Aran ei er emplaçament de soldats francesi enes pòrts d'Òrla, Salau entre eri, tà susvelhar era termièra. Ara fin de 1704 i a un prumèr ensag austracista de préner Aran, en mans castelhan-francesi. Es tropes der Archiduc sagen er assaut peth pòrt de Pallars, mès es tropes araneses, comandades peth baron de Les, José Alberto Cao de Benós, qu'auie deishat era sua casa e auiatge en Aren de Noguera, en Ribagorça, tà hèr front en Aran as austracistes, artenh rebutar aguest prumèr ensag, mantenguent as aranesi fidèus a Felipe V.

José Alberto Cao de Benós e March, hilh deth baron Pablo e de Josefa March, auie neishut en Aren de Noguera, residència dera família mairau, en 1658. Doctor en Dret e Teologia, maridat as 28 ans, en 1686, damb Mariana de Benosa e Berart, en Bossòst. Ratificat en sòn títol de baron de Les peth rei Carlos II en 1700. Assistic a Corts en Catalonha, en Braç Militar, en 1701 e 1702.

Eth rei arregrais era fidelitat aranesa, en hereuèr de 1705 i a carta deth rei des de Madrid deth governador, a on comunique as aranesi coma eth “*Sargento Mayor de Infantería Española*” e governador de Castèth Leon, Gerónimo de Malla e Ferrer, en carta deth 18 de noveme de 1704, l'auie comunicat ath rei un memoriau sòn e un aute des aranesi a on expresse aquerò que passèc e coma obrèren coma boni vassalhs quan arribèren en Aran es enemics “*para que os rindierais y prestaseis obediencia a lo que no sólo no hicisteis sino que pasasteis a ejecutar cuánto supisteis y os ordenó el gobernador para vuestra defensa y la de esa fortaleza*”; hig eth rei qu'eth governador li suplique que maugrat auer arrefortit er intendent Montalvan era guarnison deth castèth, se manten “*los socorros cuánto antes para vuestro resguardo*”; tanben sollicite que se permite as aranesi eth comèrc damb Aragon, Catalonha e França; eth rei arregraït pera constància mostrada per Aran en opausar-se “*a las amenazas de los sediciosos de ese Principado negando la obediencia al enemigo*” condescent damb era suplica e permet eth comèrc e assistència que solliciten es aranesi. Ua segona carta, expressada enes madeishi tèrmes qu'era prumèra, la signe eth marquès de Sardanhòla, marquès de Pomar.

Aqueth madeish an de 1705 eth governador Jerónimo de Malla ordene qu'en Aran se dongue favor e assisténcia ath capitan Thomas de Laguardia tant de gent entath trabalh d'aquerò que s'auferisque en castèth coma en tot aquerò qu'age de besonh. Calie refortir eth castèth deuant era miaça austracista.

Acabe 1705, er archiduc Carlos III arribe en Barcelona a on jure es Constitucions e ei proclamat rei, Lhèida se rende ar archiduc, atau coma Benasc, dominant tanben eth Alt Pallars e era Seo d'Urgell.

En Aran i a partidaris des dus partits, Castèth Leon seguís en poder des tropes catelhan-franceses. Es partidaris der archiduc criden as aranesi a junher-se ara sua causa, inclús jos menaces dirèctes de cremar es sues cases se non ac hèn, coma recuelh Pojada, per part deth representant en Esterri d'Anèu deth Archiduc, eth governador deth Pallars Francesc Pons. Eth pròpri Le Gendre arribe enquia Sent Biat tà empedir que se venen mules as aranesi argumentant que serien tà provedir ar exèrcit austracista catalan. Es aranesi profelipistes solliciten, eth prior, es conselhèrs e eth sindic, a Felipe V que non les sigue estroncat eth comèrç tà poder mantier era sua subsisténcia.

1706. Prenuda de Castèth Leon. Aran passe a mans austracistes

En 1706, es aranesi èren colerosi e dividits; Antoine Agénor, duc de Gramont, coronèu generau de dragons, senhor de Lesparre e mariscau de França, permetie as aragonesi, partidaris de Felipe V, provedir-se d'avitalhament en França mentres qu'as aranesi les ère negat aquest dret, ancestrau segontes es sòns antics tractats de Lies e Patzeries, pera sua fidelitat, seguint a Catalonha, ara causa deth archiduc Carlos.

Es contròls doanèrs as aranesi s'endurissen. Eth casteràs de Castèth Leon se trobaue jos eth comandament deth capitan deth castèth de Sent Biat, eth senhor de Sacère, e deth sòn lòctenent eth capitan de Binós, qu'auie estat capitan enes Vaisseaux durant dètz ans; era guarnison la formauen soldats espanhòus e milicians, pòc aguerrits.

Es aranesi partidaris der Archiduc non semblauen ne dispausats a tolerar era preséncia de tropes castelhan-franceses en son principau casteràs, co-

mandat per un capitan francés, ne a que les bloquèssen es sues relacions comerciaus. Atau qu'eth dia 24 d'agost de 1706, encara que i a autors que nomenen eth 22 de seteme, un grop de milicians aranesi, capitanejats per Josep de Portolà; Ramon Moga; Josep Puig; Jaume Mora e Francesc Puig deth Poal atacàren era guarnison de Castèth Leon. Entre es sòns rengs es aranesi compdauen damb caperans armats qu'entestauen as miquelets, segontes notifique eth bisbe de Comenges a Felipe V, en allusion dirècta a Jaume Mora e Francesc Puig deth Poal, toti dus caperans. D'aguest darrèr se sap qu'ans despús, en junh de 1712 se trapaue en sòn quartièr generau de Pont de Suert damb 1500 òmes; coma que li mancauen aliments sollicitèc ajuda as compatriòtes des vals vesies e des de Vielha, menaçant as sòns abitants damb es "*grandes rigores de la guerra*" en cas de negar-se a facilitar-le era ajuda sollicitada.

Eth huec descargat pes milícies araneses austracistes sus Castèth Leon s'aluguèc en un barricòt de povora plaçat naut d'ua des tors deth castèth, possiblament era tor mèstra que dejà uns auti còps auie servit de polverin, a on se magatzemauen 130 quintaus de povora, provocant un huec sus eth tet dera tor.

Es soldats dera guarnison, en tot veder-se menaçats per esclatament deth polverin, deishèren ara pressada era tor e gesserren en tot hùger deth castèràs, passant jos es palissades, enventint-se tar exterior risques baish enquiath riu. Aprofitant er embolh deth moment e eth caòs desacadiat per esclatament dera povora es aranesi entrèren en Castèth Leon, redusint e arrestant a dus capitans, quate lòttenents e 25 milicians; un aute capitan e diuèrsi soldats que meteren resisténcia sigueren guinhauetats despús de hèr-les presoèrs; de tota era guarnison sonque artenheren hùger ua vintea de soldats que correrren entre es ròques a on ère plaçat eth castèth.

Un shinhau despús eth huec aluguèc era povora emmagazinada, destrusint era tor deth castèth e era meitat dera muralha. Es presoèrs, 80 òmes, sigueren enviats tà Barcelona. Blottière ditz qu'es aranesi non dispausauen d'artilharia entad aguest assaut, mès òc qu'auien espions que sigueren es que heren sautar eth magazèm de povora, en tot èster alavetz quan eth ba-

ron de Sacère, comandant peth rei, se rendec presoèr de guèrra damb era sua guarnison, en non dispausar de povora entà defener-se.

Es francesi sospechèren dera existéncia d'ua traïson en aguest assaut sus-presa, en trapar-se-li 2000 liures ath governador francés, encara qu'era fidelitat dera guarnison tanpòc ère a sauve ja que segontes semble un capitán e dètz soldats dera guarnison sigueren es prumèrs en tornar es sues armes contra era rèsta dera guarnison, passant-se rapidament ath costat des assautants aranesi. Era opinion francesa ère qu'aguest assaut s'auie amiat a tèrme pera proibicion que pesaue sus es aranesi de comercializar damb es francesi, per non auer-les respectat es sòns antics tractats de Lies e Patzeries e entà forçar a un nau restabliment deth comèrç; es aranesi, pensauen es francesi, que non poirien estar sense depèner des francesi, mentres qu'eri òc que podien deishar de costat as aranesi.

I a un Memoriau, se mès non curiós, conservat en dus "Villetes", un de 1721 e un aute de 1736, de Francisco Luis Arro, prèste e "naturau" d'Es Bòrdes que hè arribar ara Reau Audiéncia en relacion a uns panatòris e vexacions amiades a tèrme pera guarnison de Castèth Leon en 1716, possiblement se referís a 1706, quan siguec prenut Castèth Leon pes tropes der Archiduc e Aran demorèc en sòn poder. Francisco Luis Arro manifestè en 1721 que:

"En el año pasado de milsetecientos diez y seis he sido obligado por toda la Guarnicion de dicho Castillo a subir por capellan, a causa de haverse pasado el que lo era con los Migueletes del Partido enemigo de V.Mag. En cuya ocasión robaron al suplicante dos calices con sus patenas, dos vinageras y un platillo todo de plata sobredorada. Y asimismo siete casullas, siete Albas, hasta los manteles de los Altares, como también treinta y seis vacas de leche cada una con su cria. Tres machos sin domar de siete quartas de altura, quatro colchones con las almohadas, doze camisas de Olanda nuevas, doze sabanas, seis mantas de las finas, con otras tantas ordinarias, seis sotanas, seis casacas, seis chupas, seis pares de calçones, seis pares de zapatos nuevos, seis pares de medias, que los cinco pares costaron a doze Reales cada par y el uno de seda un Doblon, un salero de plata, doze cucharas de bronze y seis

de plata, tres vasos de plata, un caldero nuevo, dos ollas la una de bronze y otra de yerro. Y quatrocientos doblones en dinero que tenia dentro de la ropa. Y habiendo ocurrido el suplicante dos años ha en representar a V. Mag. todo lo referido para que fuera servido dar orden de que el Gobernador, que a la sazón era de la referida Plaza y Castillo de Leon Dn. Francisco Cau, ya difunto, le administrase justicia y después de no haver querido Mossen Bentura Riba, Theniente de Vicario y Dn. Tomas Salis, fiscal, la referida orden de V.Mg. ni otra del Señor Rey Dn. Luis primero (que Santa Gloria haya) a el mismo efecto las rompieron impetuosamente diciendo que si pudieran hizieran lo mismo con quienes las habían dado. Y que no estaban sujetos a Reyes, Pontífices ni Arzobispos teniendo el suplicante preso dos años ignominiosamente.

Y aunque ha sacado dos excomuniones del Arzobispo de Auch, para que le restituyeran lo referido y el embargo de toda la Renta Ecclesiastica de tres Parroquias que gozava el suplicante y le quitaron de poder absoluto no hizieron caso de ellas y viéndose en tan miserable estado reducido a pedir una limosna por los trabajos expresados vuelve nuevamente a recurrir a la Real Clemencia de V. Mg.

Suplicado sea servido de expedir dos Reales Ordenes, la una para executar y otra para prender a las personas que sabe el suplicante en cuyo poder paran las halajas que le han quitado, mandando al Gobernador de aquella plaza le asista con los soldados que necesitase para este efecto y le guarde la justicia que pidiese como lo espera de la Real Benignidad de V. Mag.”

En 1736 Francisco Arró se torne a dirigir ath rei e aguest envie ara Reau Audiència eth memoriau rebut entà que decidisque. En aguest segon memoriau, que semble pòc credible, afirme que

“Se halla en esta Corte a causa de no haber querido obedecer la Real Orden de V. Mag. que en el año de 1724 se sirvió expedir a D, Buenaventura Riba y Thomas Salis a fin de que me restituyesen los bienes que me tenían robados, respondiendo no querer obedecer las R^a Ordenes de V. Mag. ni del Obispo pues allí no obedezian a Reyes, ni Obispos Franceses y me rompieron los despachos Manuel Cau, Dn Miguel España, Dn Miguel Juan España, Raphael España, Alberto España, no queriendo tampoco hacer caso del Despacho que

me dio el General de Francia, Monsieur de Arpajon, habiéndome ultrajado y desnudado de los vestidos que llevaba, dexandome enteramente en cueros, sin camisa siquiera, en cuya forma me presente al Sr. Obispo Raquini de Guiron, el que hizo juntar todos los canónigos, para que entre todos, me traxesen ropa para vestirme.

Y asi mismo no puedo dexar de poner en la Real noticia de V. Mag. que los sujetos que me robaron fueron del lugar de Venos, de la misma Partida que son los de la casa de Raphael España y de la casa de Manuel Cau, Isidro Puyol, del lugar de Begos fueron Juan Navarro, Andres Sala y Matheo Saforcada y Bartholome Bergos del lugar de Las Bordas.

Y todo fue porque no quise servir de espia falso llevando cartas a Dn Joseph Pesaura (Posiblemente Pausa) que estaba en Catalunha y a Carrasquete y porque respondí que los sacerdotes no podían, ni devian servir en semejantes cosas, de Correos ni de espias falsos”.

En aguest segon memoriau es vaques panades passen de trenta sies a “sinquenta y seis vacas con sus crias”, se higen “treinta y cinco bueyes, tres yeguas cada una con su potro”. Es mascles panats hig que costèren “cada uno quatorze doblones”, es quate cents doblons deth prumèr memoriau se convirtiren en “mil y doscientos doblones en dinero”, es oles en lòc de dues son quate, “dos de bronze y dos de hierro”, se hig ath delà “quatro tenedores de plata”.

Seguís expausant eth caperan en aguest memoriau:

“Executando todo esto por lo que llevo referido, y porque en el Santo Sacrificio de la Misa cantada dixe, como es obligación y su Santidad lo manda, Regera nostrum Philippum diciendo que raza de gabachos no se había de recomendar en la Misa ni enterrar en Sagrado y por hazer enterrar en Sagrado al pie del Altar de la Virgen del Rosario a Mosieur Formentax y seis oficiales mas en el cementerio me rompieron las costilla, una pierna y los dedos de un pie, dexandome sumamente maltratado y trayéndome de lugar en lugar preso, en uno dos meses y en otro otros dos per espacio de un año y haziendome desenterrar los seis oficiales y hecharlos en un campo para que los cuervos y los perros se los comieran como de facto lo executaren y los huesos los hecharon al rio de la gran Garona que es por donde baixa toda la madera a Francia.

Y asi mismo a un hermano del Suplicante que se llamaba Juan Arro y era Jurado, porque tampoco quiso ser espia falso, le sacaron del Consejo y le robaron cuanto tenia.

Tambien pone en la Real noticia de V. Mag. como entre los sujetos que van referidos y otros vecinos de los tres lugares que van referidos saquearon el Castillo de Leon, llevándose todas las armas y balas, bombas, granadas y demás pertrechos, pegando fuego al Almacen de la polvora, que estaba dentro de la torre, que eran quinze almagazenes, que el Menor tenia 600 y a 700 arrobas de polvora, y bolando en su incendio toda la fortaleza de manera que ya no es de Servicio, en cuya atención y a ser cierto todo lo que llevo referido.

A V. Mag. suplica rendidamente se sirva mandar se le de su Real Despacho para que el Gobernador que al presente es de aquella tierra, y Valle de Aran, me de toda la asistencia que sea necesaria de Oficiales de Guerra para prender todos los ladrones que le han robado, como asi mismo para que restituyan a las Iglesias todos los ornamentos, vasos sagrados y demás y rentas de ellas que tienen usurpado, respecto de hallarse el Suplicante por dicha causa fuera de su casa y en la mayor estrechez y miseria sin tener con que mantenerse ni a quien volver los ojos en esta Corte sino a la Real Clemencia de V.Mag. de quien espera el Suplicante su conducta de su miseria, atendiendo a ser y haverle sido siempre con leal y fiel vasallo por cuya razón y no haver querido nunca hezer cosa que no sea muy del Servicio de V. Mag. se ve en los trances que refiere, cuya merced y gracia espera recibir de la gran Caridad de V. Mag.”

Son dues “villetes” que se referissen ath periòde de dominacion austracista dera Val d'Aran, maugrat qu'en prumèr se hè constar era data de 1716, possiblament per error deth caperan, se volie referir a 1706. Se desconeish coma acabèc era demana deth caperan, mès òc que cau préner tamb suenh es sues paraules, ei possible que quauquarren i age de cèrt.

Arraïtz dera recuperacion per part aranesa e austracista deth casteràs e conseqüentament de tot Aran, José Cao de Benós s'exílie tà França, passant despús tà Aren, coma recuelh eth memoriau premanit peth sòn arrehilh Francisco Cao de Benós, en 1740.

“Don Joseph Cao de Benós, abuelo del suplicante, en el año de 1705 que empezaron las revueltas en dicho Principado y Condado de Ribagorza por no faltar a la debida fidelidad abandonó su casa y hazienda que la tenia en la Villa de Aren Reyno de Aragon y se pasó al Valle de Aran donde tenia su Baronía (en la que se mantuvo defendiendo la entrada de los enemigos hasta el 23 de agosto de 1706 que estos hicieron prisionero al Gobernador Dr. Geronimo Malla (que se había defendido del asalto en 1704) y penetraron por diferentes partes a dicho Valle lo que precisó a dicho D, Joseph retirarse y refugiarse en Francia con Dn Alberto su hermano Vicario General que entonces era de dicho Valle y con Dn. Francisco su hijo, padre del suplicante, abandonando su mujer (Mariana) y quatro hijos de tierna edad los cuales no pudo sacar por haver ocupado ya los enemigos las Villas de Bosost y Les, descargando la malizia contra dicha su familia, y saqueandole cuanto tenia en las casas que posehian en dichas Villas. Y tratando con la mayor ignominia su mujer e hijos los que conduxeron presos al lugar de Uña cerca las montañas de Pallas en donde se mantuvieron mucho tiempo padeciendo excesivos trabajos. Y después mandaron separar los hijos de la Madre para mayor pena y aflicion”. “Y solicitando dicho Dn. Joseh la restauración de dicho Valle y deseando socorrer la guarnición del Castillo que aún se defendía pidió socorro a la Francia y haviendose logrado marchó con el y otra gente que recogio del pays quando tuvo la noticia de haverse pegado fuego al almalzen de la polvora que fue la causa de haverse rendido la guarnición por lo que le fue preciso retroceder y pasar a la Villa de Aren que se hallaba libre y se mantuvo en ella impidiendo las correrías de los enemigos”

Mès, maugrat d'aguest teoric mesprètz enquia Aran, es francesi desiren era sua recuperacion; Castèth Leon ère un bastion important. Non podie deishar-se en mans des partidaris der Archiduc, des d'eth se podie hlagerar as territòris vesins.

Fontbeausard, que non podec arribar ath rescate de Castèth Leon, prepausa assautar Aran, quan es nhèus s'agen hèt sòns toti es passi e atau non pogue arribar eth refortiment ena Val, e passar a escanacotèth as sòns abitants, crement tot Aran entà esvitar represalhes; ei eth duc de Gramont qui refu-

se aguesta idèa peth risqué que pòrte d'iniciar ua guèrra ena termièra, en un moment en qu'es tropes franceses son insufisentes entà respóner damb garanties a un atac, aguesta opinion de Gramont tanben ei mantenguda peth secretari d'Estat entara Guèrra, Michel Chamillart e peth intendent de Montauban, Le Gendre, que pense en ua renovacion des tractats de Lies e Patzeries a cambi deth liurament de presoèrs, escapant atau Aran d' ua destruccion segura.

Era flòta francesa auie envadit Espanha peth Roselló e Navarra, establint ua disposicion de tropes escalonadament entre Perpignan e Bayonne; ath long d'aguesta cadea militar s'anèren organitzant punts d'avitalhament de vitalhes e municions, susvelhats per tropes que deuïen servir d'apua-ment as milícies organitzades.

En 1706 Sent Gaudenç recebec ath regiment de cavalaria de Monteil e ath de dragons de Pourquier, demorant aquíu enquia 1708; aguest lotjament de tropes provoquèc ans despús quèishes pes excèssi cometuts en aguesta poblacion pes tropes. Diuèrses companhies sigueren destacades en Sent Biat, Couserans e Luishon entà apuar as milícies termières.

Era orografia d'aguestes vals franceses termières damb Aran ère especiaument complicada entara movilizacion des exèrcits; es camins, generaument estrets, vedien constantament alterat eth sòn traçat pr'amor des ploges e des nhèus, per aguest motiu Le Gendre decidic recórrer as engenhaires entà arténher condicionar-les e tornar-les accessibles entara movilizacion des tropes en cas de besonh. S'ordenèc eth condicionament immediat des vies que comunicauen Cierp damb Luishon e Montrejau damb Sent Biat.

Es vielhes fortificacions dera termièra francesa, Aspet, Castillon, Fronsac, se trobauen maumetudes e non podien comparar-se as dus castèths qu'emparauen era entrada d'Espanha pera Val d'Aran e pera val der Esera, Castèth Leon e Benasc. Era possession e arrecès qu'aufrien aguesti dus castèths as austracistes afavorie es escaramosses freqüentes en territòri francés.

En despacha reiau de 9 de gèr de 1707 eth rei Felipe V demane ath baron de Les recuperar Castèth Leon, un baron qu'auie perdut era baronia, bens, cases, etc., calculant-se ua pèrta globau de 60.000 ducats; er an an-

terior hec era campanha de Lhèida; se titole capitan de Bossòst e sollicite ath rei ua ajuda economica damb er emplec de comissari reau en bèth un des regiments que van enquiara Ribagorça que l'aproparie a Castèth Leon entà recuperar-lo. Felipe V li garantís eth cargue de governador quan era Val sigue liberada. Eth baron José Alberto, recuelhent gent deth país e de França se dirigís tà Aran entà liberar-la, mès era explosion deth polverin de Castèth Leon obligue a rénder era sua guarnison.

Castèth Leon e Aran demoren en mans der archiduc Carlos, José Pauza, capitan de shivaus ei nomentat governador per Archiduc, en junh de 1707, a prepausa deth sindic d'Aran, e eth madeish Carlos III arregrais as aranesi era sua fidelitat e era ajuda prestada entara reconstruccion deth castèth qu'auie estat parciaument destrusit pera explosion dera povora emmagazinada ena sua tor mèstra en 1706 quan siguec prenuda pes austracistes. En junh de 1708 Felipe II, duc d'Orleans, arreilh de Loís XIII, cap dera flòta de Catalonha ath cant deth duc de Berwick, vedent coma es austracistes d'Aran s'aprovedien en França, per virtud des sòns antics tractats, proïbic quinsevolh transaccion comerciau, de quinsevolh caractèr, damb es aranesi, creant malestar entre es pòbles termièrs des dus reiaumes ja qu'es tractats autant beneficiauen as uns coma as auti.

Mès es intencions deth duc d'Orleans anauen mès luenh; tostemp anèren mès luenh enquiath punt qu'arribèc a pactar, ena sua ànsia peth tron d'Espanha, damb er archiduc Carlos; en aqueri ans es sòns desirs èren acabar damb es guarnisons espanhòles mès importantes ar aute costat dera termièra, Benasc e Castèth Leon, e inicièc es preparatius entad aguestes accions, ordenant en prumèr lòc a Le Gendre premanir vitalhes e tropes en Luishon entà assetjar Benasc e a Charles Henry Theodat, comde d'Estaing, mariscau de camp dera flòta de Berwick, dirigir-se per Espanha, ad aquera poblacion aragonesa entà préner eth comandament des assetjaires, recebent refortilhament per Banhères de Luishon e pes vals qu'amiauen entà Benasc. A despièch de que, s'establic un parentèsi enes ostilitats, ajornant-se eth sièti per un cuert espaci de temps ja qu'es conversacions de patz se trinquèren, emmalignant-se en 1709 era guèrra.

En aqueth an de 1709 era Val se trapaue sense governador, queishant-se d'aguesta situacion es conselhèrs ath rei, possiblament ar archiduc, qui les respon en missiva datada eth 19 de junh, en tot dar-les compde coma coneishie era sua fidelitat ada eth e tanben era contribucion qu'auien hèt tà rebastir Castèth Leon, destrusit en darrèr assaut de 1706, notificant-les eth nomentament de Josep Pausa coma governador, "*de cuya experiencia y amor a mi servicio y a vosotros mismos por el tiempo que ha morado en ese pais os debeis prometer la mas uniforme correspondencia esperando la practicareis*", d'a on se dedusís qu'eth nau governador ja deuie auer abitat prealablement en Aran.

1709. Tèmpativa de prenuda deth Castèth de Benasc

Eth 17 de març de 1709 d'Estaing pren eth castèth de Roda d'Isabena, en Aragon, mès eth sòn objectiu ei rénder eth casteràs de Benasc. Eth 22 d'abriu d'aqueth an d'Estaing, damb 3000 òmes, era mitat espanhòus fidèus a Felipe V e es auti francesi dera flòta deth duc de Vendôme, Luis José de Borbon, capitan generau dera flòta francesa, prenen era poblacion de Benasc; mès eth casteràs aragonés resistís er assetjament ben municionada. D'Estaing sollicite a Le Gendre er enviament dera artilharia, encara que de nau era orografia hè impossible era arribada des canons. Sense era ajuda d'aguestes pèces e ahiscat pes miquelets, d'Estaing a de deishar eth sièti retirant-se eth 15 de junh, damb ua grana pèrda d'òmes e avitalhaments. Aguesta accion encoratgèc as miquelets revestits d'aunors peth mariscau austracista Guido von Starhemberg; pera sua part Felipe V creèc, en contraprestacion, eth còs deth somaten, enemig implacable des miquelets. Benasc e Castèth Leon seguien en poder der archiduc Carlos, José Pauza ei eth governador d'Aran.

1710. Prenuda deth Castèth d'Aren per archiduc. Fusilhament deth baron de Les

En 1707 José Alberto Cao de Benós, baron de Les, auie arribat en Aren, era sua residéncia familiar, tà defener-lo des atacs austracistes, totun, Cho-

bert assaute eth castèth d'Aren, era rendicion deth baron de Les e es sues tropes compòrte era sua ejecucion somària, fuselhat, aguest eveniment lo recuelh eth sòn arrehilh Francisco en memoriau anteriorament nomentat, José Alberto se mantenguec en castèth d'Aren

“Hasta el año de 1710 que se apoderaron de dicha Villa y entonces se entró en su Castillo para su defensa que fue el hecho lastimoso de su ignominiosa muerte dada por los enemigos quienes lo arcabuzearon por el celo y fidelidad con que defendia la Justa Causa de S. Mag. y no contentos de haverle quitado la vida le saquearon cuanto tenia en su casa y después la derribaron quemando antes los papeles que encontraron como también los que havia escondido en la Iglesia Parroquial de dicha Villa”.

Amassa tamb José Alberto Cao de Benós sigueren fuselhats tanben es sòns soldats contravenguent es leis dera guèrra, contràries ad aguest tracte vèrs es presoèrs. Aguest hèt marcarie prigondament es idèes deth sòn hilh e successor Francisco Cao de Benós. Segontes semble entre es assautants deth castèth d'Aren se compdauen diferents caperans aranesi, dilhèu es madeishi qu'intervengueren ena prenuda de Castèth Leon, arribant aguesta participacion enes aures deth bisbe de Comenges, qui manèc ua menaçanta proclamacion as caperans dera Val d'Aran.

En 1711 es potències aliades an dificultats entà mantier es exèrcits. Es anglesi decidissen, en eretar er archiduc Carlos eth tron d'Àustria pera mòrt deth sòn frair er emperaire José I, retirar er apuament qu'auie dat as catalans ena sua luta contra Felipe V, paurucs de qu'er archiduc Carlos acantierèsse ena sua persona ua superpotència integrada per Espanha e er empèri austriac. Es tropes angleses se retirèren de Catalonha, deishant eth Principat a mercé des tropes felipistes. Carlos III ges de Barcelona tà anar tà Àustria e èster proclamat emperaire deth Sacre Empèri Romanic Germanic damb eth nòm de Carlos VI.

En hereuèr de 1711 ei destinat en Sent Gaudenç eth brigadièr d'infanteria, comde de Boissière, entà préner eth comandament generau de totes es milícies dera zòna de Montauban, dera zòna termièra, totun, ath delà des reforçades termières franceses e des avertiments de Le Gendre, pes vals de Benasc, Aran e Pallars seguissen arribant gran e bestiar as tropes deth

Archiduc, es abitants francesi des pòbles dera termièra se seguissen reme-
tent as tractats de Lies e Patzeries, es proclames emetudes pes autoritats
proïbint aguest comèrç se seguissen succedint enes pòbles francesi, mès
ath delà de castics e menaces era contrabanda seguís mantenguent-se; eth
24 de març de 1711 Le Gendre proïbís tot eth comèrç damb Aran e Benasc,
tà forçar era sua fidelitat a Felipe V, en tot establir cordons militars enes
pòrts de montanha.

Es partidaris de Felipe V s'anèren empoderant des places fòrtes de Cata-
lonha; tà deishar prèsta era campanha triunfau eth duc de Vendôme, re-
prenent era antica idèa deth duc d'Orleans, decidís acabar damb es forti-
ficacions, en poder des austracistes, qu'empedien es comunicacions entre
es dus reiaumes, saiant ath còp reparar eth desaunor patit peth comde
d'Estaing ena sua mancada temptativa de préner eth castèth de Benasc en
1709.

1711. Recuperacion deth Castèth d'Aren. Preparatiu entà préner Cas- tèth Leon e Benasc

Eth 25 de març de 1711 Vendôme designe ath marqués de Rouzel tà dirigir
es sètges de Benasc e de Castèth Leon. Rouzel lòctenent generau que co-
mandaue 22 batalhons e 14 esquadrons ena flòta felipista de Catalonha, e
qu'auie demostrat era sua valuda militara enes 5 ans prèvis de campanha,
se dirigís, des de Baiona eth dia 28 de març tà Voysin, ath ministre d'Estat
de Guèrra francés, tà sollicitar-li er apuament dera artilharia, demanant-li
qu'envie via Banhèras de Luishon es pèces des canons, de besonh tath sèt-
ge de Benasc, desmontades es sues luges tà facilitar eth sòn traslat, encora-
tjant a reconéisher previamet eth terren per un destacament de dragons
a pè que proporcionarà Le Gendre.

Ei a compdar d'aguest moment que s'entre en periòde de maxima conflic-
tivitat belica en Benasc e Aran. Enquiad aguesta data tot s'auie redusit a un
periòde d'escaramosses entre andues termièras. Montrejau se convertís
en centre logistic organizatiu dera termièra, aqui arribaràn es tropes de
refòrç, aqui s'amassaràn es aprovediments belics, municions, armes, pro-

porcionadi des de Tolosa, Navarreins, Bayonne. Le Gendre supervisarà era arribada des tropes, eth sòn lotjament, es camins, es passi de montanha, tot.

Un mes despús dera designacion de Rouzel, en abriu de 1711, Le Gendre en ua missiva enviada ath secretari d'Estat de Guèrra, Daniel Voysin de Noiraye, li hè saber qu'eth comissari d'Artilharia Fonteneau s'auie apropiat enquiàs proximitats de Benasc tà reconéisher eth lòc e hig que s'artenhesse hèr passar era artilharia pes pòrts de Benasc e d'Aran non i aurie problèmes entà véncer andues fortalèses, avalorant que dues pèces deth 12 de canon "*brisé*", trincaire, serien sufisentes, segontes avaloracion hèta per Fonbeausard, mariscau de camp que ja i siguec en frustrat sètge anterior de Benasc; pensé ath delà Le Gendre que ja n'i aurie pro damb dus batalhons de tropa e un regiment de dragons, damb bères companhies de milícies, apuat en hèt de qu'eth duc de Vendôme assajarie d'esuitar era arribada de refòrci des miquelets catalans. Fonteneau comunique a Rouzel, encargat de préner Benasc, qu'es camins son dificils e qu'era soleta manèra de portar es pèces d'artilharia sollicitades ei desmontar-les e portar-les a shivau de mules, en tot poder arribar de Rochefort a Benasc, passant per Bordèus, Tolosa e Luishon en 23 dies en Benasc.

Rouzel ei partidari de préner prumèr Castèth Leon, entrant peth Pònt de Rei e un còp prenut aguest dirigir-se pera Artiga de Lin e eth Pòrt dera Picada a préner Benasc e atau l'ac comunique ath ministre Voysin eth dia 29 d'abriu. Vendôme s'opausa ad aguesta idèa argumentant que Rouzel non a sufisents òmes tà préner Aran ja qu'era Val pòt méter a 200 òmes armats tà auferir resisténcia compdant damb es fòrces der austracista Stahrenberg que poirien arribar a reforçar aguest ensag d'invasion. Rouzel acabe sollicitant tà préner Benasc un regiment de Poynne e un batalhon de La Fare eth 7 de mai.

Le Gendre vò hèr passar hame a Benasc e a Aran, es tractats de Lies e Patzeries son totaument interromputs, era repression s'esten enquiàs comerciants francesi qu'ajuden ar archiduc Carlos, confiscant-les proprietats en Tolosa, en Sent Biat e en Luishon.

E en mai de 1711 se hig ara istòria des guèrres pirenenques un òme transcendentau, eth marquès d'Arpajon, Loís Arpajon, cavalier de Malta, mosquetièr en 1689, nomentat per Felipe V cavalier deth Toisón d'aur, mòrt en 1736 e de malurosa memòria entàs aranesi. Auie rebut era orde deth duc de Noailles, Adrien-Maurice, mariscau de França, de penetrar enes montanhes e perseguir as miquelets, enquia que Vendôme anulle aguesta orde e li mane apuar as tropes qu'anauen a assetjar Benasc. Era idèa deth transport d'artilharia a trauès de luges non auie agut exit; se demoraue rénder Benasc pera hame, en tot impedir era arribada d'aprovediments, en tot talhar es camins que portauen enquia aquera poblacion.

1711. Prenuda deth Castèth d'Aren

Eth castèth d'Aren auie estat prenut pes tropes austracistes de Chobert uns ans abans, mariscau de camp der Archiduc, defenut per José Alberto Cao de Benós, baron de Les, que siguec hèt presoèr e fuselhat amassa damb era sua guarnison.

Ère un des castèths que volie préner eth duc de Vendôme.

En junhsèga de 1711 Arpajon met sètge ath castèth. Eth canon qu'auien sollicitat es francesi, transpòrte entad aguesta escadença en pèces tirades per lubies, arribèc eth dia 28, se posicionèc eth dia 29 e inicièc eth huec ath dia següent, des dera gessuda deth solei enquiàs 5 dera tarde, moment aguest en que Chobert, defensor deth castèth, decidís tocar retirada e render-se damb 83 òmes, 10 oficiaus e 5 bandères; es presoèrs renduts siguen enviats entà Lhèida.

Eth regiment de Chobert se desbastic totaument, excèpte 50 o 60 òmes que cerquèren refugi en castèth de Benasc e uns auti 30 en Castèth Leon. Per part des assautants moriren dus granadèrs espanhòus e tres oficiaus subaltèrns mentres que resultèren herits un sargent de minaders e cinc o sies soldats.

En interior deth castèth d'Aren sigueren trapats 30 barrilhs de povora e 100 sacs de haria. Eth guanhador Dadoncourt escriguèc eth 31 de junhsèga ath duc de Vendôme en tot dar compde dera sua victòria, comunicant-li

que demore trapar un camin tà poder portar eth canon enquia Benasc e atau ordenar a Le Gendre que totes es tropes se reagropen entà quèir sus era poblacion que constituïe eth següent objetiu militar; en castèth rendut d'Aren i demorèc coma governador Moret, lòctenent coronèl d'Artois, damb 200 òmes de guarnison des companhies deth Rei, d'Artois, de Normandie, d'Auvergne e dera Couronne.

Eth prumèr pas entara prenuda de Benasc e era següenta de Castèth Leon s'auie dat; Arpajon auie sosmetut eth prumèr des tres castèths qu'anaue a rénder aguest estiu.

1711. Prenuda de Benasc

Prenut Aren es francesi volien rénder ara seguida Benasc e Castèth Leon, ac sagent sibilinament compdant damb era corrupcion des sòns governadors; en junhsèga de 1711 eth comde de Boissière visite es termières e des de Sent Gaudenç eth 9 de junhsèga comuniqua que s'an establìt negociacions secretes, conspiracions, damb eth governador de Benasc tà que rende era plaça, e tanben damb Aran. En Benasc semblaue qu'eth governador ère dispausat a pactar damb es francesi, eth rei d'Espanha li auferie ues condicions avantatjoses, totun ja sigue perquè siguec descubèrt o ja sigue perquè er azard atau ac volec, eth governador siguec substituït per un aute, per un lòctenet coronèl aleman, amortant tot ensag de subornacion en aguesta plaça; sonque quedaue era opcion d'assetjar-lo, tad aquerò se solliciten quate boni batalhons e un regiment de dragons, compdant damb que non i auesse excessiua resisténcia e qu'eth canon tengut en Aren se podesse portar tà Benasc.

En cas d'Aran semble èster qu'ei mèns dificil pactar ja que, segontes se recuelh en ua carta, es partidaris de Felipe V èren mens nombrosi qu'es der archiduc en aguesta Val, non estant possible era via des negociacions; segontes semble a principis de junh, eth governador e dus des proòms d'Aran damb qui er intendent auie mantengut es negociacions en tot auer d'entèrprèner era hujuda dera Val, possiblament en èster descubèrtes es sues tradidores intencions.

Non quedaue tanpòc ua auta opcion qu'eth assetjament armat, entad aguest fin se prepaue qu'eth duc de Vendôme mane un destacament tà préner es Pòrts de Vielha e de Pallars, aprofitant ath delà aguesta tropa tà cremar e destrúir toti es granèrs en ua accion sincronizada, eth madeish dia e ara madeisha ora, entà esvitar amagar eth gran. Aguesta accion l'auien d'amiar a tèrme es madeishes tropes destinades tà assetjar Benasc, abans d'iniciar eth sètge, atau a Castèth Leon non li quedarie ua auta opcion qu'era rendicion, s'èren cèrtes es informacions que s'auien de qu'en castèth non i auie provediment tà subsistir era guarnison, trobant-se ath delà era cisterna maumetuda e damb era impossibilitat d'aprovedir-se des granèrs aranesi, qu'aurien estat cremadi ena accion prèvia.

S'aguesta crema de provediments prèvia ar assaut non s'amièsse a tèrme calerie recórrer a sètjar-lo militarament, podent-se aprovedir es assetjadors damb avitalhaments e tropes naues arribades des de Lhèida en èster es camins liures. Contunhe era missiva anotant que non se pòt pensar en entrar en Aran sonque damb es milícies, calie entrar damb es batalhons de tropes organizades ja qu'era Val podie méter en dètz ores a 1800 òmes en pè de guèrra, armats, e resistir as milícies des francesi; afirmaue era missiva que cada cap de família sauvaue ena sua casa dues liures de povora damb es sues armes, dispausat a anar lèu-lèu a on se li demanèsse tà salvaguardar Aran; dera interrelacion entre era Val e Benasc hèr fe deth hèt de qu'uns dies abans dera carta, s'auien crotzat es francesi damb 14 mules guidades per aranesi que portauen gran tà Benasc; es relacions comerciaus d'Aran damb es sòns vesins francesi auien despassat.

Rouzel se trape damb Le Gendre en Sent Gaudenç, eth 3 de junhsèga de 1711 e passe revista as tropes que se junheràn as de Felipe V entà préner Benasc; ath delà deth regiment de Poyanne e eth 2au batalhon de La Fare i a 500 òmes des milícies de Bearn e 200 deth país de Labourd e eth regiment de dragons de Languedòc. Ada eri se junh jos eth comandament de Rouzel eth batalhon de fusilhèrs de Pau, eth batalhon d'arcabuses de Belair e Felipe V met ara sua disposicion 300 artilhèrs 4 pèces de canon, 50 soldats de cavalaria e 600 soldatts d'infantaria metuts a disposicion pera flòta espanhòla tà apuar as francesi.

Eth dia 9 d'agost, des de Saragossa, eth duc de Noailles comunique per carta er imperiós besonh de préner, un còp rendut eth castèth d'Aren, eth castèth de Benasc entà acte seguit hèr çò de madeish damb Castèth Leon, en aque-th orde, abans de qu'es nhèus s'apodèren des montanhes e, s'ei possible, portar enquia d'aquiu eth canon qu'auie estat tengut entath sètge d'Aren, encara qu'arrés credèsse que poderien transportar-lo enquia aqueth punt degut as dificultats orografiques. Non i auie temps entà pèrder, entre es papèrs trobats a Chobert en castèth d'Aren i auie un projècte, aprobat per Schömburg, tà envadir es austracistes en territòri francés; ath madeish temp Noailles mane ordenar a Le Gendre que s'aucepe des municions entad aguesti prètzhèts. Totes aguestes ordes sigueren ratificades peth madeish duc de Noailles, des de Fontainebleau eth dia 16 d'agost, era sua intencion ère destrusir toti es castèths que servien de refugi as miquelets; s'Aren auie queigut damb exit tanben ac harien es auti bastions, mès ère de besonh hèr arribar eth canon enquia d'aqueri castèths, pas facil entre Benasc e Castèth Leon segontes comunicaue Le Gendre ath pròpri Noailles. Manuel de Sola, governador de Benasc comunique eth 16 d'agost ath mariscau austracista Stharemburg, qu'a arribat de Barcelona a Benasc en 8 dies, damb un convò de 8 mules damb 500 bales d'artilharia tà 4 petiti canons de 5 que i a ena fortalesa tà defener-la.

Per decision de Vendôme ei destituït Rouzel, just quan volie iniciar eth assetjament de Benasc, coma encargat des operacions militares, en sòn lòc Vendôme designe a Arpajon. Noailles atau l'ac comunique ath ministre Vowsin eth 23 d'agost de 1711. Rouzel accèpte era decision e marche enquia Banhères de Luishon, a on establís eth sòn quartier generau tà balhar suport a Arpajon, municions, vitalhes e inclús tropes de refòrç se Arpajon les a de besonh, mès ath madeish temps s'a de protegir des austracistes que se van agropant ath torn de Castèth Leon. Rouzel sonque dispausa, demorant era arribada de mès tropes, de dus batalhons de milícies e quate companhies deth regiment de cavalaria de Mallan.

Arpajon ges de Lhèida eth 29 d'agost tà préner Benasc, dispausa de 4000 soldats e 400 shivaus, mès son mau aprovedits, descauci, esquintats pes longues marches. Arribe eth 10 de seteme as pòrtes de Benasc, sense trapar

practicament resistència austracista. Eth comde de Taff, coronèl irlandés austracista encargat per Stahrenberg de curbir es apropiaments felipistes a Benasc non a aufrít resistència, bèra escaramossa isolada e pòc mès. Era resistència de Benasc se limite ara sua fortificacion. Arpajon escriguèt a Le Gendre queishant-se der estat des sues tropes e sollicitant er enviament de vitalles e sabates.

E comencé eth sètge de Benasc; eth 10 de seteme Arpajon, qu'auie gessut de Lhèida, se plantec en Benasc despús d'un escalabrós camin, damb 5000 òmes aganits, malauts e descaucis, sense auer estat practicament inquietat per tropes ostils.

En arribar en Benasc sollicita prèstament er apuament de Rouzel, que li hec arribar des des pòsts installats enes crestes des pòrts qu'entornegen Benasc e des des "*hospices*" de Luishon e Benasc provediments, municions e dues pèces de canon deth dotze desmontades sus luges, coma s'auie ideat anteriorament, canons que se higeren as dus canons des 4 sumministrats pera armada espanyòla. Rouzel comunica es sospèites de qu'eth comde de Taff ère reagropant as miquelets d'Aran e Pallars, demorant refòrci de Stahrenberg tà quèir sus Arpajon, totun, encara qu'aguesta ère era intencion iniciada de Taff non siguec aquerò que decidic fin finau, coma se veirà mès adeuant, en tot dar-se compde dera inferioritat numerica des tropes franceses de Luishon, mès aucupada ena prenuda de Benasc qu'en protegir era poblacion francesa.

Rouzel non a perdut eth temps, a assegurat es comunicacions pes pòrts, a abilitat es ospicis de Luishon e de Benasc entà recéber soldats e provediments, a portat de Luishon a Benasc dues pèces de canon deth 12 desmontades que se higen as dus canons de quate dera artilharia espanyòla; Rouzel en persona se presente en Benasc eth dia 12 de seteme e retorne tà Luishon a on a arribat eth cavalèr Tessé eth 14 de seteme damb un batalhon de 500 òmes. Rouzel escriguèt ath ministre Voysin tà comunicar-li que susvelhe es pòrts tà esvitar quinsevolh atac deth comde de Taff.

Arpajon inicie, eth dia 12 de seteme de 1711, er atac ara fortalesa de Benasc, damb era ajuda deth canon qu'auie portat dera prenuda d'Aren. Eth castèth, damb 200 soldats de guarnison que se defenien coma podien, ère

eth darrèr reducte de Benasc que quedaue per préner.

Dus dies despús, eth 14 d'aqueth mes, eth pròpri marquès d'Arpajon escriu a Rouzel tà comunicar-li qu'eth sètge va ben, qu'encara non a ua bèrca dubèrta ena fortalesa, mès qu'en dus o tres dies pense que ja n'i aurà ua sufisentament ampla coma tà poder passar ar assaut, damb era inestima-bla collaboracion de un celèbre engenhaire de minaders, Delorme, que tan important papèr aurie despús ena prenuda de Castèth Leon. Tanben li co-munique eth besonh de dinèrs entara paga des soldats, dant-li avis Arpajon a Rouzel de qu'a rebut era sua carta ena que li comuniqua a Le Gendre que l'envie haria, sabates e tot aquerò qu'age de besonh eth sètge; tanben li pregue que li comuniqua ath duc de Vendôme qu'eth sètge de Benasc se desvolope perfectament.

Rouzel atau ac hè e eth 15 de seteme notifique a Vendôme era notícia de qu'eth sètge va segontes es plans previsti, en tot aprofitar entà enviar-li còpia dera carta qu'Arpajon li auie remetut e en avertir-li de qu'eth com-de de Taff auie estat metut en hujuda, retirant-se tà Pont de Suert des d'a on auie passat tara Val d'Aran, reagropant as miquelets d'Aran e Pallars e a d'outes tropes reglades austracistes, tement Rouzel que podessen dirigir-se entà Benasc tà inquietar a Arpajon, encara qu'es movements des soldats francesi, manats per René de Frouloy, comde de Tessé, enes pòrts que comunicauen Aran damb Benasc, demorauen que dissuadissen a Taff de dirigir-se entad aqui. Mentres tant Le Gendre s'aucepe d'enviar 1000 parelhs de sabates a Arpajon.

Eth dia 16 de seteme, tàs sies dera tarde Arpajon comunicaue era queiguda dera fortalesa d'Aragon despús de tres dies de sètge, fortificats e tenguent eth canon. Arpajon se vedec obligat a tier bombes hlamaires entà cremar era husta qu'es defensors auien plaçat protegint era bèrca dubèrta peth canon, coma consequéncia quedec parciaument cremada era fortalesa, comentant eth guanhador qu'a compdar deth dia següent anaue a méter gent tà trabalhar e recuperar eth castèth.

Eth governador deth castèth, Manuel de Sola, deuant des damnatges ocasionats ena muralha peth huec deth canon, per a on se temie er assaut de finitiu, decidic rénder es armes. Dus lòctenents coronèls, un major, 16 ofi-

ciaus e 200 soldats sigueren presoats; as oficiaus, en consideracion ara sua herotge defensa deth sètge, les siguec permetut conservar es sues espades e eth sòn bagatge; es 60 presoèrs alemans dera guarnison sollicitèren anar entà França mentres qu'es espanhòus demanèren anar entà Aragon, en tot èster empresoats ena preson de Jaca; per part francesa es baishes sigueren sonque sèt soldats herits o mòrts, segontes conde Rouzel a Vendôme. Cazalède siguec nomentat eth nau governador, en tot demorar en castèth damb ua guarnison sufisenta entà protegir-lo d'un intent de reconquista. Era fortaleza de Benasc, considerada ua des milhors d'Euròpa, auie queigut. Delorme, capitan de minaders e futur mariscau de camp, designat a trauès de carta per Arpajon tà negociar era capitulacion e hèr er inventari, passèc revista ath dia sigüent dera sua rendicion, eth 17 de seteme, ara guarnison qu'auie capitulat. Manuel de Sola, comandant de Benasc per Archiduc e qu'auie capitulat eth dia anterior ordenèc a José de Labastida, segon governador, daurir es pòrtas des magazèms deth castèth entà que podessen veir aquerò que i a laguens, trobant 60 barricòts de povora, dus canons de quate liures que d'Estaing auie perdut quan lheuèc eth sètge deth castèth, espingardes, mortèrs, granades, bombes, fusilhs e bales de plom. Ena carta nomentada e en aqueth madeish paragraf Arpajon recomandaue a Devives, qu'auie agut eth cargue de major generau durant eth sètge, pera sua actitud pendent eth madeish, dirigint-se tanben ath duc de Vendôme tà que intercedisque per eth madeish, per Arpajon, deuant deth rei, ja qu'auie prenut Aren e Benasc, sollicitant èster nomentat lòctenet generau; eth duc de Vendôme contèste a Arpajon dident-li que parlarà a favor sòn deuant deth rei un còp age queigut Castèth Leon, hèn-li dòu era falta de tropes entà protegir er atac de Taff sus Luishon.

1711. Atac des tropes der archiduc manades per Taff tà Luishon

Rouzel auie escrit eth dia 12 de seteme ath ministre Voysin tà comunicar-li que susvelhe es pòrts tà esvitar quinsevolh atac deth comde de Taff, mentretant Arpajon assètge Benasc.

Mès Arpajon non descuede ne desbrembe a Taff, sus eth preven a Rouzel,

dant-li avis de qu'es sòns corrèus son interceptats per austracistes e qu'es miquelets son por toti es lòcs, recomanant-li refortir es sòns pòst de guàrdia; Rouzel, pecant d'optimisme, non hèr cas, comunicant a Voysin qu'era situacion ei immilhorable, damb un Arpajon ben municionat e aprovedit; credent Rouzel qu'era termièra se trape protegida de quinsevolh ensag d'invasion, tanpòc demane er apuament dera guarnison de Sent Gaudenç e Montrejau tà protegir Luishon deuant d'un eventuaiu atac.

Inclús arribe a comunicar a Voysin, eth 14 de seteme, qu'era situacion en Luishon ei contrarotlada e tranquilla, qu'es passi termièrs e es comunicacions son cubèrtas e protegidas, Le Gendre envie sense problèmas municions, sabates, avitalhament a Arpajon entath sètge de Benasc.

Era fidança, o era ingenuitat, de Rouzel demore lèu en dobtança; Taff ei un militar expèrt, menimós, arren dèishe ar azard. Era intencion de Taff ère quèir sus Benasc e Arpajon tà desliurar eth sètge, totun era posicion de Tessé, ben arrecerat en Pòrt dera Picada e eth risc, en cas de passar aguest trebuc, de quedar embarrat entre Arpajon e Rouzel li hec renonciar d'aguesta intencion.

Taff prenerie ua auta determinacion, quèir sus Luishon e acabar damb er avitalhament de Rouzel tà Arpajon, que sense vitalhes ne municions se veirie obligat, coma hec d'Estaing ans abans, a retirar-se e lheuar eth sètge de Benasc.

Taff coneishedor dera inferioritat numerica e des debilitats des tropes de Rouzel en Luishon, dera negligéncia de vigilància de bèri uns des pòsts dera termièra, demore eth sòn moment; recep de Stahrenberg 300 soldats de cavalaria e soldats d'infantaria a pè as qué se junhen quate batalhons de miquelets, se dirigís rapidament de Pont de Suert tà Salardú e tà Vielha, encoratjant as aranesi a préner es armes, 600 aranesi se junhen as sues tropes, campejades entre Vielha e Castèth Leon, un Aran pleament austracista.

Era net deth 15 ath 16 de seteme eth comde de Taff, coronèl des tropes imperiaus, dirigic as sues tropes, alemanes, ingleses, irlandeses, araneses, catalanes peth Portilhon e peth Còth de Baretja, prenent es miquelets e es

volontaris aranesi manats peth governador de Castèth Leon, Josep Pausa, es camins que portauen tà Sent Mamet, tà Montauban e tàs poblacions franceses termières; 1200 òmes, autant d'infantaria e de cavalaria, formada aguesta darrèra principaument per soldats irlandesi, se meteren en movement, redusint a ua companhia de milícies franceses que susvelhauen eth Portilhon sense que podessen avisar dera sua arribada.

Era grossor dera fòrça de Taff queigüec ara auba deth dia 16 sus Sent Mamet, vencent e metent en hujuda a dues companhies de milícies franceses, d'aquíu ar assaut de Banhères de Luishon non i auèc sonque un pas.

Es tropes de Taff entrèren a guinhauet, saquejant, hlamant e acabant damb quinsevolh vestigi de vida; es desfortunats abitants de Luishon se desvelhèren vedent, gahats de panic, coma ua bandalada de soldats damb era cavalaria ath front se les venguie ath dessús ath galòp. Es francesi hugeren, refugiant-se enes bòsqui deth cant, assistint impotents ara crema des sues cases e ara mòrt d'aqueri que gosèren enfrentar-se damb es invadidors, en tant que Rouzel e la Boissière se batien en retirada damb es companhies de Maillan, incapable de presentar batalha, arreplegant-se enquia Cierp. En acabar era escaramossa Luishon, Sent Mamet, Montauban, Juzet, Mustajon auien estat hlamats e saquejats mentretant es tropes de Taff enterprenien eth retorn, sense oposicion, enquiara Val d'Aran, portant tamb eth tot eth bestiar qu'auien podut confiscar, 1200 caps de bestiar; es pèrdes de Luishon se taxèren en mès de tres centes mil liures. Es abitants des pòbles francesi saquejats se n'encuedèren lèu de qu'es aranesi auien participat en er assaut, ère ua traïson as Lies e Patzeries. Rouzel se refugie en Montrejau, preocupat per non auer podut deféner Banhères de Luishon, arribant a culpar a Tessé de non auer suenhat ben eth Portilhon, per un aute costat Le Gendre laude era conducta de Rouzel e deth comde de Boissère. Mès tard, eth 23 de seteme, Tessé se defen des acusacions de Rouzel, eth non aurie arribat, damb soldats non guaire provedits, a temps tà detier er atac de Taff, en tot dar-li Arpajon era rason ath coronèl Tessé. Posteriorament Tessé auèc ua actuacion subergessenta ena prenuda de Cardona e ena de Barcelona jos es ordes deth mariscau Berwick.

Ath madeish temps que Taff ataquè Luishon eth castèth de Benasc ei vençut eth dia 17 de seteme Le Gendre hè constar qu'es pèrdes produsides pera incursion de Taff puge a mès de tres centes mil liures.

Eth governador de Castèth Leon seguís estant er austracista Josep Pausa, que non ère estimat pes aranesi ja qu'auie provat de hèr-les a pagar contribucion. En 1711 Pausa reten coma ostatge a Sebastián Jacquet, de Gessa, obligant ad aguest pòble a pagar 560 litres de horment, a un aute abitant a liurar-li eth dinèr dera venta de 8 bòus e ar ostatge a pagar-li 30 reaus pes despenes ocasionades peth sòn arrestament. Gessa pague tanben 54 liures, 10 sòus e 10 dinèrs. Es pòbles deth terçon d'Arties e Garòs e Pujòlo sagen un procès contra aguest governador ath consistòri de Barcelona pr'amor des aufenses per eth cometuts, eth tribunau dar era rason as aranesi e oblige a Pausa a cesar enes sues activitats e retornar aquerò qu'a prenut. Eth dinèr recaptat per Pausa a permetut hèr òbres en Castèth Leon, eth 25 de seteme de 1711 Le Gendre reconeish qu'aguesta fortaleza ei mès fòrta que lo que se credie degut as naues fortificacions realizadas per enemic.

1711. Prenuda de Castèth-Leon

Prenut Benasc eth següent pas militar ei préner Castèth Leon.

Rouzel comunique per carta ath duc de Vendôme, eth 21 de seteme, er atac amiat a tèrme pes tropes de Taff sus Luishon e es sòns vesins. Preocupat pera sòrt d'Arpajon, deuant dera possibilitat qu'er exèrcit de Taff podesse inquietar-li, decidís préner eth *Puerto de Plan* damb era cavalaria e era infantaria de Bayonne, emparat pera milícia des vals d'Aure e de Campan; Rouzel deishèc es sues fòrces en pòrt e se dirigic entà Benasc tà amassar-se, aprofitant entà minjar, damb Arpajon e planificar er assaut a Castèth Leon, un còp ben cauçada era tropa, aportant entad aguest besonh Rouzel 1200 parelhs de sabates; convengueren andús préner coma ostatges a 12 òmes aranesi tà respóner peth pilhatge hèt en Luishon, ar èster cèrt que "*il avoit de aranois dans cette Expedition*" afirme Rouzel. Contemple era impossibilitat d'amiar eth canon qu'a participat ena prenuda de Benasc enquia Aran, pes dificultats que pausen es camins, mès compde damb un excellent minaire,

Delorme; hig Rouzel que li manarà ath senhor Binós, tà lançar totes “*les lumieres*” que pogue.

Respècte ath cap de minaires, Rouzel li comente ath duc de Vendôme que li semble maucontent, que s’a queishat de qu’a servit corrèctament en Girona sense auer rebut cap mòstra de satisfaccion peth sòn trabalh, afirmant que, coma diden De La Cour e es auti engenhaïres, sense era sua collaboracion non s’aurie podut préner Girona; es defensors d’aguesta ciutat s’auien queishat, prevedent lo pitjor, segontes nomen de Torra, “*de la ruhina de la mateixa brexa, reselant per instants una fatalitat*”, bèrca ena que se deuoc veïr implicat Delorme; Girona capitulèt eth 23 de gèr de 1711. Delorme se’n vò tornar tà França, mès Rouzel li promet que se se pren Castèth Leon eth madeish escriuerà ath duc de Vendôme tà que lo agen en compde, reafirmant-se Rouzel en besonh qu’an der engenhaïre cap de minaires en non poder compdar damb eth canon de Benasc. Eth 22 de seteme Rouzel comunique a Voysin qu’ath delà des pèrdes de Luishon en Sent Biat dispausen de 800 sacs de haria.

Eth dia 23 de seteme Rouzel escriu des de Versailles tà comunicar qu’eth rei d’Espanha desire qu’enes castèths de Benasc e de Castèth Leon se place ua guarnison francesa, decidint Rouzel destinar es companhies destacades en Bayonne e en Bearn entad aquera mission, quedant coma guarnison ara demora dera arribada des companhies es milicians; aprofite en aquesta carta tà queishar-se ath sòn destinatari de qu’era postura prenuda en Luishon durant er atac per Taff non siguec deth tot corrècta, non entenen coma non s’auie dat era orde tà qu’es 500 òmes dera cavalaria de Tessé non auessen retornat tà Luishon e que se s’auesse podut deféner minimament ère gràcies ara valor dera quatau companhies deth regiment de cavalaria de Matay.

Demane Rouzel a Le Gendre, qu’un còp prenut Castèth Leon es milícies tornen tà França, excèpte aqueres que s’agen de quedar ara demora des tropes organizades, tanben li ditz ath destinatari qu’eth duc de Vendôme desire que marche rapid damb es sues tropes tara prenuda de Castel Ciudad, non desirant eth rei qu’eth destinatari dèishe era termièra, ¿dilhèu eth destinatari ère Arpajon?

Tessé non i estèc guaire en defener-se des acusacions de Rouzel, qui li culpe deth malastre patit en Luishon; ena sua carta, d'aqueth madeish 23 de seteme, Tessé se defen en díder qu'eth cumplie ordes d'Arpajon de curbir eth Pòrt dera Picada e qu'es acusacions de Rouzel èren totaument fausses. Tà flincar eth truc definitiu ara fortaleza aranesa Rouzel entrarie en Aran peth Pònt de Rei en tant qu'Arpajon se lançauen sus eth castèth passant peth Pòrt dera Picada, sajant en andues accions arrestar eth major numèro de presoèrs que responessen des pèrdes ocasionades en Luishon pera incursion deth comde de Taff.

Es tropes d'Arpajon se trobauen de nau vestides, avitalhades e municionades gràcies as depaus de Sent Biat, prèstes tà atacar Castèth Leon; Arpajon sollicitaue 600 òmes des milícies de Comenges tà deishar de guarnison, tant en Benasc coma ena fortaleza aranesa, quan aguesta auesse queigut, ja qu'eth duc de Vendôme non volie deishar en aguesti enclavaments ua guarnison formada per soldats; Le Gendre desconselhe, en carta a Vysin, qu'era defensa d'aguestes fortalèses la integren fòrces procedentes dera milícia, mensfidant dera sua professionalitat e bon hèr enes arts dera guèrra, açò, junhut ath hèt d'èster maridats, les portarie a deishar era sauva d'aguesti fòrts a londeman dera sua rendicion.

S'inícien es preparatius entara prenuda de Castèth Leon; adretament Arpajon hèr córrer eth faus rumor dera sua partida entà Lhèida, es espions hèn eth sòn trabalh e eth comde de Taff dèishe era guarda dera fortaleza aranesa, gessent d'Aran peth Pòrt de Vielha, tà interceptar as francesi enes carisi que separen Benasc de Pont de Suert, deishant bères companhies susvelhant Castèth Leon, ath comandament d'aguesta guarnison, compausada per 180 òmes, se i trapaue eth governador Josep Pausa e 16 oficiaus. Nau pèces de diuèrsi calibres se trapauen dispausades en bateria sus es muralhes dera fortaleza.

Arpajon ges de Benasc eth 24 de seteme, as ueit dies dera sua queiguda, deishant ena fortaleza a 200 òmes dera milícia jos eth comandament de Cazalède; artenh eth tuc dera Picada e en coordinacion damb Rouzel, qu'auance peth Pònt de Rei, baishe pera Artiga de Lin entà Castèth Leon, escampilhant as miquelets que trapaue en sòn auanç, establint eth sòn

campament aluenhat dera artenhuda des pèces d'artilharia que defenien eth castèth; era soleta artilharia que dispausaue Arpajon èren 2 pèces deth 4, es aprovedides pera armada espanhòla, ja qu'en Benasc auien quedat es canons deth 12.

Mès er arsenau de Navarrens ère dispausat tà hèr-li arribar 4 pèces deth 16 rapidament.

Eth marquès de Rouzel entrèc en Aran eth 23 de seteme, sense trapar practicament ostilitat, bèth episòdi de huec creuat damb es miquelets e pòc mès; lèu s'assegurèc era prenuda des pòbles entre Es Bòrdes e Pònt de Rei, assegurant es comunicacions entre era termièra e Arpajon; es aranesi non auferiren resisténcia ar auanç francés, ath contrari, segontes semble, recuelhut dera narracion de Rouzel, tot sigueren facilitats auferint es sòns servicis.

Era casèrna generau francesa demorèc installada en Arró; deth pas des francesi per aguest lòc balhe patetica relacion era responsa d'aguest pòble, reflectida en qüestionari de Zamora, en afirmar eth caperan coma es abitants d'Arró

“salieron en defensa del castillo de Leon muchas veces y quedo muy pobre el lugar de suerte que el campo de los franceses era puesto en los campos de Arro y devastaron la cosecha varias veces y siempre que se labra en estos campos se halla bateria de guerra, pedazos de Bombas bayonetas o daguas, erraduras grandes de caballos y otros equipajes de modo que este Ano de 1789 me llevaron del dicho campo dos balas de plomo de libra cada una y dos balas de Artilleria o bombas de hierro colado de 48 libras cada una y estan supuesta en la Iglesia”.

Dera precaucion, o milhor dit dera mauhidança, des abitants aranesi entàs tropes franceses tanben ne da mòstra eth nomentat caperan d'Arró quan afirme que

“en todas las casas antiguas de este Lugar hay algunas bovedas bajo tierra de piedra sola y hierro y las hicieron quando la tropa Francesa saqueaba el lugar, en donde escondian lo mas precioso de sus casas”

Eth dia 25 de seteme Arpajon s'establís deuant de Castèth Leon quei-shant-se, en carta dirigida ath dia següent a Voysin, dera falta d'artilha-

ria, en tot veder-se incapable d'assetjar era fortaleza sonque damb es dues pèces deth 4, auent sollicitat era artilharia deth 16 a Navarrens. Li sap grèu de que s'eth canon que li a prometut Le Gendre des de Navarrens o des de Lourdes non arribe, non poderà sométer tan facilament eth castèth coma hec en Aren e Benasc; era net deth 26 confie en daurir un horat ena muralha damb es sues quate petites pèces de canon e a trauès d'eth disparar bales incendiàries tà sajar de hllamar eth polverin del castèth, defenut per 180 òmes, totun, insistís en qué non promet arren se non li arribe eth canon de Le Gendre.

Arpajon ara fin inclús se planifique recórrer a minar eth castèth, compdant entad açò damb er engenhaire e capitan de minaires Delorme, qu'auie dirigit es trabalhs deth siètge de Girona e d'Alicant; en Alicant ua mina hec voler pera explosion ath governador, dus coronèls, dètz oficiaus e 40 soldats, des.hènt es muralhes. Mès eth capitan demane un mes de tèrme tà catar ua mina qu'age un efècte segur; ath madeish temps Arpajon comuniqua er enviament d'ostatges, proòms aranesi toti eri, a Le Gendre tà que siguen retenguts enquia qu'era Val age remetut es 1200 caps de bestiar sostrèts en atac de Luishon. Arpajon hèr a saber que despús dera prenuda deth castèth pense dirigir-se entara Conca de Tremp tà retrobar-se damb Vendôme.

Es trabalhs realizats pendent aqueri dies de finaus de seteme consistiren en daurir trinchères e plaçar era pòga artilharia que dispausaue Arpajon, ara demora des refortilhs. Deth lòc e des preparatius entar assaut francès se dispausa d'un plan que mòstre cronologicament ordenats es auançament des posicions e des embarralhatges; eth traçat dera galeria dera mina, prepausat per Delorme, se mòstre senhalat en plan damb eth numèro 22.

80 mules se desplacen tà Navarrens tà transportar es quate canons prometuts; ei confiscada tota era povora que se trape en Aran e coma açò non ei sufisent s'impause as aranesi un impòst de 3300 "*pistoles*" que serviràn tà poder crompar povora en Tolosa; piquets d'infantaria, esaloats entre Castèth Leon e eth Pònt de Rei asseguren es comunicacions.

Arpajon, sense notícies deth sòn enemic Taff, mès alèrta e prevenguent ua contraofensiva, se protegís deth costat de Vielha per un destacament de tropes regulares e diuèrses companhies de milícies apuades per un batal-

hon de fusilhèrs de montanha. Encara sense recéber era artilharia sollicitada comence eth sètge, cate es trinchères e inicie es prumèrs assags dera mina de Delorme; es assetjats responen damb huec viu dificultant, damb es tirs de mosquets e es granades lançadas pes arquères, eth trabalh des minaires de Delorme; eth 30 de seteme, eth major generau Rives, comuniqua ath ministre era pèrda d'un lòctenent, Rochefort, e cinc soldats, amassa damb d'auti 16 herits. Es francesi s'auien empoderat de 90 bòus o vaques qu'auien manat tà Sent Biat, reenviats ath còp entà Luishon tà qu'es sòns proprietaris les podessen recuperar.

Delorme estramunque damb importantes dificultats tà catar era mina que deuie recéber 40 "*milliers*" de povora queishant-se de qu'aurie de besonh un mes de temps tà condicionar e cargar damb povora era mina, a compdar deth dia qu'es engenhaires poguen auer arribat enquiath pè dera muralha. Era resisténcia des assetjats ère extrèma, deuant d'aguesta situacion Arpajon dèishe momentanèament era idèa dera mina e decidís demorar es refortilhs d'artilharia procedents de Navarrens, mès es canons a 6 d'octobre non an gessut encara deth sòn destin, es prèsses s'impausen; Le Gendre non demore inactiu, envia 5 "*millers*" de povora, haria e 2500 parelhs de sabates a Arpajon. Delorme prepausa establir ua bateria "*a la potence*" sus es pendants dera cara nòrd.

Eth 6 d'octobre Rouzel anóncia a Voysin, des de Sent Biat, era lèu lèu queiguda de Castèth Leon e es sòns plans de deishar en era as milhors soldats dera milícia, tres companhies d'infantaria, que velharàn en Aran tà restituir, damb duresa, tot aquerò assetjat en Luishon.

Aguestes tres companhies, que serien 60 òmes, en principi èren destinades en Benasc, a on s'auien quedat quate piquets de tropes espanhòles.

Ath delà d'aguestes tres companhies se destinarien tà Castèth Leon es milícies suficients entà hèr pagar ara Val es damnatges provocats enes poblacions franceses limitròfes.

Felipe V ja s'auie encargat, auançant-se as hèts, de nomenar per governador a Francisco Cao de Benós, baron de Les, hilh d'aqueth aute baron de Les, José Cao de Benós, a qui Chobert hec arcabuser amassa damb 80 somatens en gèsser deth castèth d'Aren a on s'auien rendut, totun, e coma

afirme Rouzel “*como el barón todavía es joven e inexperto, pero es una justicia que se le debe*” Rouzel prepausa a Arpajon, qui compde damb era plasença de Vendôme entàs nomentaments, designar coma major de Castèth Leon, entà aconselhar ath baron de Les, a Binós, veteran capitan deth regiment de Vaisseaux, inspector des milícies deth país.

Es canons de Navarrens non arribauen; Arpajon que demore cada dia un atac deth comde de Taff, desapareishut sense deishar traça, repren eth projècte de minar Castèth Leon, metent en coneishement deth governador dera fortaleza qu'era mina practicament ère acabada e que pensauè amor-sar-la damb 40 “*milliers*” de povora, que harien saltar pes aires ad eth, as sòns soldats e a tot eth sòn castèth se non se rend en tèrme de tres dies; aguest ultimatum provòque er efècte cercat, eth governador Josep Pausa, despús de consultar as sòns oficiaus, accèpte es condicions deth francés, just quan es canons de Navarrens entrauen per Sent Biat; se Pausa non auesse capitulat s'aurie vist entornejat peth huec per diferenti fronts, versat ara sua destruccion e ara mòrt de tota era sua guarnison entad aqueri que non auesse existit casèrna.

Arpajon anóncie per carta, eth 9 d'octobre de 1711, era queiguda sense auer besonh deth refòrç dera artilharia sollicitada, de Castèth Leon; eth governador Pausa, 12 oficiaus e 150 soldats son empresoats e conduits prumèr tà Sent Biat, a on dormiràn, e despús tà Tolosa damb ua pena de sies mesi de preson segontes aquerò pactat ena capitulacion deth castèth; es pèrdes franceses sigueren 25 soldats mòrts o herits, un lòttenent de Normandia herit e un lòttenent-coronèl herit en braç. Arpajon sollicite deishar de guarnison es tres companhies que ja auien estat destinades tad aguesta finalitat, damb gent dera milícia ja que eth pense que seràn de besonh 200 òmes.

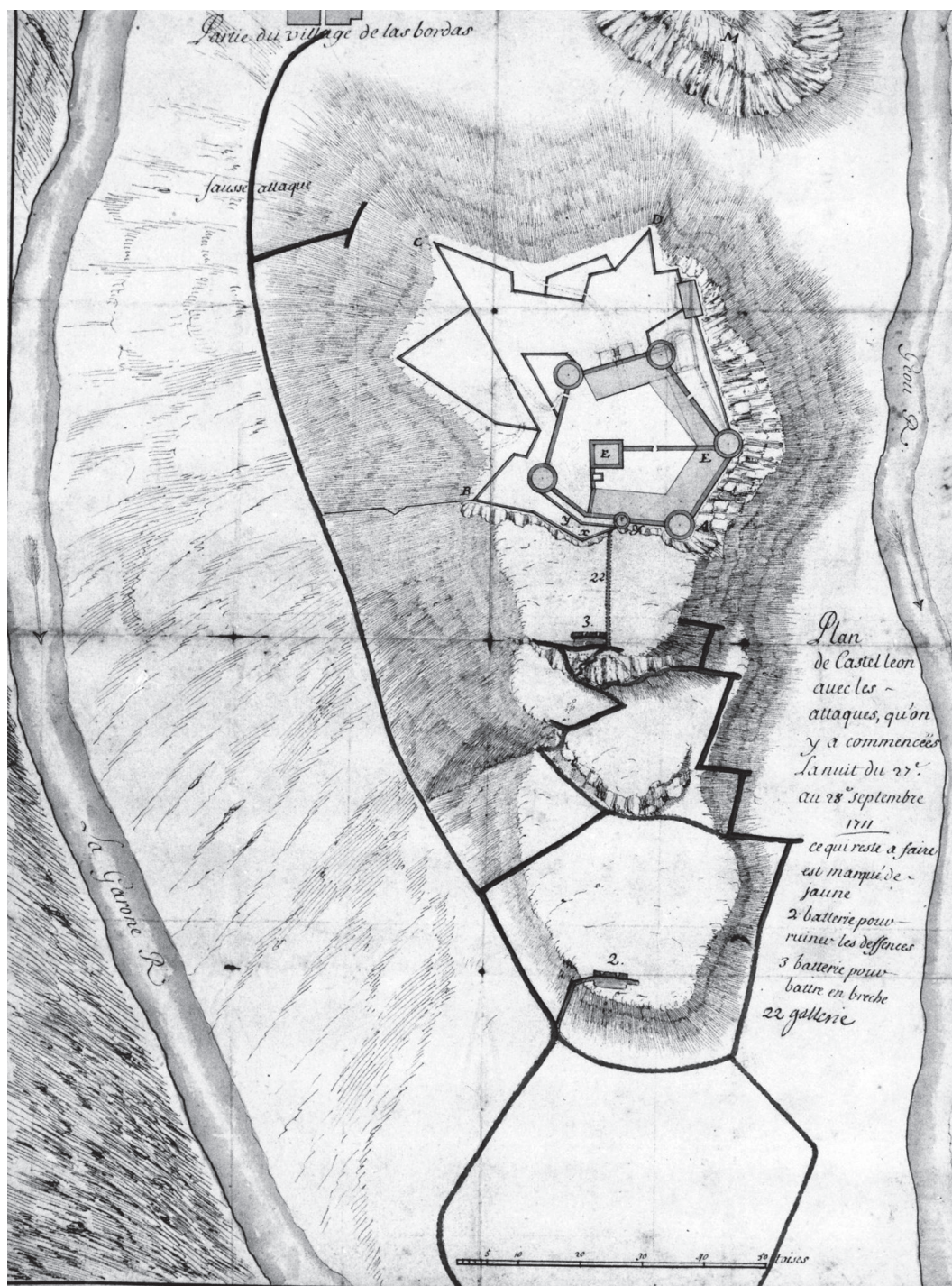
Es canons arribats des de Navarrens, que non auien servit practicament entad arren, sigueren retornats tath sòn lòc d'origina; Arpajon s'installèc en Vielha, sollicitant èster promòigut, en naua suplica, peth merit des campanhes d'Aren, Benasc e de Castèth Leon a lòttenent generau, graduacion que non artenehec enquia 1718, despús d'arténher d'auti triomfs, ei en aguesta carta escrita per Arpajon a on se junh eth plan de Castèth Leon.

Des de Vielha remet Arpajon, eth dia 12 d'octobre, ua carta comunicant coma, despús d'aquerò qu'eth considèrè un miracle auer prenut Castèth Leon sense era artilharia sollicitada, manèc ath batalhon de fusilhèrs de Belair tath Pallars en ahèrs de vigilància, trapant-se damb es òmes de Taff e començant eth combat; eth batalhon, inferior en fòrces, se retirèc auent perdut un capitan, trapant-se ena sua hujuda damb eth marquès d'Arpajon qui ath comandament de 15 dragons e bèri òmes des milícies auie gessut de Vielha en mission de reconeishement. Agropades es fòrces franceses s'avalèren sus es soldats de Taff, obligant-les a retirar-se, perdent er austracista un oficiau, dus soldats e cinc shivaus; Taff s'embarrèc en Pallars, enes pòrtes deth Couserans, desirant entrar en aguesta region tà devastar-la, coma auie hèt en Luishon.

Arpajon comunique ena sua missiva era decision de deishar Aran eth 16 o 17 d'octobre, damb era intencion d'anar a trobar ath duc de Vendôme tà rebrembar-li era sua promocion. Abans dera sua gessuda d'Aran se lance sus Salardú, es sòns vesins aueren que rescaptar es sues vides e propietats, auferint en garantia es veires sagrats e ornamentals dera glèisa, que sigueren portats tà Castèth Leon.

Arpajon dèishe Aran eth dia 17 d'octobre, tà trapar-se damb Vendôme ena Conca de Tremp, non sense abans avisar de que se se mancaue ath pagament des tributs es membres deth Conselh serien penjats "*in alta furca ita ut naturaliter morerentur*". A prenut Benasc, Aren, Castèth Leon, a liurat Aran a Felipe V, a capturat ath generau Chobert e seguís sollicitant eth grat de lòctenent generau, que non artenh enquia 1718. Eth rei d'Espanha li autegèc eth *Toison de Oro*.

Despús dera entrada de Rouzel peth Pònt de Rei e d'Arpajon, Le Gendre restituís es tractats de Lies e Patzeries. Un mes despús entre en Aran ua division de Felipe V comandada peth Duc de Noailles e tanben Francisco Cao de Benós e Benosa, baron de Les e capitan de Cavallharia en *Regimento de Ordenes Viejo*. Castèth Leon quedèc jos era proteccion des companhies de Molinier, de Joué e de Mesplés, escriu Rouzel eth 18 d'octobre, compausades per soldats veterans qu'auien arribat des de Montrejau enquiath Castèth Leon; aguestes companhies èren soldats veterans, non milicians.

Seteme 1711. Atac de Castèth-Leon. Archiu SHAT.

Octobre 1711. Atac de Castèth-Leon. Archiu SHAT.

Barpajon Aug²² 8⁰⁰ 1711
 et Camp devant Castel Leon ce
 8 octobre 1711
 165
 Monsieur de
 Après des paires continues le sieur
 de me rendre maître de Castel Leon
 par canon, Dom Joseph Paula
 gouverneur d'advi charan avec
 2 officiers et 150 soldats en

1711. Arpajon comunique era rendicion deth Castèth-Leon. Archiu SHAT.

Era repression d'Aran

Des deth moment dera sua aparicion en Aran Arpajon impausèc tributs e contribucions, creant era pòur entre es aranesi, era ràzia de Taff sus Luishon e era participacion d'aranesi ena defensa de Benasc non ac podie desbrembar Arpajon.

Ena Val d'Aran, Le Gendre e La Boissiere hèn tot çò possible tà qu'es aranesi paguen eth deute pera sua participacion ena incursion de Taff sus Luishon, es ostatges seguissen en poder des francesi e Le Gendre affirme, ena sua carta datada en Montauban, que se sauvarà plan ben eth deishar en libertat as dus famosi "*Gilibérts*", autors des susmautes ena Val d'Aran e enes montanhes vesies.

Aran, ja fòrça amermada per Arpajon, se ve castigada per naui tributs; eth successor d'Arpajon, eth lòctenent deth rei Duvil, acreishec en 100 doblons mèss eth tribut a pagar, tribut que tanben acreishec en d'auti 370 doblons er enviat deth rei, José de Zada e Antillón, e eth arrebastiment a còstes sues des damnatges patits pera fortaleza de Castèth Leon e ua abundosa soma entà vestuari e lhets dera guarnison.

Era herida de Luishon non se desbrembe, es ostatges dera Val retenguts en Montauban ja auien hèt tot aquerò que podien, en Sent Biat La Boissière trabalhe damb eth jutge d'Aran e eth de Sent Biat tà negociar era indemnizacion a pagar, en preséncia de dus delegats francesi e de dus aranesi. Rouzel, en carta deth 22 de noveme, prepausa requisicionar 1200 caps de bestiar en Aran, coma represalha pes panades en Luishon, e que cada parròquia aranesa suministre era husta de pin, "*que son los mejores de todo el Pirineo*", segontes referís eth francés, de besonh entara rebastida des granges e des casas hlamades e avalides en Luishon, prepausant qu'era husta que sobre se vene en Toulouse entà benefici des luishonesi.

Rouzel escriuec ath comde de Bergheit comunicant-li coma ath madeish temps qu'Arpajon auie entrat en Aran pera Artiga de Lin eth ac auie hèt per Sent Biat e qu'aurie estat erós de poder cremar e destrusir toti es pòbles dera Val, en represalha per atac a Luishon, mèss eth comissari deth rei d'Espanha li auie comunicat qu'eth sòn rei auie de besonh sòs, autant

entath pagament des tropes coma tath còst deth siètge amiat a tèrme; ei alavetz quan Rouzel comenté qu'eth marqués d'Arpajon li a prometut uns ostatges, trenta, entre es proòms dera Val, que garantizaràn eth pagament taxat pes damnatges dera ràzia, sequestrant-les en Montauban e obligant-les a pagar pera sua liberacion; per aquerò Rouzel avertís a Vendôme que non s'estranhe s'existís ua demana por 25 o 30000 escuts der intendent de Montauban enquiara Val d'Aran. Son tanti es impòsti qu'an de pagar es aranesi tà restituïr es damnatges produïts as luishonesi qu'Aran non pòt assumir aquest deute, taxada per Le Gendre en 50000 liures.

En tant qu'Aran ei avalida economicament, eth comde de Bergheick arregrais en nòm deth rei d'Espanha a Rouzel auer impausat es contribucions economiques en Aran entath pagament des tropes de Felipe V.

Des penalitats des aranesi balhe compde Rouzel a Voysin eth dia 20 de noveme de 1711 comentant qu'Arpajon a "tiré" tanti sòs d'Aran que Le Gendre non pòt obtier arren, es 15 ostatges internats en Montauban ja an dat tot çò qu'auien segontes es sus possibilitats. Boissière trabalhe damb eth jutge d'Aran e eth de Sent Biat tà regular era indemnizacion de Luishon, en preséncia de dus comissaris francesi e dus aranesi e Rouzel li prepausa qu'ua soma de 50000 liures n'i aurie pro tà contentar as luishonesi, encara qu'es damnatges se calculen en 300000 liures. Prepausa requisicionar d'Aran 1200 caps de bestiar, en reparacion dera madeisha soma panada en Luishon; prepausa tanben tà reparar es huecs hèts que totes es poblacions araneses aportaràn bòsqui de pin tà rebastir cases e granges e aquerò que pogue quedar se venerà entà profit des hlamats.

Sembla qu'Arpajon tanben impausa ua contribucion extraordinària de 20000 doblons as comunitats dera Val.

Eth dia 4 d'octobre de 1711, mentres Arpajon assetjaue Castèth Leon eth Conselh Generau d'Aran s'amasse entà nomenar sindic, procurador e actor de totes es universitats a Sancí Aunòs. Ei un document que cite explicitament qu'eth sindic pòt recaptar tota era contribucion que s'a de besonh tà pagar ath marqués d'Arpajon, de hèt, a londeman Arpajon autrège sauvaconduite a Sancí Aunós tà que pogue anar tà França a cercar sòs entath

pagament des contribucions, amassa damb Amadeu Estampa, conselhèr e Abat Portolà.

Se consèrve un document en Archiu Istoric Generau d'Aran, “*Memorial de las pérdidas de Garòs Ço d'Eira e ço deth Barber*” a on se recuelh es pèrdes e es aufenses patides en 1711, aguest “*Memorial*” lo signe Guillem Martorell, rector de Garòs damb testimòni deth Rvdo Luis Lastrada e Joan Martorell. Ei eth testimòni des “*consuls Barthomeu, consol en cap y Joseph Barra consol segon y Jaume Autes consol tersé*”

Fue tasado el sitio de Garos en 150 doblas para mantener las tropas, y de estas se pagaron 33 doblas y media en dinero al Sr. Francisco Alonso como Comisariado de las tropas. Son 187 lliures y 12 sous.

Y por no haber pagado las 150 doblas Arpajon envió un destacamento de dragones a Garos y se llevaron 22 machos y mulas, estimadas en 30 lliures por cabeza, que suman 660 lliures

Se llevaron también 111 vacas y bueyes, estimadas en 10 lliures per cap los 100 vacas y bueyes y en 5 lliures per cap los otros 11, en total 1055 lliures

Se llevaron 350 cabezas de ovejas y cabras, estimadas en 15 reales por cabeza, en total 525 lliures

Nos hicieron llevar por orden de Arpajon quarta quarteres de blat en lo camp de Arro y Biella, 35 reales por quartera son 140 lliures

Ademas Arpajon hizo hospedar 500 fusileros con sus bagajes y estuvieron 9 dias consecutivos corriendo Garos con los gastos de comer y beber, los consuls no pueden evaluar el costo de este manetnimiento

Gastaron los caballos de los fusileros por orden del coronel mosurs Valer de los fusileros 50 carteres de blat, estimadas en 35 reales por cuartera, en total 175 lliures.

Son composats lo Sr. Rector y Vicari de Garos en 45 lliures por orden de Arpajon El dia que se marcharon los fusileros saquearon todas las casas de Garos, 33 casas, los consuls no pueden evaluar este saqueo

Se llevaron todos los caballos que tenia Francisco Lastrada en casa

Es ans difícils tà Aran que seguiren ara entrada d'Arpajon que pertoguèren ena memòria aranesa, enquiath punt qu'en qüestionari de Francisco de

Zamora se recuelh ua cançon, dictada per ua vielha aranesa de Benós, ath rector Francisco de Portolés e ath porcionari Manuel España, que recuelh es degalhs d'aquera guèrra; pera originalitat deth document se reproduís ara seguida.

1

Estant lo Lleo malalt,
Y en ocasió no pensada,
Vingué el Gall ab lo cap alt,
Pensantli donar picada;
Mes feu prest la retirada
Puix llansa aquell foch, y vales,
Que li sacudi les ales,
Y li trencá la espinada.

2

No estabes escarmentat
Desde les altres vegades?
Que encara vols mes bugades Gavaig cruel y obstinat?
Repasa lo temps pasat,
Y llegirás ta vergoña,
Fa tema, rabia, y ponsoña,
Y lo trevall mal lograt.

3

Pregunta al Duch de Noailles
Que aprofitaren sos fets,
Quant deixá sinch mil barrets
Al peu de aquestes muralles
Molt prest girá les espatlle
Y perquè la flor de Llis Restituïnt a Lluís
Poca gent ab moltes llagues

4

Lo Conte de cors també
Sen torná ab lo cap trencat
Y fou ben desbaratat
Monsieur de Pontis perque
En sos cors sols hi cabie
La avaricia, y ambisió, rabia
Cruel, y rencó
que no acostumbran fer be

5

Tu també com aquells altres
Has vingut de mala casta Basta puix,
Arpaxon, basta,
No ocasions mes desastres
Y te aseguran nosaltres,
Que si vens altra vegada,
Te provindrem tal posada
Que posat dins, no te escapes

6

Les Yglesies has robat,
Despullat als Capellans,
Has dat mort als chics y grans,
Ningun sexo has respectat,
Moltes cases has cremat,
Y has posat aquesta Vall,
En tribulació, y trevall,
Y en un miserable estat.

7

Rey Español ara mira,

Despertat de una vegada,
Sapies perque esta atribulada
Esta Vall que tan te estima:
La esperança nos anima,
La vengansa en da valor,
La vistoria mes calór,
Y una força peregrina.

8

Cantem donchs ab alegria
Vingan tots los amagats
En las rocas, y forats,
Fent alegre melodia
Donem gracias cada dia
A Deu, que ens ha deslliurat
De aquell enemich malvat,
Que sols de fer mal sabia.

5. ARAN JOS CONTRÒLE DE FELIPE V

Er emperaire José I morís eth 17 d'abriu de 1711, as 32 ans. Eth sòn frair, er archiduc Carlos, pretenent ath tron d'Espanha, recep era corona imperiau en Frankfurt eth dia 12 d'octobre, coïncidint damb era prenuda de Castèth Leon.

Aran torne a èster jos era autoritat de Felipe V, Rouzel lo liure ath rei Borbon, Castèth Leon auie queigut e es aranesi se ven sometuts a impòsti e cargues.

Eth comde de Taff pera sua part deishèc tota intencion de recuperar Castèth Leon, marchant entara Noguera, deishant ena arrèrguarda sonque dus batalhons de miquelets; en tant que, Le Gendre prenne ua decision recebuda en andús costats dera termièra damb gaug, era restitution des antics tractats de Lies e Patzeries, era tranquillitat tornaue a aparéisher ena termièra entre Aran e Comenges.

Non passaue çò de madeish en Benasc, eth governador Cazalède auie de hèr front, damb succès, a disparières incursions de miquelets que s'anèren succedent enquiara arribada des prumèras nhèus que pacifiquèren temporaument eth territòri aragonés; eth 23 de deseme eth comde de Las Navas organizèc un nau intent d'assaut ara fortalesa, era resolucion deth sòn governador empedic que fructifiquèsse de nau.

Es accions des miquelets s'emmalighèren de nau enes tèrres dera termièra, es incursions e es pilhatges se repreneren, ère dificil diferenciar es accions simplament de guèrra d'aqueres que constituïen banditisme, en actuar fòrça miquelets peth sòn compde, en bandes organizades, sense depèner dirèctament deth comandament militar.

Eth governador de Benasc, Cazalède, portat per un excès de fidança en un moment en qué es ostilitats semblauen auer amendrit e es miquelets semblauen mens belligerants, hec un error estrategic de funèstes conseqüències; ordenèc qu'era guarnison deishèsse eth castèth e se trasladèsse entara poblacion; eth capitan Lamothe deth regiment d'Aubergne e era companhia descenderen tà Benasc tà installar-se entre es sòns abitants.

Avertits pes sòns espions es miquelets d'aguesta accion non perderen eth temps, eth 15 de noveme entrèren sus Benasc, desbastint eth pòble e espassant as desplaents soldats e oficiaus que se trapauen aqui, tot Benasc queigues hlamat, jos era estonada guardada de Cazalède, incapable de deishar eth castèth e hèr front, damb era escassa guarnison de que dispausau as miquelets, limitant-se a daurir huec d'artilharia des dera fortaleza, huec que non empedic eth saquejament e era des.hèta deth pòble.

Aguesta accion avertic a La Boissière qu'envièc refortilhs autant entà Benasc coma tà Castèth Leon damb era finalitat d'esvitar un aute atac suspresa, procedent aguesti refortilhs a cercar e aucir sense pietat a quinsevolh miquelet que se trapèssen.

1711. Eth baron de Les designat governador de Castèth Leon

Despús dera queiguda de Castèth Leon en 1711 Francisco Cao de Benós, baron de Les, ei designat governador d'Aran, personatge controvertit, defenut per uns autors e criticat per uns auti. Eth sindic generau d'Aran ei Sancí Aunós. Eth 20 d'octobre de 1711 Francisco Cao sollicite ath baile de Lairissa que demane as aranesi qu'an panat ròbes e causes de valor ath sindic generau Sancí Aunós les ac tornen, jos era menaça que se non ac hèn seràn empresoats en Castèth Leon, un mes despús, eth 5 de noveme, sollicite ath sindic generau tà que convòque amassada deth Conselh Generau entath dia 8 de noveme en Es Bòrdes *“para tratar causa que conviene al real servicio del rey.*

Eth 12 d'abriu de 1712, per reiau cedula, Felipe V metec ath comandament de Castèth Leon, damb eth títol de coronèl, ath baron de Les, Francisco Cao de Benós, nomentant-lo oficiaument governador d'Aran e de Castèth Leon. Francisco Cao auie hujut damb eth sòn pair tà França en 1706, es sòns passi se pòden seguir en memoriau que hè eth sòn hilh, en tant que Joseph Cao de Benós se trapaue en Aren defenent eth castèth e morint en 1710, eth sòn hilh Francisco Cao de Benós

“Se hallaba en el servicio de su Mag. defendiendo el castillo de Monzón del Reyno de Aragon del cual era Gobernador el Marques de Bus y con grande

riesgo de su vida y persona hizo diferentes presas de Riberes sobre los enemigos introduciéndolos en dicho Castillo, lo que contribuyó para que pudiese mantenerse bajo el Justo y suave dominio de V. Mag. y en remuneración de ello se le concedió la Gracia de Capitan de Caballos en el Regimiento de Ordenes Viejos y después continuado el Real Servicio mereció el que V. Mag. le honrose con el Gobierno del Castel Leon y Valle de Aran con el grado de Coronel”.

Eth nau baron de Les, quatau baron, auie neishut en Bossòst en 1692, hilh de José Alberto e de Mariana de Benosa, maridant-se en 1715, damb Marie Isabelle de Peguillan, de Larboust, hilha deth baron de Betbèze e d'Isabel de Larboust; eth matrimòni s'amièc a tèrme en castèth de Betbèze, e d'aguesta union neisheren 3 varons, Francisco Rodrigo, en 1719, Gabriel Olivier en 1720 e Urbano en 1722, encara que Melquiades Calzado hig un aute varon, Luis José, postum, neishut en 1724. Inicie era carrèra militar a damb eth sòn pair en 1703, as 11 ans.

Participèc damb eth sòn pair en assetjament deth castèth de Benasc en 1709. Ena tardor de 1711 Francisco forme part coma capitan de shivaus en Regiment d' *Ordenes Viejo*, der exèrcit d'Arpajon.

Calzado afirme qu'eth baron de Les artenhec mitigar era brutalitat e avarícia deth marquès d'Arpajon encara qu'ei vertat qu'en bèth document se demòstre que non auie eth predatge des aranesi, impausant-les cargues.

Eth baron de Les se aliguèc damb era noblesa francesa, damb qui tostemp s'auie sentut comòde; ressentut e venjatiu damb es aranesi pera sua participacion ena prenuda per part des tropes der Archiduc deth castèth d'Aren, desmantelèc quinsevolh corrent austracista ena Val. Auec fòrça enemistats e plèits damb es aranesi, especiaument damb es abitants de Les, les consideraue complici dera sua tragedia familhara e enemics dera causa borbonica; fòrça aranesi, a qui eth nomentament non les hec fòrça gràcia, hugeren deuant eth temor d'ua venjança deth baron enquia qu'arribèc era amnistia reau.

Ei eth baron de Les eth que controlaue que toti es impòsti creats peth cardenau Julio Alberoni, ministre de Felipe V, siguessen rigurosament pagats

pes aranesi; eth tabac sonque se podie véner enes estancs, quedant proïbida era sua plantacion o exportacion, s'establic eth cadastre o impòst sus es bens e inclús se fixèc ua taxa entara subsistència des tropes; eth baron representaue tot eth poder de Felipe V, autant eth civiu coma eth politi o criminau, non se podie hèr arren en Aran sense era sua autorizacion.

1712. Er endeutament des aranesi. Es consequéncias der assaut de Luishon per Taff

Pendent er an 1712 Aran se ve obligada a pagar eth deute contrèt peth desgraciat assaut de Taff der an anterior en Luishon e pòbles vesins. Son nombrosi es documents que hèn referéncia ad aguest deute.

En gèr de 1712 i a ua carta, datada en Sent Gaudenç, eth dia 24, de La Boissière; cumplint ordes comunique que ja a des aranesi de 6000 a 7000 francs e qu'eth baron de Les, governador de Castèth Leon, li auie dat era paraula, damb independéncia d'aquerò qu'auesse pactat damb Arpajon, d'enviar es ostatges que li auie demanat; mès eth baron de Les, "*joven y de reacciones imprevisibles*", semble èster qu'ara non vò enviar es ostatges, per aquerò Rouzel li comente ath destinatari dera missiva qu'ordene ath governador baron de Les procedisque a enviar as ostatges; mès ostatges ja qu'en Sent Biat ja n'auien bèri uns, pes que se demoraue obtier 2000 o 3000 luises que serien liurats as abitants de Banhères de Luishon; aprofite La Boissiere tà comunicar en aquera carta que toti es provediments entà Castèth Leon auien arribat eth dia 23 en Sent Biat e que les harie arribar ath sòn destin. Eth dia 10 de hereuèr de 1712 s'amassen per part des afectats Henri de Miguel de Sante Gemme e Bernard de Fournié, senhor de Baylac prumèr cònsul de Luishon qu'auie perdut lèu tota era sua fortuna ena accion de Taff; per part aranesa son presenti mossen Pau Faure rector de Vielha e capitan d'Aran; mossen Josep Portolà, doctor en dret canonic, caperan e notari d'Arties, Miguel Moga, baile de Pujolo e Matheu Escala.

S'acordèc en aguesta amassada eth pagament, per part d'Aran, d'ua indemnizacion de 40000 liures, compromettent-se es delegats aranesi pagar 10000 liures en moment der acòrd, 15000 liures eth dia de Sant Martin de

1712 e era rèsta, 15000 liures mès, entre Sant Martin de 1713 e 1714, decidint-se ath delà era restitucion des caps de bestiar; es abitants de Luishon e des sòns entorns quedauen d'aguesta manèra indemnizats.

Ua dotzea d'Aranesi sigueren amiats tà Montauban coma ostatges tà garantir eth pagament pactat; es frairs Gilibert e Félix, considerats es principaus instigants contra Felipe V, sigueren amiats tà Montauban e empresoats; es aranesi se vederen obligats ath delà a reedificar per compde sòn era guarnison desbastida pes rebèls ena sua retirada, mès que desbastida saquejada, e a financiar eth vestuari e es lhets deth fortin.

Era Val d'Aran se trape damb dificultats economiques tà pagar eth deute contrèt damb es francesi; tanben en mes de hereuèr, eth dia 14, i a ua carta deth Conselh, signada per Sanci Aunós, sindic generau e per Pau Arjò, secretari, sollicitant prestamistes tà pagar 130 dobles espanhòles ath senhor Duvil, comandant de Castèth Leon e lòctenent deth rei, auent en compde qu'eth prèst se harà ath comun dera Val, pagant er interès enquiara hèira de Sant Martin que ven; en cas de non trobar-se aguesta quantitat en Aran se autorize ath sindic entà que la cerque; s'apostilhe qu'Aran autrejara carta de poder a quinsevolh persona que liure aquera quantitat ath senhor Duvil, compromettent-se eth Conselh a signar acta dera entrega, promettent-li pagar aquera quantitat conforme ditz era carta.

Era Val non sonque s'endeutèt tà pagar era incursion de Taff, tanben suportèt cargues, autant per part de Duvil coma per part deth governador d'Aran, eth baron de Les, tà mantier era guarnison de Castèth Leon. Cerquèc e trapèc prestamistes, en Fos, eth comerciant Dulau, e inclús ena Val, Juan Benosa, tà pagar aquestes despenes. Entre es documents trapats nomenar:

- 12 de gèr i a un rebut deth sindic còrme a rebut de Joan Benosa de Canejan era quantitat de *“septenta dobles dos espanyoles a raon de quinze francs la dobla”*, dobles que recebec eth governador tara paga dera guarnison de Castèth Leon.
- 27 de gèr eth pòble de Bossòst liure 8 vaques, avalorades en *“doscents desaset franchs”* de moneda francesa, entàs soldats deth castèth

- 22 de hereuèr envièc era Val ath sindic tà “ademprar” dinèr en França entath lòctenent de rei de Castèth Leon “Mossur” Duvil, gastèc cinc francs e onze “sous” e i siguec tres dies.
- 22 de hereuèr rebut de Sansi Aunós confòrme a rebut de Joan Benosa de Canejan 542 francs de moneda francesa qu’a liurat ath governador tara paga dera guarnison e tàs òbres de Castèth Leon.
- 1 de març en Fos, Joan Benosa de Canejan a deishat a Sansi Aunós de Vilamòs, sindic generau, era soma de 50 francs de moneda francesa, gastats en anar a portar 3500 francs en Sent Gironç a on se trabalhe per “*deliberatio*” dera predita Val; Sansi les i portèc acompanhat de Joan Benosa e Pere Abadía.
- 15 de març de 1712. Sanci Aunós, sindic generau, pague a Joan Bautista Duvil, comandant de Castèth Leon en nòm de tota era Val d’Aran 42 dobles espanhòles e mieja.
- 19 de març, en Castèth Leon, rebut coma Juan Bautista Duvil a rebut 42 dobles e mieja de mans deth sindic generau en nòm de tota era Val e en preséncia deth prior de Pujòlo e de Joan Benosa de Canejan.
- Pagat a “Mossur” Vasall dus mil francs tath senhor governador baron de Les.
- A “Mossur” Dulau de Fos tres cargues de vin tath governador baron de Les.
- Ath “*hoste*” dera “*Vall de les Bordes*” quate cargues de vin li a liurat era Val d’Aran e les a prèstat “Mossur” Dulau de Fos a compde dera Val.
- Era vila de Les dotze vaques avalorades en tres cents francs e dus francs mès quate “*targes*” franceses.
- D’un mascle de Bartomeu Prades d’Arties tath lòctenent de rei “Mossur” Duvil, damb un prèt看 de 9 dobles espanhòles e reau de ueit.
- D’un mascle de Sapria de Guillamon d’Arròs tath lòctenent de rei Duvil, avalorat en dèt看 dobles espanhòles.
- D’un mascle d’Arnaut Plet de Vila tath madeish senhor, avalorat en madeish prèt看.
- Eth 29 de març manèc era Val ath sindic tà França tà signar acta a “Mossur” Dulau tara deliberacion qu’auie hèt ath lòctenent deth rei

Duvil, gastèc era Val 5 francs e i siguec tres dies. “Mossur” Dulau a prèstat entàs compdes dera Val tara deliberacion hèta per Aran tath lòctenent de rei “Mossur” Duvil 312 francs ath 10 % d'interès.

- Eth hèt qu'era Val a liurat ath governador baron de Les entàs òbres de Castèth Leon lo a prèstat “Mossur” Bosach e some 10 francs.
- Per un aute costat a prèst pera pròpria deliberacion hèta per Aran 90 liures de hèr de plata e 90 liures de hèr comun.
- A hèt deliberacion era Val ath governador baron de Les tà pagar as treballadors qu'actualament trabalhen en Castèth Leon a 21 d'abriu de 1712.

Son fròrça es documents en relacion damb aguesta situacion d'endeudament. Liurèr es aranesi sòs e animaus a Duvil, e ath baron de Les, e s'endeutèren damb prèsts, sollicitant-les a on poderen.

Era campanha de 1712 arribaue ara fin, era signatura des tractats d'Utrecht s'apropaue; Vendôme morie en junh de 1712.

Es combats se mantengueren en Catalonha, un còp recuperat per part des tropes franceses per Arpajon, Castèth Leon e Aran se mantenguec jos contròle borbonic, damb un governador aranés, eth baron de Les.

Eth 6 de junh de 1712, La Boissière escriu ath sòn superior comunicant era captura, per part d'un destacament enviat peth baron de Les entà Barra-vés, d'un lòctenent des miquelets amassa damb nau o dètz des sòns soldats, bandits les nomena La Boissière. Ath lòctenent se li prometec, a cambi dera sua confession, ingressar enes fòrces deth rei, enviant ua companhia de cavalaria; er oficiau acceptèc era prepausa coheissant a cambi es plans qu'auien es fòrces dera termièra; segontes eth es austracistes anglesi liurarien eth sòn bagatge demorant eth moment de tornar tà Anglatèrra, mès en tot saber qu'es montanhes que les a arrecès non n'i a pro entara sua subsistència ena sua intencion d'entrar en França tà dedicar-se ath pilhatge, pensant eth oficiau arrestat que poirien hèr fòrça mau as francesi damb aguesta actuacion. La Boissière prepausa refortilhar es passi des Pirenèus; tad aquerò dicte ua prepausa, que non concernís ath pas de Sent Biat que considèrè ben protegit. Eth pròpri baron de Les reafirme a La Boissière era

intencion des voluntaris e miquelets d'entrar en França, emfatizant aguest darrèr eth besonh de refortilhar es passi fronterèrs.

Eth madeish baron de Les escriu a Le Boissière, eth 19 de junh des de Castèth Leon, precisant mès es donades qu'a sus es miquelets; ena sua carta narre coma "*monsieur*" de Paules, qu'a era sua casèrna generau en Bena-barre, inicièc era setmana anteriora era persecucion des voluntaris e miquelets qu'aucupauen diuèrsi punts enes proximitats de Benasc, artenhent hèr-les hùger mès retornant de nau as madeishi lòcs; èren uns 1400 òmes ath comandament de "*monsieur*" Du Poal, que manaue tanben bères fòrces organizades e qu'auie era sua casèrna generau en Pont de Suert. Eth baron de Les avertís, amiat d'un exultant francizament e segontes notícies qu'eth madeish a podut recuélher, que, despús deth desgèu des nhèus, que succedirà en tèrme d'uns nau o dètz dies, es tropes enemigues sajaràn passar per Aran entà que des d'aquiu hèr bèra incursion en territòri francés, s'es tropes de "*monsieur*" de Paules non les intercepten.

Es miquelets se trapauen en un terren a on non trapauen un tròç de pan, alimentant-se des oelhes e anèths que panauen as compatriòtes.

Eth sòn comandant Poal auie ordenat a toti es abitants des vals vesies d'aportar mieis de transpòrt tà Pont de Suert tà anar a recuélher haria ja que non n'i auie enes pòbles vesins, morint de hame es sòns abitants; segontes semble es enemics volien subsistir a tota fòrça demorant qu'es nhèus se honessen tà poder passar eth pòrt, a on les demorarie eth baron de Les damb era sua companhia de francesi. Ja s'auien apropiat nau o dètz voluntaris en tres escadences enquiath espitau de Vielha tà veir s'es nhèus s'auien honut, auançant damb es sòns shivaus tà campar s'eth pas peth pòrt ère practicable.

Ei possible que pendent aquestes gessudes de vigilància es soldats deth baron de Les capturèssen bèri enemics, eth dia 28 de junh eth baron escriu a Le Boissière tà notificar-li coma eth comandant des voluntaris e miquelets li auien manat un corrèu tà Castèth Leon sollicitant un escambi de presoèrs; eth baron retornaue es voluntaris e a cambi eth comandant li liuraue un capitan de dragons qu'auie presoèr en Vilaller, ¿dilhèu eth ca-

pitan Dabadie, hèt presoèr en Benasc? Un aute corrèu arribèc ath madeish temps as abitants de Vielha, damb era notificacion deth comandant tà que li hessen arribar aqueth madeish dia, 28 de junh, 500 racions de pan, quate vaques, era carn salada de Luishon e dues cargues de vin, jos era menaça de “*catar los rigores de la guerra*”. Un tresau corrèu se dirigic ath jutge e as abitants de tota era Val, tà díder-les que patirien era madeisha pena se non manauen un numèro sufisent d'òmes, damb pales, tà limpiar eth Pòrt de Vielha peth costat d'Aran mentres qu'eth hège ço de madeish peth sòn costat damb es abitants de Barravés. Eth baron de Les dèc es oportunes ordes tà qu'es aranesi non complissen aqueres ordes, vedie perilhar seriosament era sua integritat en Aran.

Felipe V mantenguec eth cargue de jutge o assessor dera Val. Er assessor juridic d'Aran des de 1711 ère Mateu Arjò e Benós, aguest nombrament desagradèc as aranesi e a qu'abans ère designat conjuntament peth governador e peth Conselh. Eth 23 de junh de 1717 era Reau Audiència dictamine que seguisque eth baron de Les coma governador e que cese eth jutge d'Aran Mateu Arjò e Binòs. Deth levatge e abatuda deth jutge ordinari Mateu Arjò s'a includit un annèxe ara fin deth tèxte.

1713- 1714

Eth 13 de gèr de 1713 eth rei Felipe V autrejaue ua amnistia generau, es presoèrs sigueren liberats. Despús dera signatura dera patz, Starhremberg, virrei austracista de Catalonha, deishèc Catalonha e Felipe V passèc a regnar en tot eth sòn domeni.

En Catalonha era *Junta de Braços* decidic qu'es catalans seguirien era guèrra en solitari contra es tropes felipistes, aguesta decision costèc un plan naut prètz; entre eth 7 de junhsèga e er 11 de seteme Berwick assetgèc e prene Barcelona er 11 de seteme de 1714, Cardona darrèr reducte de resisténcia aquerò que hec eth dia 18 d'aqueth mes.

A trauès dera patz d'Utrecht, 11 de abriu de 1713, e es tractats de Rastatt, 6 de mai de 1714, Anglatèrra conservaue Gibraltar e Menorca; Carlos IV, VI de Àustria, conservèc Flandes, Milan, Nàpols e Sardenha; França acceptèc

es tractes e a cambi Felipe V siguec reconeishut coma rei d'Espanha includits es territòris dera Corona d'Aragon.

1716. Decrèt de Naua Planta

En 1716, Felipe V dictèt era naua reparticion de Catalonha, eth Decrèt de Naua Planta, qu'anullaue toti es drets de Catalonha, es vegueries sigueren desmantelades e es generaus en cap, Pòpuli, Berwick e despús T'Serclaes e Castel-Rodrigo sigueren nomentats delegats plaçant jos eth sòn comandament a persones tanhentes ath règim borbonic.

Segontes era naua division en Decrèt de Naua Planta, eth baron de Les ère mantengut, en consideracion as sues supliques ath rei Felipe V, coma governador dera Val. Eth rei castelhan se mostrèt susprenentament benvolent damb es aranesi, respetant es sòns privilègi e confirmant-les.

Eth *Consejo de Castilla*, organ consultor de monarques sus qüestions relatives ara administracion publica, era sua origina se remonte ath sègle XIV, elaborèt eth Decrèt, eth sòn principau inspirador siguec Melchor de Macanaz, apuat peth duc d'Orleans, reencarnacion espirituaue e temperamentau deth comde duc d'Olivares, tà sométer a tota Espanha as leis e lengua de Castelha.

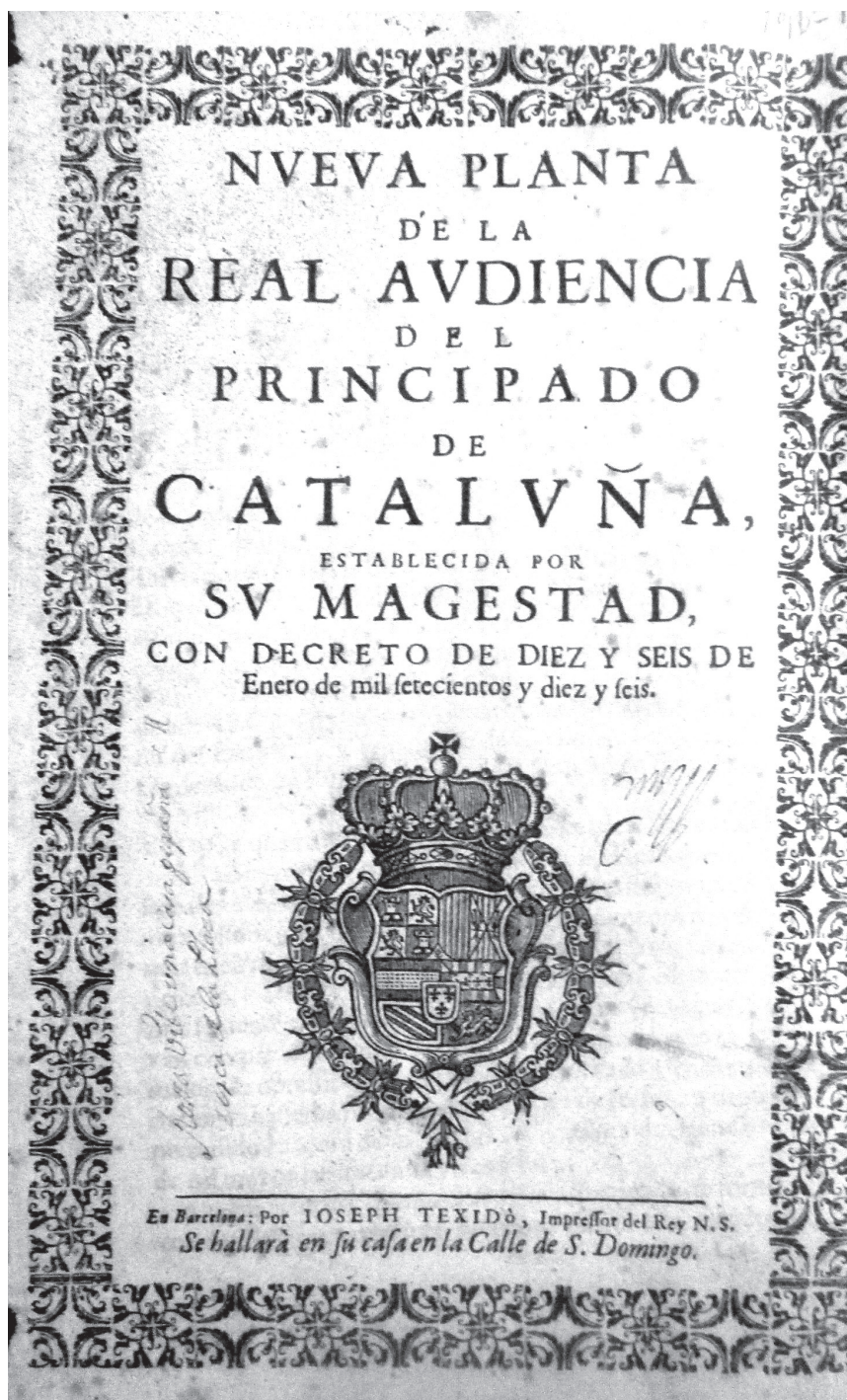
Era elaboracion dera Naua Planta en Catalonha siguec lenta e minuciosa, Barcelona ei sosmesa eth 7 de seteme de 1714 e eth decrèt se promulgue eth 16 de gèr de 1716.

Eth *Consejo de Castilla*, en recéber era comanda deth rei, en session deth 13 de junh de 1715, sollicite er informe prèvi de dues persones, un catalan felipista, Francesc Ametller, membre deth *Consejo de Castilla* e reputat jurista, e José Patiño, president dera Junta Reau Superiora de Justícia e Govèrn de Catalonha, instrument provisionau deth govèrn en Catalonha. Ametller prepausa era division en dotze corregiments, defen eth mantenement des societats gremiaus e era primautat des catalans tà aucupar cargues publics, cre qu'era creacion dera Universitat de Cervera ei de pòga utilitat, suggerís mantier eth règim universitari en Barcelona, Girona e Lhèida e suggerís tanben que se ratifiquen leis e privilègis catalans; fracassèt ena

defensa dera catalanitat des foncionaris e ena sua opinion sus es Universitats. Patiño coïncidís damb Ametller ena division en dotze corregiments, en tot èster tanben partidari dera introduccion dera lengua espanhòla en Catalonha.

Un còp recebuts es informes d'Ametller e Patiño eth *Consejo de Castilla* inície eth debat qu'a d'acabar en Decrèt tà èster signat peth rei, que non se permeten es libres en catalan enes escòles, qu'era doctrina cristiana sigue aprenuda en castelhan. Contràriament ad aquerò expausat per Ametller e Patiño es leis de Castella èren es qu'auien de regir Catalonha.

En Catalonha se constituís ua Reau Audiència presidida peth comandant o capitan generau de Felipe V, aguesta Reau Audiència ei era que va a dictaminar en relacion as peticions e dobtes que se generaràn en Catalonha e Aran. Es sues conclusions e vejaires son es que s'an consultat, quedan reflectits enes "*villetes*" e "*consultas*".

Portada deth Decrèt de Naua Planta

Perqué Aran non quedèc integrat en decrèt de Naua Planta?

Enes “*Villetes y Consultas*” de 1716 quede recuelhuda era resolució dera Reau Audiéncia en relació a:

- Era non integració dera Val d'Aran ena naua divisió administratiua en Decrèt de Naua Planta
- Era sollicitud deth baron de Les d'èster nomenat corregidor d'Aran.
- Era demana deth Comun des aranesi d'èster integrats en corregiment de Talarn, queishant-se des excèssi cometuts peth Baron de Les.

Pera sua importància entara istòria d'Aran s'a considerat transcriure eth tèxte integraument.

“V. Excelencia remite el 22 de junio del corriente año a la Real Audiencia la carta que de orden de la Camara ha escrito a V.E. el Secretario de ella D. Juan Milan de Aragón en trece del mismo sobre la presentación que el Barón de Les nombrado D. Francisco Cao de Benos, gobernador de la Plaza de Castillo Leon, solicita el empleo de corregidor del Valle de Aran. Y se le pregunta a la Real Audiencia sobre esta y a qual de los corregimientos que S.M. ha mandado erigir y distribuir a este Principado está agregado el Valle de Aran”

Mentres qu'era Reau Audiéncia delibère e aquerís notícies ath respècte recep ua auta carta de data 29 d'agost ena que se li sollicite eth son vejaire:

“remite carta del Sr. Abad de Vivanco escrita de acuerdo del Consejo Real de Castilla que contiene la pretensión del Comun del mismo Valle para que S. Majestad sea servido mandar agregarle al Corregimiento de la Conca de Tremp y Pallas cuyo corregidor ha de tener su residencia en la Villa de Talarn”.

A prepaus d'aguesta integració eth baron de Les auie sollicitat anteriorament qu'Aran se mantenguesse dehòra dera naua distribució de corregiments.

Era Reau Audiéncia emitís un solet vejaire resolvent es qüestions anteriores, mès previament deu prumèr respóner ara pregunta que li hèn Juan Milan d'Aragón en carta de 13 de junh, repetida en 22 de junh, en relació a en quin corregiment quede adscrita era Val d'Aran en Decrèt de Naua Planta.

“Por la razón de que el dicho Valle de Aran nunca ha sido pertinencia ni miembro de alguno de los dichos Veguerios y sosveguerios sí solamente un distrito y territorio que con total independencia de las demás Veguerias y sosveguerias confinantes se ha gobernado con la jurisdicción ordinaria peculiar de un Gobernador con su Asesor o Juez Letrado, Bayles y otros Ministros subalternos distribuidos por los treinta lugares de que se comprende el dicho Valle de Aran.

Supuesta pues por verdad sólida que el dicho Valle de Aran en fuerza del citado Real Decreto no se haya incluido ni agregado a Corregimiento alguno de los que S. Majestad ha mandado establecer en este Principado parece ser preciso que al dicho territorio se le de su destino, sobre si deberá tener Corregidor particular a que parece se dirige la pretensión del Barón de Les, su actual Gobernador, o si convendrá más el suprimir este peculiar Gobierno Político y sujetarle al corregimiento de Talarn por ser inmediato y confinante el dicho Valle con los territorios de Pallas y Conca de Tremp que forman el dicho Corregimiento conforme así lo expresan en su pretensión el Comun del Valle. En la determinación de este punto amas de los motivos que ambas partes allegan han ocurrido otros muchos que se han premeditado por la Real Audiencia juntas las tres salas en sus frecuentes conferencias y han sido unas y otras razones tan poderosas que la han tenido algunos días en perplexidad. Pero pesadas en los substancial de su eficacia han inclinado el dictamen de la Real Audiencia a ser demás conveniente al bien público del Estado que el dicho Valle de Aran se mantenga de por si en su Gobierno Político y de Justicia con su peculiar Corregidor y Teniente con las calidades que más abajo se expresaran.

Y para que V. Excelencia quede enteramente informado se referirán los motivos que a primera frente hacen opinable esta materia.

Primeramente por la unión que pretende el Comun del Valle al Corregimiento de Talarn expone según se refiere la carta de dicho Señor Abad de Vivanco de fecha 22 de agosto que desde el tiempo que sus pueblos fueron separados del Veguerio de Pallas y Conca de Tremp agregándoles al Gobernador de Castel Leon han experimentado infinitas extorsiones e injusticias de los que han sido Gobernadores viéndose en la precisión de recurrir al Juzgado

del Dr. Francisco Canal Veguer de Pallas y Conca de Tremp suplicando que atendiendo a su mayor alivio se les reintegre y ponga bajo la jurisdicción del Corregidor de Pallas en cuyos motivos incluyen dos supuestos el uno que antiguamente estuvo el Valle de Aran unido al sosveguerio de Pallas y el otro que después de su separación los Gobernadores de Castel Leon y del dicho Valle de Aran han executado frequentes atropellamientos y vexaciones en sus moradores y que actualmente las padecen habiendo sido obligados a recurrir a D. Francisco de Canal el qual interinamente exerce el empleo de sosveguer de Talar y Pallas.

Aunándose a estos supuestos la consideración de que el Valle de Aran es un corto distrito de treinta lugares y la mayor parte pequeños y situados en el distrito de quatro horas de camino en las riberas del río Garona, sus tierras muy poco fértiles y la mayor parte de sus moradores míseros y en extremo pobres y que el constituir un Corregimiento particular de esta calidad repugna a la buena economía y que esta es una razón muy eficaz para para agregarla al Corregimiento confinante.

Pero militan otras reflexiones de mayor fuerza para que dicho Valle se mantenga en Gobierno particular como la ha sido hasta aquí sin dependencia de otras Veguerías ni sosveguerías y antes de su ponderación se deben tener por punto fijo e incontrovertible de que el dicho Valle nunca ha sido agregado al sosveguerio de Pallas como lo supone equivocadamente el Comun del Valle en dicha su representación pues lo que consta como la más verídica historia de las antigüedades del dicho Valle que escribió el Dr. Juan Francisco de Gracia de Tolba,

Asesor del Condado de Ribagorça y Visitador Real que fue de dicho Valle por especial comisión del Sr. Rey Dn Phelipe 3º en el año de 1613 en el Capítulo 351 y página 63 refiere que el Señor Rey Don Pedro de Aragón vendió el dicho Valle con sus pertenencias al Conde de Pallas en el año de 1385 y que intentando ocuparle y tomar su posesión con la fuerza de las armas la gente del dicho Valle conociendo que dicha rendición era en perjuicio de la unión e incorporación del dicho Valle a la Corona Real que el Rey D. Juan el segundo y el mismo Rey Dn. Pedro habían hecho y otorgado mediante sus Privilegios resistiendo con gran valor al Conde de Pallas y con derramamiento y a costa de

su sangre propia le echaron del Valle y se entregaron de nuevo al Rey Dn. Juan el tercero y por esto los hizo francos de peages, lezdas y otros derechos dándoles facultad que si por el o sus sucesores fuesen en algún tiempo enajenados pudiesen resistir con armas al que en fuerza de la tal enajenación quisiese tomar la posesión del Valle.

Para encontrar mejor el acierto en este asunto conviene estar en los antecedentes de la situación y calidades del dicho Valle el cual como refiere en su Historia el dicho Francisco de Gracia de Tolba en el Capítulo 1 es colocado en lo más áspero de los Montes Pirineos y se reconoce por el Mayor de sus Valles teniendo su asiento entre las provincias de Aragon, Castilla y Gascuña y su distrito desde Levante a Poniente por lo largo le computan de siete leguas incluidos sus montes y llanuras y seis por lo ancho desde mediodía a la parte del monte. Y siendo la habitación de sus moradores y la situación de sus lugares y Parroquias en los fondos de este Valle y en el vertiente y curso de las aguas que unidas corren por el rio que de lo alto de sus montes se desprende de una fuente nombre de Garona que traviesa la Francia hasta desembocar al Mar Oceano es de preciso la continua comunicación y comercio de estos vecionos con los de la Provincia de la Gascuña para la qual ay pasage siempre libre, siguiendo el canal del dicho Valle con dos caminos, el uno por por la ribera del Garona hasta Hoz y el otro por un Portillon hasta San Mamet primeros lugares de Francia.

Pero los dos pasos de comunicación con los dominios de España consisten en cinco puertos en las alturas de dichos montes Pirineos los cuales por la aspe-reza de las montañas y la mucha nieve que cae en ellas suelen estar cerrados casi ocho meses del año sin podelles andar sino con gran dificultad y peligro y en estos tiempos los naturales han de tratar sus provisiones y comercios de Francia. Por cuyas causas en la comunicación que puede tener el Valle por los referidos puertos hay un desierto totalmente inhabitable de mucho mas de tres leguas muy difícil y casi imposible de penetrarse en los ocho meses del año pues los que se arriesgan a pasar sobre la nieve se exponen a grandes peligros y a fatales desgracias que suelen suceder.

En el supuesto de esta situación y calidades del territorio del Valle de Aran consideraron los Señores Reyes antecesores el destinarle un peculiar Gobier-

no Político y Económico sin dependencia ni agregación a otro Distrito o Vequerio eligiendo un Gobernador como Jefe el qual en un mismo tiempo lo fuese como a Capitan de Guerra y Comandante Militar de la Plaza de Castel Leon y de la Justicia y Politica en las Villas Lugares y Moradores del dicho Valle estableciendo las Ordenanzas y Privilegios peculiares a proporción de lo que importase para el buen gobierno del Valle y sus moradores.

También parece muy digno de reflexión que el dicho Valle es en los últimos confines del Principado siendo su lindero con la Provincia de Gascuña del Reyno de Francia la importante Plaza nombrada Castel Leon que sirve de llave para cerrar la entrada de aquel Reyno a este Principado y que siendo una plaza reducida a un solo Castillo poco capaz de mucha guarnición de soldados viene a ser dependiente la seguridad y resguardo de dicha Plaza del buen Gobierno del Valle pues la prompta defensa del Castillo estriba en la buena subordinación y fiel obediencia de aquellos moradores y aun tal vez fue esta la razón para imponerles precepto riguroso de haber de tener siempre cada uno de los vecinos una arma de fuego bien dispuesta con dos libras de pólvora de prevención para las ocurrencias de defensa que pudiesen suceder aunque otros quieren atribuir esta prevención de armas para la persecución de lobos y otras fieras de que abunda aquel distrito por lo áspero y despoblado de sus montes. Lo cierto es que cuando el Gobernador registrara las casas de los vecinos les executara a los que no encontraba prevenidos con dicha arma y pólvora y que en cualquier urgencia debían todos los Paisanos acudir a la defensa del Castillo.

Estas circunstancias hacen grande Guerra y parece que convencen para inclinar el dictamen a que el Gobierno del Valle de Aran así en lo Militar como en lo Político y de Justicia conviene que dependa de una misma persona que en nombre de S.M. como cabeza y Jefe de aquel territorio dirija y gobierne ambas jurisdicciones Militar y Político pues la división en dos sujetos pudiera ser motivo de competencias entre los dos y causar parcialidades muy perjudiciales, mas que la pobreza del terreno no podría fácilmente suministrar conveniencia ni aun las precisas para la decencia de un Corregidor y un Gobernador separados cuando unidos los dos empleos en un sujeto puede tener una suficiencia como la han tenido hasta aquí los que han sido Gobernadores

y son en España diversos los exemplares de unirse en igualdad los dos empleos de Corregidor y Capitan de Guerra o Comandante Militar quando la calidad del partido asi lo pide por estar inmediato a la frontera en la qual se puede tener invasión enemiga en tiempos de Guerra.

Si este Partido del Valle de Aran se uniese y sujetase al Corregidor de Tremp y Pallas que ha de residir en la Villa de Talarn sería preciso e indispensable constituir un Letrado por su Teniente o Alcalde Mayor para que residiese de continuo en el dicho Valle y cuidase de lo Político y Justicia y como este en la mayor parte del año no pudiera ser socorrido ni asistido de la dirección del Corregidor, que debe residir en Talarn, porque la dificultad de la comunicación que en la mayor parte del año por causa de las nieves en los puertos de Cataluña hacen incomerciable el Valle con el Principado consiste en el Territorio y Montes que median entre el dicho Valle y el sosveguerio de Pallas se sigue que el tal Alcalde o Teniente de Corregidor quedaría sin abrigo del Corregidor y expuesto a contemporizar en todo el Gobernador del Castillo Leon o ha haber de tener con el continuas contiendas y si lo quebrado de los montes y dificultades de comunicación ha sido expreso y eficaz motivo para que no obstante de ser el Partido de Pallas sosvegueria dependiente de la Ciudad de Lerida haya mandado y resuelto S.Mag, la separación y que del dicho Partido de Pallas y Conca de Tremp se formase un Corregimiento particular según así lo dispone el Real Decreto de Nueva Planta parece que según la Real Mente de S. M. expresada en dicho Real Decreto concurre la misma y aun mas fuerte razón para que el Valle de Aran tenga su peculiar Gobierno cuyo Corregidor sea también el Capitan de Guerra y Comandante o Gobernador Militar de la dicha Plaza de Castel Leon y Valle de Aran con un Letrado Teniente de Corregidor o Alcalde Mayor para todo lo concerniente en Justicia como los ha de haber en todos los demás Corregimientos.

Practicándose este expediente seria temporal el Gobierno del Valle de Aran por ser de esta naturaleza todos los Corregimientos aunque tengan anexa la calidad de ser Capitanes de Guerra quedando expuestos y sujetos a la Residencia, como todos los demás Corregidores de Cataluña y sus Tenientes o Alcaldes Mayores y de esta forma parece que quedarían remediados los atropellamientos o vexaciones que el Comun del Valle en su Memorial ha re-

presentado a S.M. haber padecido de los Gobernadores del Valle de Aran que hasta ahora lo han sido sin tiempo limitado y con especial de parece que el Valle inclina su queixa contra el actual Gobernador Baron de Les pues supone sus recursos a Francisco de Canal sosveguer que ahora se halla de Pallas y que estas queixas resultan de la misma parcialidad del Baron de Les con su parentela por ser natural del mismo Valle de Aran que fácilmente podría remediarse honrándole S.M. con otro empleo correspondiente a sus Méritos y Servicios.

Amas que en estas supuestas vexaciones han tenido siempre los vecinos del Valle de Aran la libertad de sus recursos y apelaciones a la Real Audiencia de Cataluña aun en lo mas riguroso de la estación de invierno no han dejado de buscar senda sobre los riesgos de las nieves o bien dando vuelta por Aragon y comparecer en Barcelona por sus Agentes y Procuradores dándoseles por la Real Audiencia los despachos y expedientes que mas han convenido para la recta Administración de Justicia y para mejor evitar qualquier colisión que pudiera suceder entre dicho Corregidor y Alcalde si este se nombrase por aquel o fuese elegido a su devoción y propuesta parece convenir que el nombramiento de este Teniente fuese reservado a S.M. o bien únicamente cometido a los Gobernadores y Capitanes Generales de este Principado con acuerdo de la Real Audiencia juntas las tres salas.

Resumense pues el dictamen de la Real Audiencia en el asunto de estas dos pretensiones a que no parece conveniente agregar el Partido del Valle de Aran a otro Corregimiento si empero el formar de por si un Corregimiento particular cuyo Corregidor sea temporal teniendo unido el Gobierno y Comandancia Militar de la Plaza de Castel Leon y del Valle de Aran y que debe también haber un Teniente o Alcalde Mayor Letrado por el mismo tiempo que durare el oficio de Corregidor y Gobernador Militar quedando ambos sujetos a las Residencias y Visitas como los demás Corregidores y Alcaldes Mayores de este Principado y que el Teniente sea elegido por S.M. o por el Señor Gobernador y Capitan General con acuerdo de la Real Audiencia juntas las tres salas procurándose quanto fuera posible que estos dos empleos no se den a naturales del mismo Valle de Aran porque la parcialidad de los parientes, amigos y familiares no causen en los demás moradores sospechas de descon-

fianza en la mejor y mas recta Administracion de la Justicia mayormente en un territorio tan corto.

Y para que se facilite el pasaje de Personas de cabal satisfacci3n y prendas para regentar esos dos empleos que ha de ser las dos bases fundamentales del buen Gobierno de aquel Valle de Aran se les señalen sueldos y salarios competentes y fijos consignándose sobre las rentas o imposiciones Reales que se colectaren en el mismo Valle.”

Signen per part dera Reau Audiência, en octobre de 1716

D. Antonio Cala de Vargas D. Joseph de Alos

D. Leonardo Gutierrez D. Juan el de Toledo

D. Ignazi de Rius Alonzo Uria D. Honorato Palleja y Riera

D. Gregorio de Matas y Pujol D. Francisco Borrás y Viñals

D. Joseph Ventura Guell D. Juan Manuel de la Chica

D. Juan Ant^o de Planas y Benedit

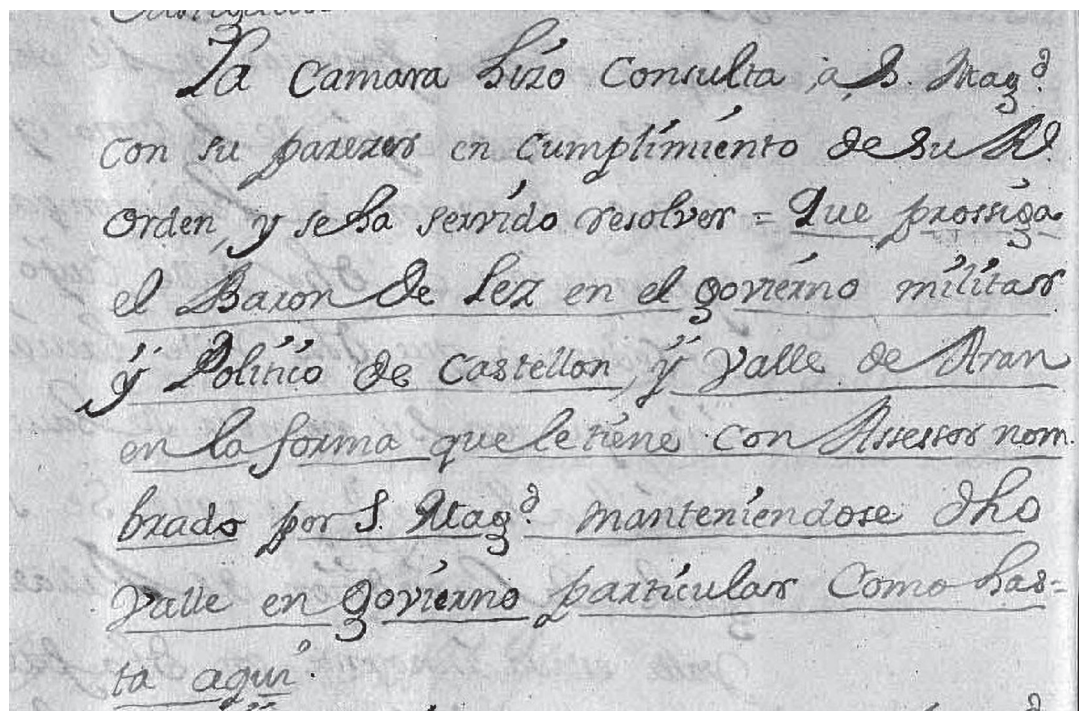
Aran demoraue dehòra dera distribucion de corregiments, eth marquès de Castel Rodrigo, Princep Pio, atau l'ac comuniquè ath baron de Les en abriue de 1717.

Era Val d'Aran non constituïc un corregiment ne tanpòc quedèc adscrit a cap d'eri. En ua Reau Orde de 13 de març de 1717 eth Capitan Generau de Catalonha, Francesc Pius de Saboya, ath delà d'ordenar qu'eth baron de Les seguisse en govèrn de Castèth Leon confirmaue as aranesi enes sòns privilegi e costums.

Eth 13 de març de 1717 se certifique per Manuel de Peramato deth Consejo de su Majestad que Juan Milan d'Aragon comuniquè ath Marquès de Castel Rodrigo, capitan generau deth principat qu'era Camara de Castilla a decidit que sigue eth baron de Les en govèrn particular “como hasta aquí” militar e politic de Castèth Leon e d'Aran, nomentat pera sua Majestat.

Es aranesi perseverèren enes sues comunicacions contra es excèssi començats peth baron de Les e encara qu'era jurisdiccion ordinària des governadors de Castèth Leon duraue un trieni, des de temps secular, en ua reau orde deth 13 de març de 1717, comunicada per Juan de Milan d'Aragon ath princep Francisco Pio de Saboia, marquès de Castel-Rodrigo, mariscau de

camp e capitan generau de Catalonha, se ratifiquèc ath baron de Les coma governador d'Aran, despachant-se er edicte corresponent eth 2 de gèr de 1719; es aranesi seguiren enviant memoriaus comunicant es excèssi realizats, damb era plasença deth governador dera Val, metent coma ejemples a “un capitán del Regimiento de Amberes, de guarnición en Castèth Leon que empresonó a los regidores del país pòr no poder satisfacer lo que se les exigía” e a “un alférez que golpeó a las autoridades locales, a un regidor de Bossost, por los golpes en el pecho hízole arrojar sangre por la boca”.

La Camara Luzo Consulta a S. Mag.^d
con su parecer en cumplimiento de su R.
Orden, y se ha servido resolver = Que prosiga
el Baron de Les en el gobierno militar
y Político de Castellon, y Valle de Aran
en la forma que le tiene con Aversos nom.
brado por S. Mag.^d manteniendose dho
Valle en gobierno particular como has-
ta aqui.

Sollicitud ara Real Audiencia en relacion ara Val d'Aran. Villetes y Consultas.
Archiu Corona d'Aragó.

1717. Eleccion der assessor dera Val d'Aran

En 1717 Mateu Arjò e Binòs a deishat d'èster assessor en Aran. Cau cercar substitut, entad açò Juan Milan d'Aragon, sollicite ath Princep Pio, marquès de Castel Rodrigo que li informe des subjèctes que considèrè e que se remete ara Reau Audiència tà que decidisque. Era nòta que se remet ara Reau Audiència per part de V.E en junh de 1717 des de Barcelona ditz:

“No es fácil hallar sujetos con todas las circunstancias que se piden para dicha incumbencia respecto a lo extraviado del territorio, su gran miseria e incomodidad, sin embargo, tras reflexionar sobre la materia propone a los siguientes.

D. Estevan Perpina. Vecino del lugar de Ribas, veguerio de Camprodon y Sort, residente en esta capital mantuvo siempre en los disturbios pasados la debida fidelidad. 16 o 17 años que ejerce la Abogacia.

D. Pablo de Satorres, n. de esta ciudad. Se ha mostrado indiferente en todas las revueltas. Es de un genio pacífico. Ejerce la abogacia más de 30 años.

D. Alexos de Quart. Villa de Sort. Hace 17 años que obtuvo el grado de Dr. en la Facultad de Leyes en esta Universidad Literaria.”

Sigueren nomentats en 1717 jutges d'Aran eth Dr. Esteban Perpiñá e després eth Dr. Josep Modolell de Costa mès andús moriren pòc de temps després d'èster nominats.

6. GUÈRRÀ DERA QUADRUPLA ALIANÇA

En 1718 eth rei Felipe V transgredís era patz d'Utrecht e es tractats de Rastatt ar apoderar-se eth cardenau Julio Alberoni de Sardenha e Sicília, damb era intencion de plaçar a Felipe V en França e ath pretendent Estuardo en Anglatèrra, contra era regéncia deth duc d'Orleans en França e era casa de Hannover anglesa.

França, temerosa dera politica d'expansion d'Alberoni, qu'arribèc a èster secretari deth duc de Vendôme pendent era guèrra d'Espanha, signe damb Olanda e Anglatèrra ua aliança, junhent-se ad aguesta coalicion Àustria en 1718, constituïnt era Quadrupla Aliança; era guèrra se decidís eth 10 de gèr de 1719, era armada anglesa envie a lord Stanhope, un des sòns ministres mès abils, ara armada francesa tà començar era luta.

Es problèms se li expausen ath duc d'Orleans, regent de França enquiara majoria d'edat de Loís XV, tà trapar es comandaments militars que deuen afrontar-se as tropes espanhòles; fòrça d'aguesti comandaments auien servit jos es ordes deth rei espanhòu ena guèrra anteriora, arribant a èster inclús condecorats, cas deth que mès tard siguec mariscau de França Claude François Bidal, marquès d'Asfeld, que deishèc d'anar cortesament eth comandament. Despús de diferents ensags frustats de cercar un comandament eth cargue requeiguec sus eth ja coneishut duc de Berwick; James Fitzjames, duc de Berwick, comde de Teignmouth e governador de Guyena, ei cridat en Paris tà parlar damb eth duc d'Orleans e premanir er atac ena termièra des Pirenèus.

Se seguissen mantenguent iniciaument es tractats de Lies e Patzeries, mès era guèrra introdusc cambis enes tractats. Berwick, bèth temps a condecorat per Felipe V damb eth Toison d'Aur e manant ara 40000 òmes, se trapèc damb era circumstància de qu'eth sòn hilh, eth duc de Liria, aucupaue eth comandament d'ua part des tropes espanhòles, es sòns enemics ara; Berwick tornèc era condecoracion a Felipe V e se premanic tara luta.

Era notícia d'un nau afrontament belic entre es nacions provoquèc un prigon degreù e consternacion enes territòris dera termièra; es ostilitats dera Guèrra de Succession començauen a quedar darrèr, eth comèrç e es trac-

tats, depausats pendent quinze ans, s'auien restablit, mès eth presagi de naues calamitats se menaçaue sus es abitants pirenencs que patien peth sòn comèrç, pes sues tèrres mancades de braci tà coitivar-les e pera mobilizacion forçada des sòns joeni, en pògues paraules, tornar ara misèria. En abriu de 1719 es tropes deth duc d'Orleans, damb eth mariscau Berwick en cap, entren en Espanha pera termièra basco-navarra; s'inícien es lòcs de Hondarribia e Sant Sebastian, damb er apuament dera armada britanica e damb era intencion de préner militarament es passi dera serrada pirenenca, e envadir ath madeish temps Aran. Berwick ei ara, ironicament, qui comande er atac contra es fortalezes espanhòles; inície era mobilizacion des tropes, e Castèth Leon non quede exempt des sòns plans, ath duc li interèsse assetjar-lo e prener-lo quan mès lèu melhor.

Eth militar encargat dera invasión dera Val per Berwick siguec eth sòn mariscau de camp Bonás. Antoine de Pardaillan de Gondrin, marquès de Bonás, nomentat mariscau en 1719, auie prèstat un bon servici ara armada espanhòla pendent era Guèrra de Succession, coma brigadièr de cavalaria, abil damb eth shivau e era espasa; bon coneishedor dera lengua espanhòla, dera termièra e de Comenges, a on auie parents e amics, Berwick non podie escuélher ad arrés melhor tà amiar a tèrme es sòns plans sus Aran.

Quedaue eth dobte sus la actitud que prenerien es aranesi deuant d'ua naua invasión francesa, ¿se mantierie a despart des ostilitats?, ¿se lheuarien en armes contra er invasor?, ¿o inclús facilitarien er auanç francés?; eth dobte ère que Bonás non trantalhèc en anar ath bisbe de Comenges Gabriel Olivier de Lubièrre tà qu'intercedisse deuant es aranesi ena cerca dera sua complicitat tà apuar e facilitar er auanç francés, negant-se eth bisbe considerant-lo un tèma fòrça delicat, era sua autoritat ère espirituau e non politica li comentèc eth bisbe, limitant-se a aconselhar a Bonás qu'entrèsse en Aran respetant bens e persones, tratant-les damb moderacion e reprimint sevèrament quinsevolh abús dera tropa enquiara poblacion.

Existís un aute explic, defenut tà justificar er atac francés ara Val, explic basat en hèts economicistes; es francesi controlauen, en un principi, tota era husta des bòsqui aranesi, includint pins joeni, husta que portauen pera

Garona entà Tolosa de Languedòc e qu'auien de besonh tara bastida des sòns batèus, devastant era riquesa principau dera Val, es sòns bòsqui; eth numèro de mercadèrs francesi de husta en Aran cada còp ère major, en- quia qu'eth baron de Les decidic impausar ua taxa as francesi per aguest comèrç, impòst qu'ofensèc as francesi, eludint confirmar es Lies e Patze- ries, decidint atacar Aran.

En gèr de 1719, monsénher de Conches, oficiau d'engenhaires deth rei, ei destinat tà Sent Gaudenç, era sua mission ei analisar es termières, possi- blement espiar es defenses espanhòles; en carta dirigida a Le Blanc trate eth tèma d'Aran, dident d'aguesta Val que constituís un refugi des deser- taires francesi ath que pòden accedir per diuèrses entrades, e qu'en temps de guèrra aquerís ua importància capitau, 35 pòbles governats per 250 ca- perans que constituís un refugi des desertaires francesi afirmant tanben qu'Alberoni ei recrutant gent aranesa tara defensa dera termièra. Eth ba- ron de Les, jos es ordes d'Alberoni, recor Aran tà incitar as aranesi ara luta contra França mès es aranesi non an talents de ua auta guèrra e encara mens de pérder es sues possibilitats de tracte damb es francesi es sòns ve- sins e mens de lutar per aqueri que les an redusit es sòns privilègis

Per çò que hè ara situacion estrategica coment Conches, en ua memòria, era existència d'ua petita esplanada, plaçada entre Castèth Leon e eth ca- min que ges enquiath Portilhon a on es espanhòus pòden retier un cam- pament damb mès de 2000 òmes en immelhoraders condicions, e des d'a on pòden anar peth Pònt de Rei entà Sent Biat. Tà neutralizar aguesta si- tuacion estrategica çò milhor, hèr a veir er oficiau, ei préner Castèth Leon, higent qu'ac calerie hèr abans dera arribada des nhèus ja que de ua auta manèra serie ua enterpresa plan escalabrosa e costosa.

Hè a veir Conches qu'era fortaleza se trape aishetada, defenuda per mural- hes de mètre e miei de celh e lèu sèt mètres de nautada; eth governador ère en aqueri moments eth baron de Les, militar ath que qualifique de joen e inexpèrt, mès coratjós e fidèu a Felipe V, governador qu'auie presentat era sua queisha de dispausar sonque d'ua guarnison de 40 òmes, sollicitant er enviament de 200 òmes, trapant-se aucupat en refortilhar damb promp- titud es muralhes, premanint-se tà mantier un assetjament, aconselhant

er engehaire non deishar-li acabar eth trabalh e assetjar-li quan mès lèu milhor.

Tota era artilharia dera fortaleza se redusie, ara demora dera arribada de sies pèces de fòrt calibre, a dues pèces de canon e un fauconèth, formant era guarnison quaranta soldats e bèri canonèrs mau pagats, encara que ditz Conches qu'eth castèth poirie contier enquia 100 òmes. Segontes referís Druenne, enes sues nòtes tara istòria de Benasc, era guarnison la formauen 35 soldats, e era artilharia disponible èren 7 canons e 4 colobrines.

Premanida deth sètge a Castèth Leon

S'inícien es preparatius entara prenuda de Castèth Leon, son enviats militars tà inspeccionar era fortaleza e planificar er atac. Er oficiu d'engenhaires opine qu'er atac ath castèth deuerie amiar-se a tèrme pera poblacion d'Es Bòrdes, damb artilharia pesada tath sètge e mortèrs tà anar mès rapid, non perden temps en sòn emplaçament; es ròques servirien de trinchèra e refugis naturaus; en pògui dies es operacions condusides per un engenhaire e un comissari d'artilharia, "*que tuvieran más de valor que de arte y ciencia*", artenherien daurir bèrca tà poder assautar era fortaleza; tres o quate batalhons damb refòrç de Sent Biat serie sufisent tà méter fin ath sètge.

Damb Castèth Leon en sòn poder considerauen es francesi qu'aurien era clau d'Espanha, siguen suficients cinc batalhons e un regiment de dragons tà controlar es accèssi, un en Pòrt dera Picada, un aute en eth de Vielha e dus batalhons en eth de Pallars.

Era idèa ère assetjar eth castèth per diferents fronts, entrant des de Sent Biat, des dera Picada pera Artiga de Lin e des deth Couserans per Montgarrí, Salardú e Vielha. En un hijut hig qu'era prenuda de Castèth Leon assegurarie toti es pòrts termièrs des dera val de Campan enquia mès enlà deth pòrt de Salau, entath país de Foix, ei a díder es pòrts de Bielsa, de "*Manqui*" vinguent de "*Bernay*", de Benasc e de Couserans.

Mès non sonque siguec Conches er encargat de descriúer era fortaleza, Dumains, non Dumaine coma sòl aparéisher ena bibliografia, engenhaire militar que participarie activament en sètge deth castèth, redactèc tanben

un memoriau sus Castèth Leon, acompanhant-lo d'un plan, plan que serie eth darrèr coneishut dera fortaleza, datat en 1719. Dumains tà realizar era descripcion deth castèth se valèc, en un principi, deth plan qu'auie traçat Arpajon en 1711, diboishant sus eth era naua disposicion, damb trèits tèunes que dificilament s'aperceben. Ei eth darrèr plan e era darrèra descripcion visuau "*in situ*" dera fortaleza.

Dumains descriu eth castèth enclavat sus un terren rocalhós, formant un poligòn irregular de sies costats, costejat per sies tors, quate robustes e dues mèns petites, damb uns murs e pans de paret vielhi mèns robusti, d'uns 9 pès de espessor e apròp de 30 a 40 pès de nautada, lheuats sus era ròca escalabrosa e damb ua parabanda de 2 pès de grossor damb dentelhs.

Seguís era sua descripcion en tot hèr-se a vèler de plan tà facilitar es detalhs, ei atau coma mencione qu'eth front plaçat deth costat deth braç dret dera Garona, deth costat deth riu Joeu, li semble tan escalabrós que lo considere inaccessible tà sajar un atac per aqueth costat. Eth front opausat a tanta penent en èster plan costut que sonque se poderie plaçar un canon ar aute costat dera Garona, a uns 600 mètres de distància, damb era particularitat de qu'eth pè deth mur se trape dessus protegit per un contramur, un mur de fortificacion deuant dera muralha, qu'impossibilita era construccion d'ua mina en aqueth punt.

Eth front a on se place era entrada, a ues contramurs que conformen un mur de 10 o 12 pès de naut e 4 o 5 de grossor damb talhussi. Era pòrta deth castèth ei ben protegida per dues gròsses tors que la costegen, sense varat; deuant dera pòrta, ath delà d'aguest barradura deth castèth, i a un bon reducte de gròs mur, semblant ath deth còs de guàrdia, costejat per ua robusta tor que sauve es alotjaments, podent contier 400 o 500 soldats en cas de besonh, apuntant Dumains es inconvenents d'abitabilitat que supausarie aguest gran contingent de soldats en ua fortaleza non excessiuament gran. Er assaut per aguest costat se veirie facilitat per un glacís de tèrra e pera nautada dera montanha des Horques, dera "*Justice*" coma la nomenen en diuèrses escadences es engenhaires francesi, des d'a on se poderie disparar sus es muralhes en èster mèns nauta, maugrat, es tres muralhes successiues qu'a aguest front hèn desistir era idèa d'un atac per aguesta cara.

Ara vista deth castèth Dumains decidís qu'er assaut se deu amiar a tèrme peth front plaçat ena cara nòrd, a on se junhen es rius Garona e Joeu. En aguesta cara se trafen tres tors, ua en cada extrèm, robustes, e ua auta en centre, mès petita, a on acabe era contramur que protegís eth costat dret d'aguesta cara, deishant mès deseparat eth costat quèr, ei per aqui a on Dumains decidís que deu d'amiar-se er assaut, pera zòna qu'eth considèrè, damb rason, era mès vulnerabla dera fortaleza.

Seguís eth sòn memoriau citant era existéncia d'un pòble ara dretha deth punt a on eth Garona se junh damb eth Joeu, a uns 1100 mètres de distància, qu'a apròp de 100 cases e que eth lo nomena eth pòble de Geou, comentent un error de transcripcion en non existir cap pòble atau denominat en Aran, possiblament se trate d'Arró.

Ena sua estrategia militar er engenhaire prepausa era construccion de pònts que crotzen sus eth Garona e sus eth Joeu, luenh dera visuau deth castèth, a uns 800 mètres, tà pujar montanha ensús a on se junhen andús rius, en direccion ara fortaleza, entara sua cara nòrd, arribant en ua prumèra enventida enquia uns 300 mètres dera fortaleza, quedant aqui protegits e iniciant era construccion d'ua prumèra trinchèra ara quèrra deth castèth, enquia arribar a uns 50 mètres dera fortaleza.

Des d'aguesta prumèra trinchèra se dauririen passi tà comunicar damb tres gessents rocalhosi que semblen èster plaçats aqui estrategicament tà servir ar assaut e que poguen servir, ben protegits, tà fixar era plaça d'armes dera invasion. Eth prumèr d'aguesti gessents rocalhosi se trafen a 160 mètres deth castèth, eth dusau a 100 mètres e eth tresau a 50 mètres, des d'aguest darrèr apareish ua plataforma, miei rocalhosa, miei de tèrra que se dirigís entara basa deth castèth.

Druenne hig ara descripcion der engenhaire qu'er interior dera fortaleza se trapaue dividit en dus per ua muralha d'angle mès o mens dret que s'apuaue d'ua part ena tor sud-oèst e de ua auta part en gessent der angle obtús format pera muralha nòrd-èst, darrèr deth contramur.

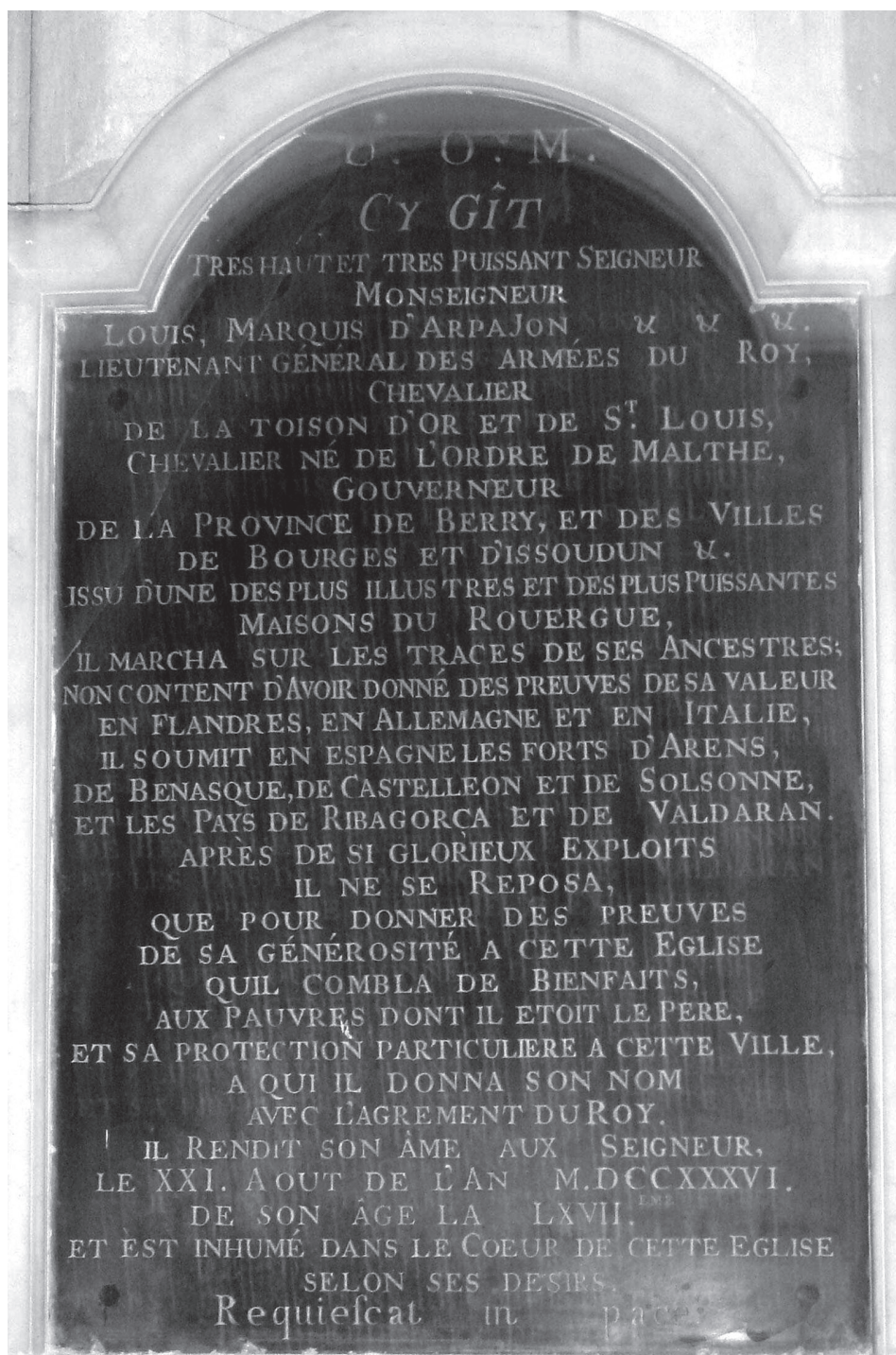
Dumains planifique er assetjament e assaut de Castèth Leon, tad aquerò dispause de tres opcions tà rénder era fortaleza, ua prumèra opcion se basarie en bastir ua mina, neurint-la damb explosius, coma auie menaçat hèr

en assetjament de 1711 Arpajon, mina que se catarie jos ua des tors en front nòrd, a on semble existir mès facilitats, opcion refusada per Dumains ath verificar era duresa dera ròca qu'aurie de catar, dura coma eth marbre, calculant non auer dispausada era mina en mens d'un mes, temps excessiu tà rénder ath castèth; un aute punt a on poderie catar-se era mina ei ena muralha, a on i a un defècte en plan inclinat, en penent, treballant ena espessor deth mur uns horns, horats, tà plaçar aqui es explosius, en quate o cinc dies, mès era galeria costarie de hèr entre es dues gròsses tors, jos un huec de defensa que queirie sus es francesi des de naut des muralhes, situacion que convertirie aguesta opcion en ua accion tan riscada coma perlongada en temps, damb eth rics de patir massa baishes per part des assetjadors.

Era dusau opcion que prepausa er engenhaire ei horadar era mina damb er apuament dera artilharia, mentres que dues pèces de canon deth 12 disparen sus es muralhes, empedint era responsa des defensors en dificultar eth huec; era mina se plaçarie just a on existís eth defècte ena muralha, assegurant era galeria pera quèrra e pera dreita tà qu'es assetjats non la cremen e esbaucen, ei a díder, non hèsquen ua contramina.

Era tresau e darrèra opcion ei era mès expeditiua e contondenta; portar quate pèces de canon deth 16 enquia que se trafen a tir deth castèth e disparar dirèctament tà daurir ua bèrca ena muralha, ena quèrra dera tor mès petita deth centre deth front nòrd, tà qu'es tarcums que se originen deth castic dera muralha, en quèir ath cap des contramurs originen ua rampa lo sufisentament ampla e damb pòca arribentor per a on poguen entrar es tropes d'assaut, era entrada se poirie arténher en sèt o ueit dies. Aguesta tresau opcion ei era escuelhuda tà préner era fortaleza.

Ja qu'en castèth sonque compdauen coma artilharia de defensa damb dues pèces de canon deth 4, en aqueth moment non auien arribat es pèces de refòrç demanades peth baron de Les, e pr'amor qu'era tèrra ère escassa enes entorns deth punt escuelhut tà installar es canons, Dumains prepausa tà lheuar es dentelhs dera bateria, e poder disparar ad aquera distància, hèr-lo damb hustes, des que n'i auie fòrça ena zòna.

Lòsa funeraria del Louis d'Arpajon. Essone. Commune de Arpajon. Glèisa de Saint-Clément.

Queiguda de Castèth Leon

Se decidís passar ara accion tà rénder Castèth Leon, e atau l'ac comunique Bonás a Le Blanc, avisant-lo ath madeish temps qu'a dat orde tà que li hèsquen arribar des de Bordèus, via Tolosa, era artilharia e eth materiau de sètge, compdant qu'eth castèth non dispaue de sosterranhs que facilitarien eth trabalh deth sètge, precisant era ajuda deth huec des mortèrs.

Berwick eth 17 d'abriu comunique a Bonás, des de Bordèus, qu'a optat per centralizar es fòrces franceses en Muret, abilitant es vielhes casamates de Sent Gaudenç, Sent Gironç e Montrejau, que ja auien agut eth sòn papèr ena anteriora conflagracion; eth regiment de Tourayne se dirigís tà Muret, mentres qu'es mortèrs e es bombes arribauen des de Perpignan, tres pèces deth 24, povora e bales èren transportades en barca pera Garona des de Bordèus, arribant en Tolosa en dètz dies a on ja les demorauen 20 mules tath transpòrt; ath madeish temps se bastissen tres luges de “*“harpenite bien ferrée”*” tà portar es pèces d'artilharia mès pesades.

Berwick s'entrevistaue damb Bonás e damb Binòs, antic “*aide-major*” de Castèth Leon, que li da referéncias der atac qu'amièc a tèrme Arpajon en 1711, a on eth canon non arribe a disparar; eth mariscau s'ac pense milhor e decidís sollicitar dètz batalhons en lòc de cinc tà esvitar suspreses der enemic.

En Espanha mentres qu'eth front d'accion se desplaçaue enquiath nòrd, enquia Navarra e Hondarribia; es fòrces deth princep Pio, governador de Catalonha, marchauen entath País Basc, quedant era zòna de Lhèida parciaument desprotegida, armant-se es miquelets tara sua defensa. Bonás vedent er ipotetic perill qu'auie eth sòn plan d'assaut, deuant deth rearmament des enemics, desire assetjar çò mès lèu possible Castèth Leon, demorant era arribada des tres pèces deth 24 e es municions en Montrejau, mès Berwick lo pare, recomanant-li diferir eth sètge enquiara arribada des tropes de Flandes, mentres qu'enviaue tropes enquia Bayonne tà defèner Hondarribia, dispausant eth canon en Sent Biat; en Montrejau se queden tath sètge de Castèth Leon sies oficiaus d'artilharia, un lòctenent de canonèrs, sies artilhèrs, tres obrèrs, un capitan de “*charoy*” e un conductor.

Era artilharia de Castèth Leon serie manada per Turmel, comissari d'artilharia. Es comandaments encargats dera accion serien Bonás e Vallières, marescau de camp d'artilharia.

Eth 4 de mai en Montrejau andús caps, Bonás e Vallières, passen revista as tropes, formen es batalhons de Flandes ath comandament deth coronèl Crest, dus deth regiment dera Reina as ordes deth coronèl Ambres, es tres batalhons deth regiment de Picardie ath comandament deth princep de Montauban e deth lòctenent coronèl J.B. Basset, dus batalhons soïssi deth regiment de Castelas ath comandament de Bettens e eth quatau batalhon dera artilharia Reau, arribat des de Perpignan.

Eth 15 de mai marche enquia Sierp eth comissari Hocquart damb un esquadron de dragons, es tres pèces de 24, tres mortèrs e un convòl de municions, installant en arribar un depaus de vitalhes e un espitau; segontes es notícies que receben es francesi es aranesi non an intencions belligerantes deuant dera invasion.

Bonás s'auie ocupat de proclamar un manifèst dirigit as pòbles d'Aran justificant era invasion. Descargant tota era responsabilitat dera guèrra sus era nefasta actuacion d'Alberoni sollicita as aranesi que se mòstren comprensius damb era invasion, refusant es ostilitats, encara qu'ara fin deth comunicat les avise de qu'en cas de presentar batalha seràn tractats coma "*salteadores y robadores de caminos*"; es aranesi enteneren eth missatge, acceptant era ausardia qu'anaue a supausar l'heuar-se en armes contra es francesi, limitant-se a acceptar es ordes deth governador dera Val, eth baron de Les, talhant camins, destruïnt es pònts e metent obstacles as auanci dera tropa mès sauvant-se ben, ath delà dera crida e deth liurament d'armes hèt peth baron, d'aportar voluntaris armats tara defensa, dispausant sonque eth governador de bères companhies de miquelets voluntaris deth Pallars e Benasc.

Alberoni recomanèc ath baron de Les que cerquèsse er apuament des aranesi, mès quauqui uns non desbrenbauen es marrits acòrds, es vexacions e es fòrtes cargues impositius que les auie ocasionat eth govèrn deth baron, encara que siguesse seguint ordes d'Alberoni; s'arribèc ath punt de qu'es madeishi militars francesi se vantauen des ganes qu'auien es abitants dera

Val de veder-se liures deth baron, coma afirmen bèri autors, e repréner es sòns antics privilègis.

Eth 20 de mai Berwick, des de Irun, ordene a Bonás iniciar es manòbres sus Castèth Leon; marche eth dia 22 des de Montrejau damb es dus batalhons dera Reina, eth de Flandes e es soïssi de Castelas, en tot hèr-se seguir a londeman pes tres de Picardie; arribèren en Marinhac, entre Sent Biat e Sierp e aquiu campèren, organizant Bonás en Sierp era quartèr generau tà poder optar ben pera via de Luishon o ben pera de Sent Biat tara invasion.

Es notícies qu'arribauen dera part espanhòla inquietèren as francesi, diuèrsi batalhons de miquelets remontauen era Noguera Pallaresa dirigint-se enquia Beret tà balhar apuament ara guarnison de Castèth Leon, Bonás ordenèc era marcha entà Sent Gironç a Conches, tà refortilhar era entrada peth Couserans, demorant en aqueth lòc mentres que s'assetjaue era fortaleza, esvitant eth refortilh des miquelets.

Mentretant eth baron de Les s'auie vist refortilhat damb era ajuda sollicitada, 150 soldats d'infantaria, equipats e municionats, manats per un coronèl dera armada reau, Pedro de Sevailles; damb eri tanben auien arribat povora, bales e sies pèces d'artilharia enviades des der arsenau de Lhèida. Se produsiren discordàncies entre eth baron e Pedro Sevailles en relacion ath comandament de Castèth Leon, es soldats se mòstren disconfòrmes damb aguest afrontament peth poder e aguest afrontament ei coneishut pes francesi.

Eth baron semblaue dispausat a véner car eth sètge, maugrat que maishantes lengües comentauen que ja auie hèt retirar, en prevision d'una des. hèta, toti es mòbles deth castèth. En hereuèr de 1719 Bonás prepausa a Berwick era prenuda de Castèth Leon sense hèr ne un solet tir, mejançant era intriga e era traïson, fenomèn que non ei estranh enes prenudes de Castèth Leon coma s'a anat reflexant a long dera sua istòria, o coma maxim mejançant un còp de man nocturn damb apròp de cent òmes; damb eth permís de Berwick, Bonás sospese al baron de Les, subornacion amiada a tèrme pera intermediària dera joena hemna deth governador; segontes Bonás eth governador ei fòrça estacat ara sua hemna qui exercís ua grana influéncia sus eth. Non artenhèn daurir ua petita clatenèra ena fidelitat

deth baron entath sòn rei, ei eth prumèr còp qu'un baron de Les non coo-pere damb es francesi, tanben se sage de subornar ath "*aide-majeur*" de Castèth Leon tà que daurisque era pòrta as sòns soldats francesi travestits de compatriòtes, sense artenhec tanpòc.

Eth baron de Les se disputaue damb eth coronèl dera armada reau, vengut de Lhèida, Pedro de Sevailles, eth comandament des soldats e dera artilhària que se trapaue en Castèth Leon, es 150 soldats e es sies pèces d'artilhària qu'auien arribat coma refortilh.

Aguestes dissensions en comandament non demorèren estranhes tàs francesi; aprofitant-se deth cisma en comandament dera fortaleza tratèren de subornar ath governador en tot valer-se des influéncias dera sua hemna, de qui didie Bonás "*tenía poder sobre las decisiones del gobernador*". Era intencion ère valer-se de un bon amic d'era, "*monsieur*" de Mun, capitan de cavalaria deth regiment de Noailles, tà obtier es sues influéncias, subornant ath madeish temps ath "*aide-majeur*" deth castèth tà que daurisse es pòrtes as francesi, camoflats de compatriòtes. Mès totes aguestes manòbres orquestades en complòt auien de besonh de negociacions que requerien temps, e temps ère aquerò que les mancaue as francesi, temerosi dera arribada de secors.

Era prumèra intencion de Bonás siguec era de entrar en Aran per Pònt de Rei, camin mès accessible tath pas des tropes e dera artilhària pera sua amplor, mès es sabotatges amiats a tèrme pes aranesi lo convertien en perilhós, expausat a emboscades e a granes pèrdes umanes, decidint-se explorar era accesibilitat peth Portilhon, optant per aguest pas tà invadir Aran, podent-se installar es sues tropes, un còp vençut aguest pas, ena planhèra de Bossòst tà que des d'aquiu limpiar eth camin entà Sent Biat; aguesta accion li facilitarie es comunicacions e er avitalhament de besonh tà assetjar Castèth Leon.

Bonás convòque en Luishon as cònsuls e nòbles des vals d'Oeil, Larboust e Louron tà qu'es sòns engenhaires ordenen aquerò de besonh tà qu'eth transit per aguest pas sigue segur e accessible. En pògues ores mès de mil obrèrs se junheren en Luishon, dus cents parells de bòus estacats a cars tath transpòrt e dus cents òmes des regiments dera Reina e de Castelas.

Tà poder daurir e transitar peth pas deth Portilhon ordenèc as abitants des pòbles vesins, e as sòns pròpris soldats, que se provedissen de piòisha e pala tà ampliar es camins, mès de mil òmes se junheren en Luishon tad aguest ahèr, armats de piòishes en lòc de fusilhs.

Alertat eth baron de Les des manòbres franceses ordenèc bloquejar eth camin que portaue deth Portilhon entà Bossòst damb arbes queiguts e ròques, mès Bonás non s'acovardèc, manèc divèrs cents de voluntaris protegits per soldats tà limpiar aguest blocatge, artenhent-lo.

Eth 25 de mai tot eth còs dera armada francesa se trapaue en Luishon; es canons deth 24, quate pèces, e es mortèrs, amiats sus luges tirades per mules e bòus auien costejat es gòrges dera val de Lairissa enquia arribar en Luishon; Bonás se metec ath cap dera expedicion e eth 26 de mai, tàs 5 dera tarde se dispausaue, despús de trauessar eth Portilhon, a pasar era net entre Bossòst e Castèth Leon; Le Blanc conde qu'eth dia 26 arribèc en Bossòst, a on hec reparar eth pònt qu'auie èstat des.hèt pes sabotatges, des d'aquiu marchèren sèt companhies de granadèrs tà aucupar un aute pònt que se trapaue a tres lègues d'aguest, eth pònt d'Era Bordeta, pònt qu'auie estat conservat peth governador de Castèth Leon tà mantier era comunicacion damb eth pòble d'Arró que se trape enfront deth castèth.

Es poblacions semblauen mostrar-se contentes, comuniquè Bonás a Le Blanc, damb era arribada deth francès e anauen a prestar-li aubediment ath delà dera exortacion hèta peth princep Pio de cuélher es armes e resistir-se; es francesi dispausauen de 3500 òmes e 200 parelhs de bòus qu'auien trabalhat durament tà arténher qu'era artilharia se daurisse pas entre es penents deth Portilhon, limpiant es camins qu'eth governador auie bloquejat; se demoraue era arribada deth canon en un plaç de quate o cinc dies, entà qu'ara seguida hèr arribar era povora, en diferenti enviaments tà esvitar qu'un fatau accident destrusisse totes es municions; mentres narraue aguesta situacion Le Blanc li hec arribar un plan ara sua majestat dera posicion des tropes, indicant que a londeman, 27 de mai iniciarien era construccion dera trinchèra tà poder posicionar es bateries lo mès apròp possible deth castèth, e poder plaçar eth canon eth madeish dia dera sua arribada. Era paga as que daurien trinchères ère de 15 sòus per dia, vint

sòus pera net e dobla racion de pan; es sergents crobauen eth doble; es trabalhs se succedien dia e net.

Bonás ath madeish temps s'aucepe, mejançant es sòns minadors e damb era ajuda d'Aranesi, de restablir es comunicacions damb Sent Biat, eth pas tath canon auie estat dubèrt, Coutoure escriuie a Le Blanc tà comunicar-li qu'eth pònt d'Era Bordeta, esbauçat per orde deth baron de Les, auie estat rehèt e que plaçaue un depòsit d'avitalhament en Bossòst; tot eth Baish Aran coope-raue damb es francesi. Eth blocatge de Castèth Leon s'a amiat a tèrme.

En Aragon s'inícien es movilizacions deuant d'es notícies qu'arribauen d'Aran, tant en Barbastro, a on s'amassen miquelets, coma ena val deth Cinca, es voluntaris se reagropen, mès era vigilància francesa dera ter-mièra se accentue.

Es francesi an arribat as pòrtes de Castèth Leon,

Eth 31 de mai Bonás comunique a Le Blanc qu'era artilharia se trape posi-cionada, es mortèrs e eth canon an artenhut daurir-se pas e s'an plaçat en Castèth Leon, es assetjadors an iniciat huec d'artilharia e de mosquetèrs, refusant era prumèra temptativa d'assaut, damb un soldat francés mòrt e dus herits.

En tant qu'açò passaue ena fortaleza, es municions arribauen peth Portil-hon, es aranesi fornien vaques e oelhes entar avitalhament, mès era haria que venguie d Montrejau a trauès de Sent Biat sonque podie èster trans-portada a shivau de mules ja que es camins èren impracticables entàs cars, mès de 200 mules s'aucupauen d'aguest besonh.

Bonás auie planejat meticulosament er assaut, se n'auie valut dera infor-macion que li auie hèt arribar prèvi Vallières, per aquerò coneishie ben eth terren sus eth que s'anaue a bàter. Un camin de circonvallacion destinat a comunicar entre eres a totes es tropes rodejaue eth castèth, es sòns accèssi e en pòble d'Es Bòrdes, serpentejant pera pala des montanhes a diuèrses nautades, ar arrecès dera artilharia dera fortaleza; aguest camin traues-saue Benós, Vilamòs e Arró e crotzaue eth Garona per tres pònts e eth Joeu per uns auti tres hòrtament bastits; eth pònt que se trapaue per dejós deth pòble d'Es Bòrdes ère protegit per ua fortificacion, casamata, des quaus huecs en.hinlauen era part dera Val qu'amiaue enquia Vielha.

Es tres batalhons de Picardie passèren era net dessús d'Es Bòrdes, sus ues arribentors de mejana nautada semiat de ròques, aguest campament se trapaue cubèrt per ua auta fortificacion que controlaue ath còp eth camin de Vielha e era entrada dera val deth Joeu; sus era cresta dera montanha ua relhèva de 12 òmes susvelhaue a distància tà dar era senhau d'alarma s'ère de besonh.

En centre des plecs dera montanha, que se trapauen deuant dera fortaleza de Castèth Leon, se placèren es dus batalhons soïssi de Castelas, cubèrts per tres pòstes que dominauen tota era Val, susvelhant dia e net eth camin dera Artiga de Lin que portaue entà Benasc. Ena petita planèra que s'estenie jos dera Garona neurida peth Joeu eth batalhon de Flandes susvelhaue eth camp, eth parc d'artilharia, es depòsits de municions, es magazèms, es horns e es ambulàncies.

Ua casamata, plaçada en passej de Bossòst, controlaue es comunicacions peth costat de França; un prumèr batalhon dera Reina se plaçaue entre Benós e Vilamòs mentres qu'eth segon ac hège entre Vilamòs e Arró.

Tà completar eth blocatge e preveir quinsevolh tentatiua peth costat espanhòu quate companhies de diuèrsi regiments s'auien destacat en Vielha e multiples escuadres controlauen es pòbles d'Aran. Castèth Leon ère assetjat per toti es sòns costats, toti es camins e pòbles d'Aran auien estat prenutts pes francesi.

Es atacs partiren dera ièrla que junh era embocadura deth Joeu damb eth Garona, es tres pèces deth 24 disparauen sus era muralha principau mentres qu'un shinhau mès endarrèr es tres mortèrs de nau pocas lançauen bombes sus er ensej dera fortaleza, es francesi volien acabar çò mès lèu possible damb era resisténcia, abans dera tostemp inoportuna arribada de refòrci tàs assetjats; ua retirada francesa serie calamitosa, damb un pòble aranés que se lheuarie ena sua contra, per aquerò era màger part dera artilharia s'aucupèc en castigar Castèth Leon.

Eth dia 5 de junh Dumains, brigadièr d'engenhaires deth rei, se dirigís a Le Blanc tà explicar-li eth cors des eveniments, per eth sabem qu'era net deth 29 ath 30 de mai es francesi placèren "*gabions*", gabiones, uets sus ua linha que gessie deth pòble d'Es Bòrdes, distrent era atencion der enemic,

permetent-les daurir trinchères entre es dues arribes deth Garona e deth Joeu deth costat dera sua junhença, arribant enquiath pòble d' "Aarros" ; cada net anèren auançant en sòn embarralhatge, era net deth 30 ath 31 de mai se bastiren mès trinchères, auançant cada dia entath castèth, era net deth 31 ath 1 se trabalhèc enes trinchères e era següenta en daurir d' autes trinchères, enquiara arribada deth canon eth dia 1 de junh, per un camin de dificil manòbra entath pas dera pèça d'artilharia.

Passada era net deth 2 ath 3 de junh es francesi trabalhèren de manèra contunha tà bastir era bateria mejançant era junhuda de taulons, per manca de tèrra, coma auie descrit ena sua planificacion der atac Dumains.

Era bateria de tres pèces se traparie premanida tà daurir huec eth dia 7 e era bateria de bombes e mortèrs eth dia 6; se bastic o re.hec un camin cubèrt ath torn dera fortaleza. Dumains calcule qu'era fortaleza se sosmeterà entre eth 10 e eth 12 de junh

Es aranesi dobtauen entre eri dera actitud a préner, semblauen auer-se tornat mens cooperants damb es francesi, actitud qu'obliguèc a Bonás a escrúer ath duc d'Orleans afirmant qu'era deishadesa e falta de cooperacion apareishuda entre es aranesi semble que ven pes ordes emetudes peth Princep Pio tà qu'es pòbles presèssen es armes, dilhèu eth baron de Les auec quauquarren a veir en aguesta actitud, e per aquerò se ve obligat a amassar as eclesiastics e proòms dera Val tà comunicar-les qu'eth se trapaue aquiù tà protegir-les damb es sues tropes, e que se volien era patz ço milhor que podien hèr ère obedir-li, en cas contrari, se mancaue cooperacion per part des aranesi, non dobtarie en plantejar-les era guèrra dirècta; jos aquestes menaces es aranesi cooperèren damb es francesi; de hèt eth pòble aranés se trapaue menaçat tant pes invasors coma pes tropes deth baron de Les, inclinant-se segontes semble peth ban que vedien damb mès possibilitats de gesser-se'n plan ena disputa belica.

Es refòrci aragonesi non apareisheran, es miquelets non treigueren eth cap, deuant deth poder mostrat pes francesi e eth resson des canons que castigauen era fortaleza; es passi d'entrada en Aran auien estat prenuts pes francesi, non se apercebie cap indici de refòrç, Aran se trapaue isolada pes invasors qu'assetjauen Castèth Leon.

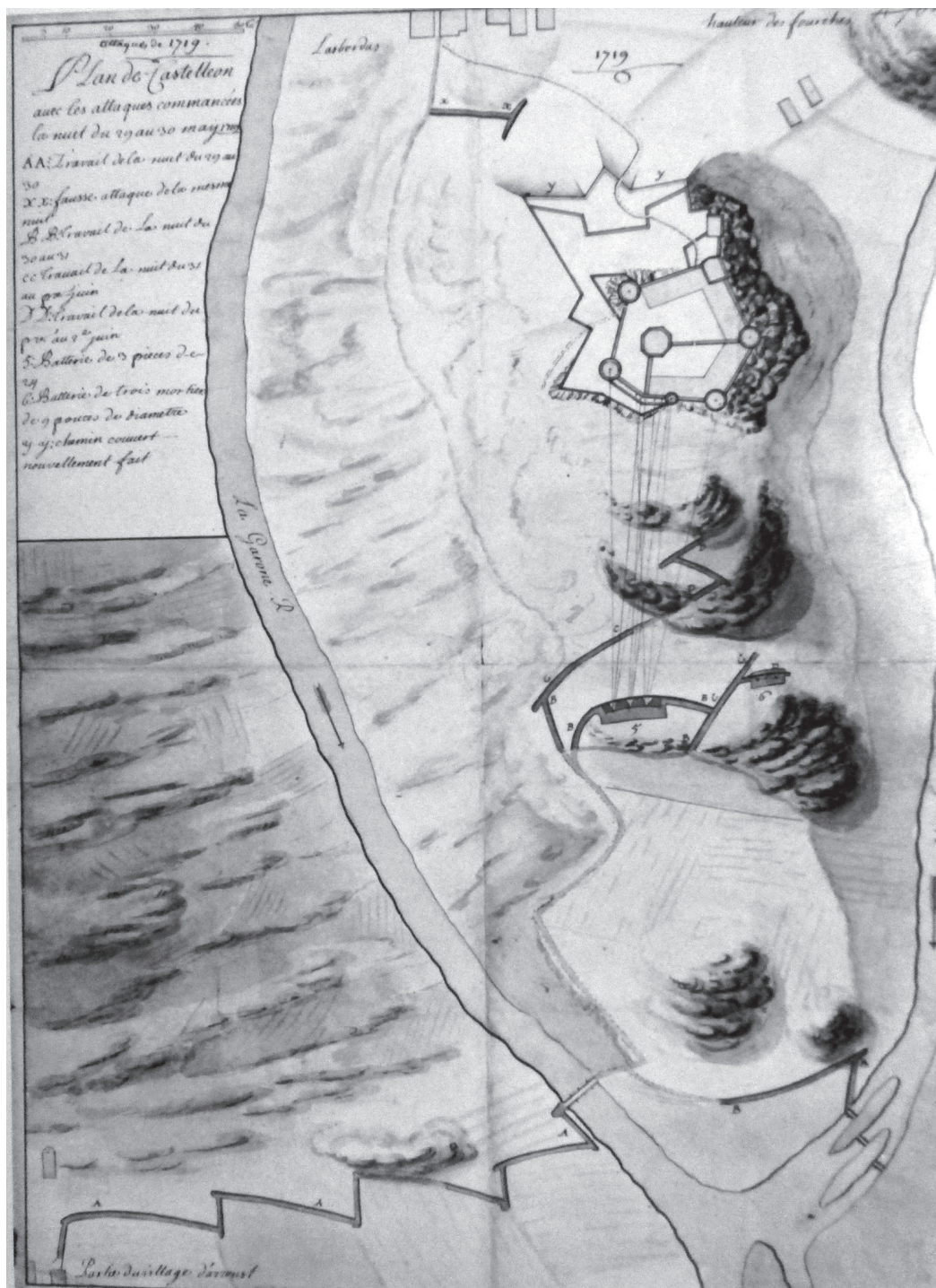
Er assetjament provoquèc gran expectacion enes pòbles francesi dera termièra, multitud de curiosi sajauen de penetrar en Aran tà veir d'apròp as veterans batalhons e companhies, esgatussats en multiples batalhes; damb aguesta afuència Bonás se vedec obligat a abraçar aguest ahèr, un còs de guàrdia en Bossòst s'encarguec d'empedir eth pas de toti aqueri que non siguessen utiles entath sètge; auien d'acontentar-se en veir des de luenh eth hum des canons.

Eth 8 de junh era bateria de mortèrs inicièc eth huec, incomodant ara guarnison, provocant bères baishes; era bastida dera bateria des tres pèces deth 24 s'auie retrasat, non i auie tèrra tad aquerò ja qu'eth terren ère rocalhós e auie estat de besonh portar-la damb cariòts, mès ère massa fina e non servie, era carcassa dera bateria s'auèc de bastir damb husta, coma ja auie estat previst anteriorament.

Ara fin eth dia 9 era bateria de canons dauric huec, trapant-se mès resis-tència dera demorada, es murs èren mès solids e espèssi de lo previst en un principi, eth castèth se defenie numantinament, coma podie, mès era sua artilharia defensiua non provoquèc excessius damnatges enes trinchères des assetjadors, bèri òmes herits e pòc mès.

Dia a dia Bonás demoraue, sense produsir-se, era arribada d'un emissari deth governador tà pactar era rendicion, es tropes de refòrc espanhòles seguien sense aparéisher, toti es refòrci se trapauen en Hondarribia e era situacion de Castèth Leon arribaue ath limit, mentres qu'es tropes franceses se vedien aumentades damb era arribada de nauï soldats que substituíen as cansats e refortilhauen es linhas d'assaut. Eth canon des francesi non paraue de disparar, sense pòsa, a mesura que li anauen arribant es municions.

Eth dia 10 de junh eth coronèl Pedro de Sevailles, ath comandament dera guarnison dera fortalesa de Castèth Leon, sollicitèc ua trèva a Bonás; eth francés non sonque non l'ac concedís, senon que responec damb mès huec d'artilharia, daurint ua bèrca en còs deth castèth de 25 canes; toti es abitacles dera fortalesa auien estat tocats e arroëïnats, deuant dera evidéncia dera des.hèta imminenta e sajant d'esvitar major pèrdes de vida entre es sòns soldats eth coronèl se rendec a londeman.

1719. Atac Castèth-Leon. Archiu SHAT

Eth dia 11 de junh de 1719, tàs sies deth maitin Castèth Leon se sosmet a Bonás, ath marqués de Miron, coronèl deth regiment de Flandes, ath princep de Montauban, coronèl deth regiment de Picardie, a d'Ambres coronèl deth regiment dera Reina e a Chateaubourg lòctenent coronèl deth regiment de Picardie.

Eth baron de Les, governador, eth coronèl, quate capitans, ueit lòctenets e 140 soldats de diferenti regiments espanhòus auien estat hèts presoèrs, era majoria dera guarnison siguec enviada presoèra entà Lectoure, entre Auch e Agen. Se trapèren en Castèth Leon nau canons de hèr. Es pèrdes deth costat francés auie estat escasses, tres oficiaus herits, cinc soldats mòrts e uns auti 20 herits.

Despús dera prenuda de Castèth Leon Dumains escriu a Le Blanc anonciant-li qu'auie hèt a vier as obrèrs tà apraiar es maus produsits ena fortaleza pera artilharia, tà poder conservar-la, en tot quedar ara demora de recéber ordes ath respècte.

Bonás deishèc ena fortaleza ath batalhon de Flandes e a dues companhies de milícies de Comenges tà apraiar es bèrques produsides pes obusi, qu'auien des.hèt era fortaleza.

Aran despús dera prenuda de Castèth Leon

Berwick nomentèc a Champier, lòctenent coronèl d'infantaria, governador de Castèth Leon e d'Aran, a Bardou major deth castèth e a Bessins ajudant deth major, ath comandament dera guarnison que i auie en Castèth Leon. Bonás sollicitèc a Berwick, eth dia 16 de junh, eth nomentament coma jutge d'Aran tà Marc Antoine de Lassus, nomentament que, en un principi siguec acceptat, siguec revocat ath pòc temps deuant des quèishes ocasionades pes aranesi, damb era intencion de non produsir conflicte entre era poblacion. Mès Le Blanc les respon que *“Su Alteza Real”* ve ben encargar-li ua comission tà remplaçar es foncions de jutge d'Aran, mès que coma qu'en aguest tipe de comissionats i a ordinàriament causes relatiues as usatges deth país a besonh Le Blanc *“pour la fayre fayre dans les règles d'avoir copie du titre de celuy qui exerçoit ci-devant ceste charge pour l'Espagne”*

Pendent era ocupacion francesa siguec eth hilh, Marc François de Lassus qui remplacèc es foncions de jutge d'Aran, nomentament que tanben si-guec revocat.

Dera actitud des aranesi, en temps posterior ara prenuda, condaue Bonás qu'es abitants de toti es pòbles i auien anat tà prestar-li aubediència, mau-grat qu'eth princep Pio les auie enviat tres corrèus encoratjant-les a cuél-her es armes; li semblaue a Bonás qu'es pòbles d'Aran èren contenti deth partit qu'auien escuelhut, compromettent-se eth francés a mantier es sues libertats e privilèges, facilitant-les armes tà lutar per eri s'ère de besonh; un francés s'aufríe as aranesi tà ajudar-les a mantier es sues libertats; tan-ben referie qu'es aranesi se mantengueren enes sues cases, tranquils, non dant-se'n compde reaument dera existència de tropes franceses ena Val, mantenguent Bonás era paraula que les auie dat, "*ni una sola espiga de trigo se había cortado por los franceses*"; inclús pòbles des vals vesies li envièren diputats secretament tà pregar-les que les envadissen e atau passar jos era proteccion francesa, coma cite Albareda.

S'arribèc a especular damb era possibilitat, balhades es facilitats aufrides pes aranesi as envadidors, de qu'Aran siguesse includida ena geografia politica de França, estudiant-se e analisant-se diuèrses opcions d'escambi damb Espanha.

I auec aranesi que, tras era prenuda de Castèth Leon pera armada francesa, se junheren as sues tropes; dus caps dera companhia de fusilhèrs anèren a auferir es sòns servicis, un d'eri damb tota era sua companhia, er aute, Jaume Mora, se entreguèc damb bèri destacaments; Bonás formèc, damb aguesti voluntaris, tres companhies.

Un còp plaçada era Val d'Aran en mans franceses, distribuïts es coman-daments e cargues entre es sòns partidaris, Bonás marchèc entà Pau, dei-shant Aran; er objetiu que li auie marcat Berwick en començament dera campanha auie estat artenhut, Castèth Leon auie estat prenut.

Champier, eth nau governador, convoquèc eth 23 de junh de 1719, pògui dies despús dera rendicion dera fortalesa, as representants poltics d'Aran, ua Val que se trapaue immergida ena misèria despús eth pagament des taxes impausades prumèr pera ràzzia de Luishon de Taff e posteriorament

per anterior governador, eth baron de Les; Champier les prometec patz e tranquillitat, justícia e bon comportament des tropes franceses enquiàs araneses, mès tanben les avisèc de que quinsevolh insubordinacion serie durament castigada.

Promeses totes eres non complides, Champier impausèc naues cargues tributàries as aranesi, arribant inclús a prepausar a Bonás, coneishedor dera mauversion, un despartiment entre eri des pesucs impòsti requectats impunidament. Bonás non cedic ara aufèrta de Champier e lo denoncièc deuant Berwick en tot èster Champier destituït e empresoad en Perpignan; aguesta actitud de Berwick e de Bonás hec qu'es aranesi vedessen damb milhors uelhs as sòns invasors francesi. Ditz Mercader qu'era conducta de Bonás enquia Champier hec qu'es aranesi collaborèssen damb Bonás enquiath punt qu'era Reau Audiència de Catalunya se quèishe d'auer agut en Aran subjèctes senhalats plan a favor des francesi e nomena a Salvador Avella, Jaime Rodés e ath caperan Sans Amiell coma fomentadors dera sedicion e cabecèrs dera tropa enemiga.

Per çò que hè ath destin dera fortaleza de Castèth Leon, Le Blanc escriuec ua carta a Berwick interrogant-li ath respècte, ¿qué deuie de hèr damb era fortaleza?

Berwick li respon, eth 27 de junh des de Renteria, en tot hèr-li saber que, *si bien en otro moment lo mejor hubiera sido derruirlo, piensa, sin embargo, que sería mejor mantenerlo en pie ja que cierra la entrada a Francia por este lado, pero esta es sólo su opinión personal*, segontes afirme eth pròpri Berwick, en tot híger que “*como esta guerra debe de llegar a su fin, si su Alteza Real lo aprueba*”, era sua orde serà de minar-lo e destruir-lo.

Es presions politiques tà que Felipe V destituïsque a Alberoni, vertadèr autor dera disputa, s'anèren hènnt mès fòrtes e constants; eth regent francés arribèc a afirmar que non i aurie patz mentres eth ministre seguisse en sòn lòc, inclús era reina, que tostemp li auie apuat, li dèc era esquia. Eth 5 de deseme de 1719 Alberoni ei convidat a deishar Madrid en tèrme de 24 ores e a gèsser d'Espanha en tèrme de 8 dies. Tornèc tà Itàlia, morint en Ravena as 88 ans.

Es recomandacions, ordes, de Berwick respècte ath destin de Castèth Leon s'amièren a tèrme; era fortaleza acabèc de minar-se pendent eth mes de

noveme de 1719, era artilharia e es municions franceses, qu'auien estat tengudes entath sètge, sigueren portades tà Sent Gaudenç des de Sent Biat, a on auien arribat gràcies ar eishamplament que se hec deth camin reau des de Castèth Leon enquia França, des de Sent Gaudenç auie d'èster transportada tàs arsenaus de Bordèus e Tolosa; era guarnison siguec repartida entre es pòbles e en deseme de 1719 Castèth Leon, siguec esbauçat e es sues muralhes desbastides enquiath nivèu deth solèr.

Aciu acabèc era vida d'aguesta fortaleza, que pendent tanti e tanti ans auie suenhat, marcat, menaçat en ocasions era vida vidanta des aranesi.

Moric sense luta, dinamitada pes sòns actuaus proprietaris, sense qu'arrés la defenesse, deuant dera imperturbabla guardada des aranesi, trist destin entath castèth.

Auien passat 436 ans, lèu 5 sègles, des d'aqueth 1283, ja tan luenh en temps, quan un aute francés, Eustaquio de Beaumarchais auie decidit lheuar, en aqueth tucòlet a tocar aquerò que despús siguec eth pòble d'Es Bòrdes, ua des fortalèses mès importantes de tot eth Pirenèu, Castèth Leon. Es francesi la bastiren e eri madeishi l'esbaucèren. Es sues pèires s'aprofitèren tà naues edificacions, de caractèr civiu, era placa damb era inscripcion de Ferrer, era deth soldat jasent e bèra ua mès formèren part de naues construccions, encastrades enes sòns murs, deishant reflèxe d'aquerò qu'abans siguec era mès importanta construccion belica des Pirenèus.

Arren demore d'aquera pèira nomentada per Zamora en sòn qüestionari que didie "*Annibal me fecit*", en clara allusion a ua origina cartaginesa; aguesta origina deth castèth tanben lo cite, en referéncia recuelhuda per Calzado, frai Joseph Massot en 1669, agustin leridan, quan afirme en relacion ath convent de Mijaran que se trapaue a tres ores de "*un fortissimo castillo fundado Annibal cartaginés*".

Tractat dera Haya 1720

Eth 17 de hereuèr de 1720, despús de reconquistar es espanhòus diuèrses places as francesi, se signaue era patz en Londres, hestejada per toti es pòbles des nacions beligerantes, encara qu'era Val seguic en poder des

francesi, non recuperant-se definitivament enquiath tractat de Cambray, signat en 1721 entre es representants d'Espanha, França e Anglatèrra.

Es relacions entre es vals vesies e Aran, autant personaus coma comerciaus se reprenent e ena hèira de Sent Biat de 1720 i anèren es aranesi, damb eth sòn clergat representat per mès de cent caperans; sigueren ans de patz enquiara arribada d'ua naua invasion, mès damb ua peculiaritat que hec diferentes es següentes accions beliques, Castèth Leon ja non i ère.

Eth baron de Les ei replaçat coma governador. Nomenament d'assessor

Eth baron de Les torne dera sua captivitat en França e apareish en Barcelona, eth 10 de hereuèr de 1720, implorant a Felipe V èster replaçat en sòn cargue de governador d'Aran e un augment des sòns onoraris pera fidelitat mantenguda ath rei.

Era *Camara de Castilla*, peth sòn secretari Juan Milan d'Aragon, sollicite ath princep Pio e ara Reau Audiência de Catalonha informacion sus era remuneracion e era gratificacion que mereish eth Baron de Les, tanben era Reau Audiência de Catalonha en junh de 1720 rebrembe en quin punt quedèc Aran damb eth Decrèt de Naua Planta e atau informe ara Audiência, sus eth jornau e es drets deth baron de Les.

Era Reau Audiência de Catalonha rebrembe qu'en 1717 ja s'auie prononciat ath respècte sus de qui depenie era autoritat en Aran, governador que crobaue 80 escuts de plata cada an e 100 liures de moneda eth sòn assessor e gaudie d'ua companhia de 100 compatriòtes restacats ath castèth de Castèth Leon, mès hig era Reau Audiência qu'ara qu'eth baron s'auie mantengut damb aonor enes exèrcits dera sua Majestat, qu'auie estat capitan de shivaus, que se trobaue damb eth grad de coronèl e qu'auie satisfèt en tot era defensa deth castèth auie cesat era utilitat dera companhia de 100 òmes, logic en non existir eth castèth tà protegir, mès que non poderie mantier-se sonque damb 75 escuts ath mes.

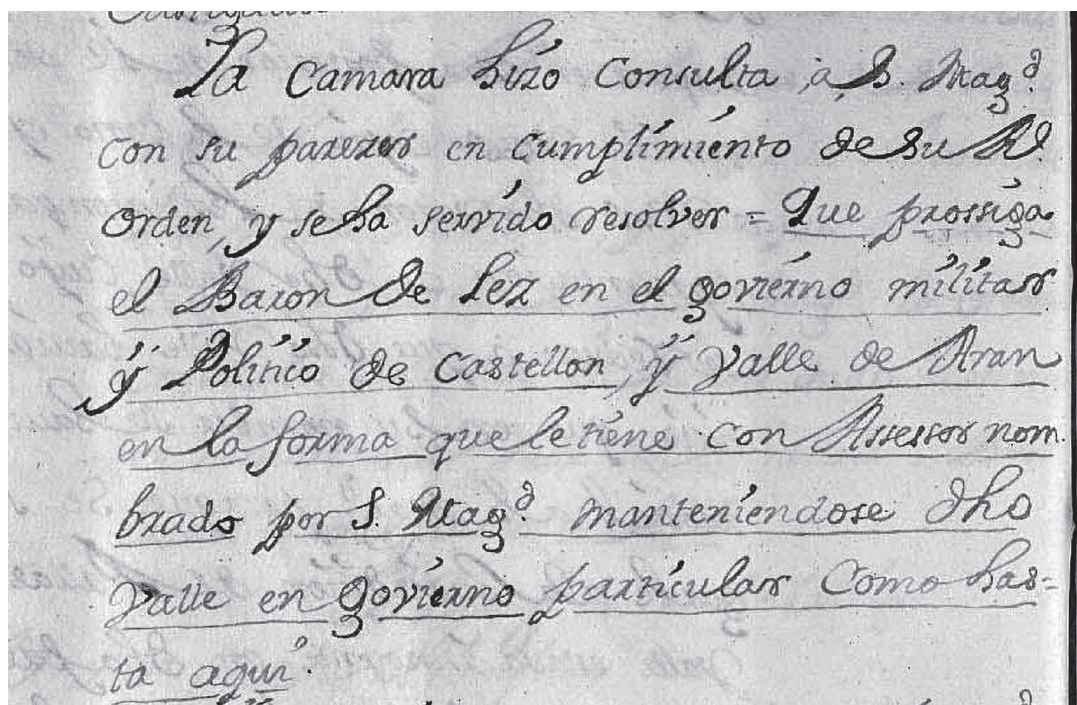
Eth jornau deth governador totemp auie constituït, a long des ans, motiu de quèisha freqüenta. Recebie un dinèr reau entà mantier era guarnison,

que Lladonosa cite de 100 liures, que despús passarie de 1720 a 18000 reaus de bilhon, ath delà cada huec d'Aran auie de pagar-li un galin de horment, impausat de 10 litres de gran; tanben recebie ua part des sòs que se crubaue peth transpòrt dera husta peth Garona e peth peatge deth bestiar qu'entraue en Aran, que segontes Gracia ère de 300 reaus a principis deth sègle XVII; crubaue peth pas des tropes que passauen pera Val un ducat e un hormatge, e peth dret de proteccion ad aguestes tropes, 50 o 60 reaus annaus, complètant eth sòn jornau damb eth crubament des "*composiciones*" pes crims, disputes e d'auti excèssi, que li reportauen boni beneficis, encara qu'aguesta possibilitat de pagar es penes damb sòs siguec motiu d'excèssi e desordens manifèsti, en poder quedar en libertat es culpables mejançant eth pagament de cèrta quantitat de sòs.

Se podie avalorar en uns 250-300 es ducats que podien guanhar en un an es governadors d'Aran en sègle XVII, sòs que semble deth tot insufisent segontes es quèishes produsides. En 1636 e 1650 son 30 escuts per an, en 1720 èren 80 escuts d'argent annaus, passant a crubar posteriorament 18000 reaus de bilhon castelhans.

Felipe V ratifiquèc finaument ath baron de Les coma governador, damb un jornau de 18.000 reaus de bilhon peth sòn cargue de governador militar ja qu'eth de governador politic, adjunt ath cargue anterior ère de franc.

Eth rei declare exclusivament dera sua competència era designacion de assessor, ja qu'enquia alavetz depenie era sua designacion deth governador politic, en tot èster forestèr eth designat, citant eth jornau. Felipe V metec coma condicion que siguesse extrangèr ena comarca d'Aran, aguesta condicion, junhuda ara escassa remuneracion qu'auie eth cargue hec dificil que se trapèsse a quauquarrés entath lòc d'assessor atau que, un còp evacuades es tropes franceses, auec d'aucupar eth cargue de manèra interina un aranés, José Miguel España, enquia qu'en 1724 siguec nomenat assessor, damb cargue en propietat un avocat deth Pallars, de Talarn, Buenaventura Marsá de Vilamitjana, damb caractèr de jutge ordinari de patz. Es cargues quedauen definides, un governador militar e un assessor governatiu damb caractèrs de jutge ordinari.

La Camara hizo Consulta a S. Mag.
con su parecer en cumplimiento de su R.
Orden, y se ha servido resolver = Que prosiga
el Baron de Les en el gobierno militar
y Politico de Castellon, y Valle de Aran
en la forma que le tiene con Asesores nom-
brados por S. Mag. manteniendose dho
Valle en Gobierno particular como has-
ta aqui.

Ratificacion Baron de Les com governador militar e politic dera Val d'Aran. Villetes y Consultas.
Arxchiu Corona d'Aragó.

Devolucion de Castèth Leon

Eth 30 d'agost de 1721 era Reau Audiència recep era notificacion deth Princep Pio di Savoia di Moura Corte Real y Moncada, capitan generau de Catalonha, que junh dues cartes de S. Maj. senhalant eth dia 10 de seteme tà procedir ara restitucion de Castèth Leon e dera Val d'Aran per part de sa "Mag. Cristianisima el Rey", se referís ath rei francés, e dera Cerdanha francesa.

Son designats, peth mariscau Berwick, tara restitucion aranesa per part francesa, eth governador actuau d'Aran, Muletti e eth comissari ordenador Hocqart e per part espanhòla "el gobernador que fue y debe ser de dicho Valle de Aran" eth baron de Les e eth comissari ordenador Joseph Mauricio Sala, en tot dar-les entad açò es oportuns poders e instruccions.

Castèth Leon aurà d'èster liurat "con la artillería, los pertrechos y minuciones que se hallaran en ella cuando las tropas de S. Mag. Cristianisima lo ocuparon, sin

reservar ni exceptuar nada”, en tot èster ahèr des comissaris verificar que s'amie a tèrme corrèctamente, recebent ath delà era orde “que se efectue el encargo con toda la mayor quietud y amistad que sea posible”.

En madeish “villete” se hig ar acòrd de restitucion uns comentaris qüestions que plantege eth baron de Les, pregunte qué a de hèr damb es vesins dera Val d'Aran armats que son partidaris des francesi, e damb aqueri que se “señalaron muy a favor de Francia, en especial Salvador Avella, mossen Jayme Rodes y el presbítero Sans Amiell, los que en estos tiempos últimos y en los antecedentes han fomentado y capitaneado sediciosos y tropas enemigas contra los de S. Mag. y sus Pueblos”, eth baron cre que mantien es sues armes e sollicite saber se s'an de mantier o non en Aran. Sollicite tanben que se li envie un assessor damb era màger brevetat.

En aguest comunicat era Reau Audiència dicte que

“En relacion al Gobierno Politico solo discurre que se nombre un Asesor Interino, pidiendo informe al Ministro D. Pedro Jerónimo de Quintana del que podrá ser no pareciendo obice a la Real Audiencia que en el interín sea del Valle de Aran si es fiel, maduro e inteligente, y que se consulte para el cargo de Asesor definitivo sujetos, pero que no sean del Valle de Aran”. Su sueldo será de “1000 Reales que pagará el Valle de Aran y 2000 de la Real Hacienda, teniendo en todo tres mil”.

En relacion ara qüestion deth baron de Les sus es armes era Reau Audiència dicte que se proïbisquen es armes, “con las excepciones y circunstancias que se practican en el Principado” e sus es tres subjèctes nomentats “se pida informe a Dn. Pedro de Quintana”.

Pedro de Quintana respon, en relacion as tres subjètes Avella, Rodes e Sans, demanant mès temps e esclariments entà eméter eth sòn vejaire perque

“extrajudicialmente he iodo varias cosas en pro y en contra. Y habiendo comenzado a informarme con toda cautela he hallado diferentes noticias. Y aunque no dudo que los tres sujetos no son buenos vasallos del Rey pero ni su poder ni sus enlaces no piden Remedios Extraordinarios no obstante como esta materia es delicada yo deseo informarme con fundamento y hasta entonces no me atreveré a decir lo que he comprendido y entiendo”

Eth ministre respon, que entath cargue d'assessor *“solo es proporcionado y conveniente el Dr. España, por tener las cualidades suficientes para ese empleo”*, mès Matèu Arjò e Binós, remitís ara Reau Audiéncia un memoriau sollicitant de nau eth cargue d'assessor, deth que siguec destituït en an 1717.

Era Reau Audiéncia ei explicit, dictant eth 22 de noveme de 1721, que se pòt nomenar de forma interina ath Dr. España, coma prepausa eth ministre Pedro Gerónimo de Quintana mès

“que se pase a consultar sujetos a S. Mag. que no sean del Valle de Aran (como está mandado) para que sirva nombrar Asesor en propiedad y que al Dr. Arxó se le atienda en otro empleo”.

En relacion ara proïbicion der usatge d'armes, ar an següent, en 1722, eth baron de Les rebrembe qu'eth sollicitèc ath Princep Pio instruccions ath respècte en relacion ara permission deth sòn usatge o s'auie de recuelher-les. Eth dictamen ja mencionat dera Reau Audiéncia non semble qu'arribèsse ath baron ja qu'aguesta Audiéncia *“creyendo se a extraviado esta orden”* comunique que s'estene de nau era orde *“para que el Baron de Les desarme aquellos vecinos, usando de prudencia dejando solo armadas las Justicias y que si hubiera sujetos de distinción que soliciten el porte de espada acudan a V.E para justificar los motivos”*, ei a dïder anar ath capitan generau de Catalonha tà justificar-les.

Er ahèr deth desarmament non acabèc aciu, eth baron de Les, escriu ath capitan generau tà comunicar-li, vendent que quauqu'uns seguien armats, que li auie sembat convenient hèr un registre generau d'armes, en un dia e ora senhalat, *“por el oficial que estaba acuartelado en cada respectivo lugar con asistencia del Bayle y de cuatro soldados”*. Aguest registre s'amièc a tèrme eth dia 25 de març, *“al salir de Misa Mayor”*, recuelhent-se sonque ues 60 armes *“parte de las quales no son de servicio”*, liurant-se es armes ath guarda magazèm de Casteh Leon, reservant bères ues tà liurar-les a *“diferentes Bayles que carecían de ellas para administración de Justicia”*. Eth baron de Les ei persuadit que bèra ua mès sigue amagada en poder dera poblacion e sollicite que se tornèsse a publicar *“en aquel Pays el dicto prohibitivo del Porte de Armas a fin de aplicar a los transgresores el castigo correspondiente”*. Era Reau Audiéncia liurèc es oportuns edictes ath capitan Generau tà que se tornen a publicar *“en las Villas principales de aquel Valle de Aran”*

En hereuèr de 1723 non i a un assessor definitiu ena Val d'Aran, ja s'auie sollicitat ara Reau Audiència, en seteme de 1722, qui èren es subjèctes mès avients entad aguest cargue, que non siguessen naturaus dera Val d'Aran, mès aguesta responsa non s'artenhec atau que Dn. Lorenzo de Vivanco e Angulo d'orde dera Camara escriu a Dn. Francisco Caetano d'Aragon tà que se dirigisque de nau ara Reau Audiència, en carta deth 23 de mai de 1723, tà que se pronóncie e ejecute çò mès lèu possible.

Era Reau Audiència comunique que non se trapèc cap “extranjero” entad aguest cargue, per açò s'auèc de nomenar, per besonh, de forma interina ath Dr. Joseph de Miguel España “*buen vasallo de S. Mag, letrado capaz que reside en aquel territorio*”. S'èren es gestions tà trapar assessor, ja des dera prumèra carta de seteme de 1722, e se hèn de nau despús d'aguesta segona carta de mai de 1723, mès respon era Reau Audiència

“y no obstante como aquel territorio es esteril, apartado de todo Comercio y expuesto en rigurosas destemplanzas, intensos frios y abundantes nieves, con el desconsuelo de tener su residencia el Asesor en la Villa de Viella. Por estos motivos no se ha podido encontrar sino únicamente un letrado no natural del Valle de Aran que incline a servir del expresado oficio de Asesor”.

E eth assessor trobat ei Dn. Buenaventura Massia, naturau e resident en Vilamitjana deth Corregiment de Talarn,

“De edad de mas de quarenta años. Fue Cathedratico de Leyes en la Universidad extinta de esta Ciudad, ha continuado despues en el Oficio de Abogado con reputación. Muy buen vasallo ha padecido varios contratiempos y persecuciones por su fidelidad”.

Era Reau Audiència prepausa entath cargue d'assessor en Aran a Buena-ventura Massiá, era Cramba consulte ath rei e en junh de 1724 ei designat assessor e jutge ordinari dera Vald'Aran.

Francisco Cao de Benós e Benosa, baron de Les, hilh deth baron José Alberto e de Marianna de Benosa, morís en Les eth 12 d'abriu de 1724, auie hèt testament en Agen en 1719. Maridat, en Betzebe, damb Isabel de Peguillan de Larboust e Noe, baronesa de Lodes en 1715, Era sua hemna se tornèc a maridar en 1727 damb eth coronèl e mariscau de camp Diego (o José) Manrique.

ANNÈXE 1

APOGÈU E QUEIGUDA DE MATEU ARJÒ BINÓS, JUTGE ORDINARI D'ARAN

Son nombrosi es documents trapats autant en Archiu Istoric Generau d'Aran coma en Ministèri de Cultura, que hèn referéncia a Mateu Arjò, Arxó, Binós; aguesti documents permeten traçar era sua cronologia en Aran.

Eth 10 de mai 1712. Mateu Arjò Binós escriu a Sancí Aunòs, sindic, tà que comuniquè ath governador qu'a estat nomentat peth rei jutge ordinari dera Val d'Aran, comunicant-li que jurarà eth sòn cargue eth dia 12 de mai e vò que tath sòn jurament assistisquen eth prior, es conselhèrs e proòms. L'ac rebrembe eth dia 6 de junh de 1712 quan Arjò Binós comuniquè eth sòn nomentament de nau a Sancí Aunòs e demane que l'ac comuniquè as conselhèrs deth Conselh Generau tà que passen a jurar-lo. Eth dia 21 de junh Sancí Aunòs convòque ath prior de Pujolo ara amassada deth Conselh Generau deth dia 28 de junh en Vielha, tà parlar dera provision de jutge deth Dr- Arjò Binós e de manar ua representacion tath bisbat de Comenges. Era amassada deuec d'amiar-se a tèrme e Mateu Arjò ei acceptat coma jutge generau. Passen es ans e ara fin de 1714, eth 25 de deseme, ei designat "*subdelegado de la superintendencia de Castèth Leon y la Val d'Aran*" damb foncions financèras e de contròl reau. Era mission des subdelegats ère era representacion deth sòn superior jerarquic ena circonscripcion e velhar per ua bona correspondéncia entre es abitants e era tropa, procurant meter-se d'acòrd damb eth comissari de guèrra dera guarnison o deth destacament deth lòc. Ei era maxima autoritat judiciau en Aran.

Mès Mateu Arjò non ei conforme damb eth sòn jornau:

Era Reau Audiéncia recep era carta de 19 de març de 1717 de D. Juan Milan d'Aragon, que sollicite, d'acòrd damb era Cramba explicacions en relacion ar "*Asesor del Gobernador del Valle de Aran y su sueldo*". Aguesta Reau Audiéncia informe, en abriu de 1717, qu'eth cargue d'assessor l'escuelh eth governador e eth sindic, damb emplec triannau e qu'en 1708 eth cargue l'auie eth Dr. Matèu Arxó e Binós per nombrament dera pròpria Val e deth

governador enquia qu'auèc de húger entà França, tornant entara Val en octubre de 1708 e que *“luego de recuperado el Teniente General que comandaba las tropas reintegró al referido Dr. Matheu Arxó en la continuación de su empleo de Asesoria, y no tiene otro título ni despacho alguno de S.Mag.”*

Seguís era Reau Audiéncia afirmant que

“El referido Dr. Matheu Arxó y Binos es sujeto de conocida fidelidad y muy suficiente literatura para el referido empleo y si bien antecedentemente estaba muy bien visto y aplaudido en el referido empleo pero desde que el Intendente General Dn. Joseph Patiño le nombró por subdelegado en el mismo Valle de Aran los pueblos han dado muchas quejas de el procesándole así en el Tribunal de la Intendencia General como es la Real Audiencia y por no estar estos Procesos aun en estado de verse no puede por ahora la Real Audiencia hacer juicio si son fundados o maliciosos.”

En relacion ath jornau era Reau Audiéncia respon que

“Esta Asesoria del Valle de Aran no tiene más salario que ciento y diez libras de vellón que las paga el mismo Valle de Aran. Pero a mas de el cobra el Asesor los derechos de Sentencias como los demás Asesores de Cathaluña que son cosa incierta según las ocurrencias de los negocios y pleitos”

Era Reau Audiéncia aconselhe, en junhsèga de 1721, qu'ath Dr. Matèu Arjò se li auferisque bèra “Alcaldia Mayor” ja que non pòt èster “Asesor del Valle de Aran”.

“Debe empero la Real Audiencia hacer a V.E. presente que en conformidad de lo que S.M. tiene resuelto y de acuerdo con la Cámara prevenido por el Sr. D. Juan Milan de Aragon en carta de 14 de septiembre de 1720 dirigida a Francisco Caetano de Aragon Gobernador y Comandante General Interino de que esta Real Audiencia informe y proponga para dicha Asesoria sujetos los mandamientos y a propósito con circunstancia que no han de ser naturales del mismo Valle de Aran. Parece queda este sujeto excluido de ser propuesto y prevehido en el dicho empleo”

Matèu Arjò e Binós siguec cesat en cargue d'assessor e sollicite un nau emplec, redactant a tau efècte un “Memorial” dirigit ara Reau Audiéncia, coma “Dr. En ambos Derechos”, en Barcelona en abriu de 1721.”Sirvió de Juez Ordi-

nario del Valle de Aran antes de las primeras inquietudes de Cathaluña hasta 1707 que se ocupa Castel Leon. Se vio en no pocos peligros de su vida y un total saqueo de su casa, abandonando todos sus bienes y patrimonio y desamparo su familia de mujer e hijos”

“Se pasó a la parte de Francia hasta que las armas de S.M. recobraron Castel Leon, habiendo con su asistencia, aplicación y vigilancia trabajado en la rendición y toma de este Castillo por manera que al tiempo de expugnarle le prendieron y durante su prisión padeció muchas miserias”

“Luego de la toma de Castel Leon fue reintegrado al suplicante de orden del Rey al mismo empleo de Asesor hasta 1718”

“Cuando la Francia declaró la ultima Guerra y dominó Castel Leon se vino inmediatamente a Barcelona donde se halla, dejado allí a su familia con pocas o ninguna asistencia”

“Por cuyo motivo solicita la atención de S.M. para cualquier empleo y merced que fuere de su Real Agrado”

Era darrèra notificacion recuelhuda de Matèu Arjò, ei era d'un Memoriau qu'eth madeish presente ena Reau Audiència “después que se halle libre de cargos por los quales era detenido por la Sala Criminal” tà optar ath cargue de “Mayordomo de Propios y Pagador del gasto menudo” de Barcelona.

ANNÈXE 2

1940. REINVIDINCACION DETH TÍTOL DE BARON DE LES PER PART DE FRANCISCO CAO DE BENÓS.

Francisco Cao de Benós se dirigís ara Reau Cramba a prepaus deth sòn títol nobiliari, aguesta Cramba remet eth sòn memoriau ara Reau Audiència, en agost de 1740, tà que decidisque ath respècte. En aquest memoriau se recuelhen donades deth sòn pair e pair-sénher, que ja an estat includits en tèxte precedent, mès especiaument era sua demana dera reivindicacion deth títol. Pera sua curiositat s'a ceigut de besonh transcríuer eth tèxte, esvitant en aguesta transcripcion es donades des sòns predecessors

“Dn. Francisco Cao de Benos Baron de Les en el Valle de Aran Pricipado de Cataluña y Guardia de Corps de la Compañía Flamenca de V. Mag. dize:

Que así al Suplicante como al Coronel Dn. Francisco Cao de Benos, su padre y demás antecesores en dicha Baronía de tiempo inmemorial se les ha dado el tratamiento de Barones de Les y por tales han sido siempre tenidos, reputados y reconocidos, tanto en España como en Francia, hasta que en el mes de Febrero del presente año que se presentó una petición a la Real Audiencia de Cataluña en nombre de Dª Maria Anna Cao de Benos abuela del suplicante como administradora y curadora de este y sus bienes.

Se previno por dicha Audiencia que se borrarse de dicha petición el título de Baron de Les y que en su lugar se pusiese Señor de la Villa de Les, fundándose en que devia el Suplicante hazer ostensión de titulo para podersele dar tratamiento de Baron, cuya novedad es de grande inconveniente para el Suplicante y su Casa, por privársele de un titulo posehido de tiempo inmemorial siendo asi que no solo el vulgo y la Real Audiencia les ha dado siempre el tratamiento en todos los autos y Pleytos si también por V.Mag. y legítimos predecesores (de gloriosa recordación) en elas gracias y concesiones que se han dignado honrarles en remuneración de sus especiales méritos pues todos se han significado en el Real Servicio de V. Mag.”

Seguís comentant era destruccion des documents deth sòn pair-sénher José en Aren, eth sacatge dera sua casa que patic eth sòn pair Francisco en

Les e Bossòst. E en relacion as documents que l'acrediten eth títol hig que:

“es impracticable el poder presentar el título o Despacho de Baron que por dicha Audiencia se le pide por las causas referidas de los saqueos padecidos como por haversele quemado las casas que en la Villa de Bosost posehia a 3 de Mayo de 1730 sin poder sacar cosa alguna de ellas pues fue tan pronto y excesivo el incendio sucedido entre onze y doze de la nocha que en breve se quemó casi toda la Villa como es publico y notorio, por todo lo cual:

Suplica rendidamente a V.Mg. sea de su Real Agrado mandar a la Audiencia que en manera alguna innove cosa en perjuicio del Suplicante y de su casa en el tratamiento que siempre se les ha dado de Baron de Les antes bien se continúe en adelante en el mismo tratamiento y en quanto menester sea se digne V. Mag. revalidar confirmar o de nuevo conceder dicho titulo con la antigüedad que le corresponde pues de lo contrario se seguiría deslustre al Suplicante y sucesores en dicha Baronía pues le han mantenido sus Predecesores con perdida de vidas y Haziendas que asi lo expresa de la Real Piedad y Justificacion de V. Mag.”

Non s'a trapat era responsa dera Reau Audiência.

BIBLIOGRAFIA:

- ALBAREDA SALVADO, J. Le soulèvement catalan de 1719 et la monarchie française. En Pays Pyrénéens Pouvoir Central (XVI-XX siècle). Actes du Colloque International de Foix 1993. Toulouse. Association des amis des archives de l'Ariège 1995.
- ARAN, hèts istorics. Colleccion Institut d'Estudis Aranesi. Conselh Generau d'Aran
- AYATS, ALAIN. Catalans=miquelets. Pays Pyrénéens Pouvoir Centraux XVI-XX. Actes du Colloque International de Foix 1993. Toulouse Association des amis des archives de l'Ariège 1995.
- BERTRAND, B. Mandement de Mgr. Gabriel-Olivier de Lubiere de Bouchet pour les habitants de la Vallée D'Aran 1724. Revue de Comminges X 1895
- BRUNET, SERGE. Les lies et passerries des Pyrénées et la genèse de la frontière (XIV-XVIII siècle). Revue de Comminges T. CXVIII 2002-2004
- BRUNET, SERGE ET MICHEL. PAILHES, CLAUDINE. Pays Pyrénéens (XVI-XX s.) Pouvoir Centraux. Actes du Colloque International de Foix 1993. Toulouse Association des amis des archives de l'Ariège 1995.
- BRUNET, SERGE. La vie, la mort, la foi dans les Pyrénées centrales sous l'Ancien Régime. Aspet PyrèGraph 2001.
- CALZADO, MELQUIADES. La fortaleza de Castell-Lleó en el Valle de Aran. Trabajo
- CALZADO, MELQUIADES. La Baronía de Les. Benito Marco. Trabajo mecanografiado. Arxiu Calzado. Biblioteca de Les.
- CALZADO, MELQUIADES. Morosos en Castell-Lleó 1743. Trabajo mecanografiado. Arxiu Calzado. Biblioteca de Les.
- CALZADO, MELQUIADES. Baronía de Les, un nacionalismo en una nacionalidad, dentro de una nación, en un estado? Trabajo mecanografiado. Arxiu Calzado. Biblioteca de Les.
- CALZADO, MELQUIADES. Señor de Les, Baron de Les. Trabajo mecanografiado. Arxiu Calzado. Biblioteca de Les.
- CALZADO, MELQUIADES. Es Compdes de Vielha. Conselh Generau d'Aran. Oficina de Foment e Ensenhament der Aranés. Publicacions deth Conselh Generau. 2000.
- CATALÁ ROCA. Els Castells catalans. VI Vol. Barcelona Rafael Dalmau 1990.
- COMET, RÉMY. L'enclave espagnole du Val d'Aran. Son passé. Ses anciens privilèges, coutumes et relations pastorales dans les Pyrénées centrales. Saint Gaudens Ed. L'Adret. 1985. Reimpresión de la edición de 1929.
- CÒTS CASANHA, PÈIR. Los derechos de pasto, paso y aguas entre Aran, Comenges y Coserans y relación con los tratados de "Lies i Patzerries". Conselh Generau d'Aran. 2003.
- CÒTS CASANHA, PERE. Eth Populament antic en Pre-Pireneu e Pireneu centrau en relacion damb era Val d'Aran. Terra Aranesa II Epoca Nº 1 1995
- DE CAMPS ARBOIX, JOAQUIM. El Decret de Nova Planta. Episodis de la Història. Rafael Dalmau Editos. Barcelona 1963.
- DIETARIS DE LA GENERALITAT. Vol I 1411-1539; Vol II 1539-1578; Vol III 1578-1611; Vol IV 1611-1623; Vol V 1623-1644; Vol VI 1644-1656
- DRUENNE, BERNARD. Combats pour Castel-Leon. Contribution à la chronique du Val d'Aran de 1642 à 1649. Annales du Midi 7, nº 45, janvier 1959.

- DRUENNE, BERNARD. Un étude de Geographie Pyrénéenne au XVII siècle. Les devis de Thierry "Devis sur les chemins qui conduisent en Catalogne et Aragon par les valées de d'Aran et de Louchon dans le Comté de Cominca sur la grande Route de Thoulouse" 1688. Revue de Comminges 1950.
- DRUENNE, BERNARD. Notes pour l'histoire de Venasque. Revue de Comminges, LXVII, 1954, III Trimestre.
- ESCARRA, J et SARRIEU, B. Legende de La Blottiere et Roussel. Bulletin Pyrénéen. XVI Année 101-102, 103, 104-105 1911.
- GOURDON, MAURICE. Deux jours a Bosost. Revue de Comminges LIV 1941.
- GOURDON, MAURICE. Les tours de signaux ou tours de guet dans le Haut Comté de Comminges. Revue de Comminges. XXI 1906 XXII 1907.
- GRACIA DE TOLVA, JUAN FRANCISCO DE. "Relación al Rey Don Phelipe III. Nuestro Señor. Del Nombre, Sitio, Planta, Fertilidad, Poblaciones, Castillos, Iglesias y Personas de la Val de Aran, de los Reyes que le han posseydo, sus conquistas, Costumbres, Leyes y gobierno". Huesca 1613. Madrid 1793
- GRACIA DE TOLVA, JUAN FRANCISCO DE. Ordenaciones, pragmatica y edictos reales del Valle de Aran hechos en 1616. Barcelona Imprenta de Francisco Suria 1752.
- LASSUS, MARC DE. Les guerres du Dixhuitième siècle sur les frontières du Comminges du Couserans et des quate Vallées. Revue de Comminges XVII 1893 IX 1894.
- LAUER, PHILIPPE. Une enquête au sujet de la frontière française dans le Val d'Aran sous Philippe le Bel. Bulletin du Comité des travaux historiques et scientifiques, Section de Geographie, XXXV 1920.
- LUBIERE DU BOUCHET, GABRIEL OLIVIER. Mandement de Monseigneur l'Eveque de Comenges pour les habitants de la Vallée d'Aran. Revue de Comminges XXXVII 1923.
- LLADONOSA, JOSEP. Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França. Episodis de la Història. Rafael Dalmau Editos. Barcelona 1967.
- MADOZ, PASCUAL. Era Val d'Aran (1845). Edicions Araneses 2001.
- MADOZ, PASCUAL. Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar. 10 Vol. Madrid Est. Literario-tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti, 1845
- MARISTANY, MANOLO. La Val d'Aran. Ediciones Martínez Roca
- MERCADER I RIBA, JOAN. Felip V i Catalunya. Edicions 62 Barcelona
- MERCADER, JUAN. El Valle de Arán, la Nueva Planta y la invasión anglo-francesa de 1719. Primer congreso internacional del Pirineo. Instituto de Estudios Pirenaicos. Zaragoza. 1952.
- POUJADE, PATRICE. Pouvoir local et pouvoir central dans le Val d'Aran au XVII siècle (vers 1610-vers 1720). En Pays Pyrenéens Pouvoir Centraux XVI-XX. Actes du Colloque International de Foix 1993. Toulouse Association des amis des archives de l'Ariège 1995.
- POUJADE, PATRICE. Une vallée frontère dans le Grand Siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies. Aspet Universatim. PyrÉGraph. 1988.
- POUJADE, PATRICE. Identité et Solidarités dans les Pyrénées. Aldus. PyrÉGraph. Aspet. 2000.
- ROIGE, XAVIER; BELTRAN, ORIOL; ESTRADA. Une petite republique entre deux royaumes. Organisation politique et adaptation au milieu dans la Val d'Aran. En Pays Pyrenéens Pouvoir Centraux XVI-XX. Actes du Colloque International de Foix 1993. Toulouse Association des amis des archives de l'Ariège 1995.

- ROS, ELISA, GÓMEZ, MARI PAU. Era Val d'Aran, era Guèrra de Succession e eth Regnat de Felip V. Conselh Genarau d'Aran. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- SALES, NURIA. Senyors, bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII. Barcelona Empuries 1984. Biblioteca Universal, 13.
- SANCHEZ VILANOVA, LLORENÇ. La Vall d'Aran. Barcelona 1995.
- SANLLEHY SABI, M. ANGELS. Comunitats, veïns i arrendatarisa la Val d'Aran (S. XVII-XVIII) Garsineu Edicions. Tremp. 2007
- SANLLEHY SABI, M. ANGELS. Le Val d'Aran, La frontière et les frontières. En Pays Pyrénéens Pouvoir Centraux XVI-XX. Actes du Colloque International de Foix 1993. Toulouse Association des amis des archives de l'Ariège 1995.
- SOLER SANTALÓ, JULI. La Vall d'Aran (1906) Tremp. Garsineu 1998. Reedición de 1906.
- TORRA i RIBE, JOSEP MARIA. La reraguarda catalana entre la darrera ofensiva aliada i el capgirament internacional (1710-1712). Universitat de Barcelona. Departament d'Història Moderna. Baldiri Reixac, s.n. 08028 Barcelona.
- ZAMORA, FRANCISCO. Diario de los viajes hechos en Cataluña. Barcelona. Curial 1973

ARCHIU DERA CORONA D'ARAGON

Villetes y Consultas de la Real Audiencia

ARCHIU ISTORIC GENERAU D'ARAN (AIGA)

- Memoria del mals que te la Vall. Deudas de los araneses. 2315 Pago por el asalto de Luchon 2115, 2314, 2302.
- Memorial del que patí Garòs l'any 1711 per l'entrada de les tropes de Felip V comandades pel marquès d'Arpajon- Çò d'Eira e çò deth Barber de Garòs, num. 214

SERVICE HISTORIQUE DE L'ARMÉE DE TERRE (SHAT)

- Plan de Castel-Léon et de ses environs avec les attaques de 1711 (article 15, section 3, carton 1, pièce n° 1)
- Plan de Castel-Léon, 1711 (article 15, section 3, carton 1, pièce n° 2)
- Plan de Castel-Léon en Espagne avec les attaques commencées la nuit du 29 au 30 mai 1719 (article 15, section 3, carton 1, pièce n° 3)
- Plan de Castel-Léon dans les monts Pyrénées aux confins de Catalogne et Navarre pris en 1711 sur les rebelles catalans (article 15, section 3, T 138)
- Plan de Castel-Léon avec les attaques qu'on y a commencées la nuit du 27 au 28 septembre 1711 (article 14, pièce n° 1)
- Places Etrangères. Mémoire sur Castel Leon relatif au plan de ses attaques par Dumains, 5 février 1719. (article 14, pièce n° 1)
- Places Etrangères. Memoire concernant Castel-Leon et la vallée d'Aran par Noailles, 1691. (article 14, pièce n° 2)
- Places Etrangères. Carton 75 n° 3 Memoire au sujet de l'utilité et de la nécessité de faire siège du chateau de Castel-Leon avec des instructions pour l'exécution de cette entreprise, 1719. (article 14, pièce n° 3)

- Rapport sur un fort étoilé construit à Viella approuvé par l'Empereur, 1er décembre 1810. (article 14, pièce n° 1)
- Copie d'une lettre annonçant la destruction du fort de Viella par le général Rulhière. (article 14, pièce n° 3)
- A1 101. Fol. 423
- A1 2329. Fol. 5,6,7. Planificación de la toma de Benasque y Castèth Leon.
- Negociaciones con los gobernadores. V-1711.
- A1 2329. Fol. 50. Caída del castillo de Aren. VII-1711
- A1 2329. Fol. 42. Carta de Dadoncourt notificando la caída del castillo de Aren. 31-VII-1711
- A1 2329. Fol. 49. Carta relativa a la caída de Aren. 5-VIII-1711
- A1 2329. Fol. 67. Carta de Noailles. Proyectos respecto a Benasque y Castèth Leon. 9-VIII-1711.
- A1 2329. Fol. 76. Carta de Noailles. Ordenes para tomar Benasque y Castèth Leon. 16-VIII-1711.
- A1 2329. Fol. 116. Carta de Arpajon a Rouzel. Sitio de Benasque. 14-IX-1711. A1 2329. Fol. 115. Carta de Rouzel. Sitio de Benasque. 15-IX-1711.
- A1 2329. Fol. 117. Carta de Arpajon. Caída de Benasque. 16-IX-1711. A1 2329. Fol. 118.
- A1 2329. Fol. 132. Defensa de Tessé ante las acusaciones de Rouzel por Luchon. 23-IX-1711.
- A1 2329. Fol. 127. Carta de Rouzel a Vendôme. Invasión de Luchon. Rehenes.
- Delorme. Planificación del asalto a Castèth Leon. 21-IX-1711.
- A1 2329. Fol. 129
- A1 2329. Fol. 130. Carta de Rouzel. Guarnición en Benasque y Castèth Leon.
- Reprimenda por la defensa de Luchon. 23-IX-1711.
- A1 2329. Fol. 131. Carta de Rouzel desde Versailles a Arpajon. 23-IX-1711 A1 2329. Fol. 132
- A1 2329. Fol. 140. Carta de Arpajon. Rehenes. Delorme. Falta de artillería. 26-IX-1711. A1 2329. Fol. 158. Carta de Rouzel anunciando la pronta caída de Castèth Leon. 6-X-1711.
- A1 2329 Fol. 165. Carta de Arpajon notificando la rendición de Castèth Leon. Plano de Castèth Leon. 9-X-1711
- A1 2329. Fol. 166.
- A1 2329. Fol. 168
- A1 2329 Fol. 169. Carta de Arpajon desde Vielha. Encuentro con la tropa de Taff. 12-X-1711
- A1 2329 Fol. 181. Carta de Rouzel al conde de Bergheit. 16-X-1711
- A1 2329 Fol. 183. Carta de Rouzel. Guarnición en Castèth Leon. 18-X-1711 A1 2329 Fol. 186. Carta desde Madrid relativa al tratado de Corella. 19-X-1711 A1 2329 Fol. 238. Carta de Rouzel desde Bayonne. 22-XI-1711
- A1 2332. Fol. 236.
- A1 2332. Fol. 237
- A1 2347 Fol. 200. Carta de Le Gendre desde Montauban designand al comandante de Saint Bèat. 25-XI-1711
- A1 2411 Fol. 57. Carta de La Boissière respecto a los rehenes. 24-I-1712.
- A1 2411 Fol. 334. Carta de La Boissière para reforzar los pasos de los Pirineos. 6-VI-1711.
- A1 2411 Fol. 360. Carta de La Boissière con la comunicación del barón de Les. 19-VI-1712.
- A1 2411 Fol. 361. Carta del barón de Les. 19-VI-1712 A1 2411 Fol. 390. Carta del barón de Les. 28-VI-1712

